

**КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ВЛАСОВА Наталія Федорівна

УДК:316.422.42

Дисертація

**РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ
ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ
(НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Н. Ф. Власова

Науковий керівник: Агарков Олег Анатолійович, доктор політичних наук, кандидат соціологічних наук, професор

Запоріжжя – 2019

АНОТАЦІЯ

Власова Н.Ф. Регіональна специфіка соціального управління фізичною культурою і спортом (на прикладі Запорізької області).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології». – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2019.

Дисертація присвячена соціологічному дослідженню специфічних особливостей соціального управління фізичною культурою і спортом у регіоні (на прикладі Запорізької області). Розкрито розмаїття підходів до вивчення соціальної сутності фізичної культури, що здійснюється на соціологічному теоретико-методологічному підґрунті: перша група авторів розглядає її як діяльність зі створення сукупності специфічних результатів фізичного і духовного перетворення людини; друга група розуміє фізичну культуру як вид культури і особливий результат діяльності особистості, метод фізичного самовдосконалення з метою реалізації певних функцій у суспільстві; третя група авторів розглядає її як певне ставлення до власного тіла, свідому й активну турботу про свій розвиток, спритність і здоров'я, уміння організувати і провести вільний час з максимальною користю для фізичного і психічного здоров'я; четверта група авторів визначає фізичну культуру як комплекс форм суспільної свідомості, які роблять можливою і зміцнюють інтеграцію знань, поведінки і її результатів, що утворюють базис для гармонійного розвитку особистості на основі психічного й фізичного здоров'я. Соціальну сутність спорту було проаналізовано в соціологічному дискурсі в таких аспектах: 1) як форма споживання вищих страт суспільства; 2) як раціоналізація; 3) як система; 4) як діяльність; 5) як суспільно-інтегративна функція; 6) як джерело конфлікту; 7) як фігурації; 8) як символічний світ; 9) як інтеракція; 10) як віртуальна реальність, постмодернове явище. Отже, фізична культура і спорт визначаються як:

1) сфера суспільного життя; 2) вид активності соціальних суб'єктів, сукупності їх індивідуальної поведінки; 3) тип соціальних відносин між індивідами, малими й великими групами; 4) система взаємодій і комунікацій на глобальному, національному, регіональному та локальному рівнях; 5) соціальний рух. Обґрунтовано специфіку фізичної культури і спорту як соціальної системи. Доведено, що фізичну культуру і спорт як специфічну соціальну систему потрібно розглядати як: 1) взаємодію індивідів на основі різноманітних мотивів свого фізичного і духовного вдосконалення; 2) групову взаємодію на основі подібних індивідуальних і групових потреб і інтересів фізичного і духовного розвитку, досягнення необхідного особистого і групового результату такого розвитку і вдосконалення; 3) ієрархію соціальних позицій (статусів) і соціальних функцій (ролей), які займають і виконують особи в утвореній ними сукупності організацій і установ, створених для забезпечення комплексу потреб свого фізичного і духовного відтворення; 4) сукупність норм і цінностей, що визначають загальну структурованість, функціональність і зміст зв'язків індивідів і соціальних груп у цій системі. Здійснено аналіз системи фізичної культури у вимірі соціальної взаємодії в контексті соціологічних теорій: структурного функціоналізму і символічного інтеракціонізму. Обґрунтовано, що в системі фізичної культури та спорту соціальна взаємодія її суб'єктів здійснюється на всіх рівнях її структури: на макрорівні як взаємодія між особами для задоволення потреб у фізичному і духовному розвитку через ставлення до фізичних вправ і об'єднання в соціальні групи на основі цінностей, інтересів і статусно-рольових позицій; на мезорівні як взаємодія соціальних груп з метою їх легітимізації та інституціоналізації через утворення організацій і установ фізичної культури та спорту; на макрорівні як розширення взаємозв'язків зовнішньої і внутрішньої структури. Визначено, що фізична культура і спорт у сучасному суспільстві виступає, з одного боку, як соціальний інститут, а з іншого – як об'єкт соціального управління, інституціональною формою якого є надання різноманітних фізкультурно-

спортивних послуг через систему державних, громадських і приватних організацій, установ і закладів фізичної культури та спорту. Виділено дві основні групи принципів управління сферою фізичної культури та спорту. Перша група об'єднує принципи управління, що відображають загальну спрямованість на розвиток сфери фізичної культури та спорту (підтримка розвиненості закладів фізичної культури та спорту, формування здорового способу життя, доступність фізкультурно-спортивних послуг, повноцінне фінансування сфери фізичної культури та спорту, підтримка громадського сектору і приватних ініціатив в сфері фізичної культури та спорту, скоординованість взаємодії центральних, регіональних і місцевих органів державного управління сфери фізичної культури та спорту, орієнтація на міжнародний досвід і конкурентоспроможність в глобальному середовищі тощо); друга група принципів пов'язана із оптимізацією системи управління сферою фізичної культури та спорту (об'єктивність, системність, ефективність, конкретність головної ланки, раціональне сполучення централізму і децентралізації управління, галузевого та територіального управління тощо). Систематизовано функції управління сферою фізичної культури та спорту, виходячи з рівневої структури фізичної культури та спорту як соціальної системи (мікрорівень, мезорівень і макрорівень). Визначено механізми управління сферою фізичної культури та спорту, як-от: нормативно-правові, фінансові й організаційно-управлінські. На основі результатів соціологічного аналізу стану і можливостей оптимізації системи управління фізичною культурою і спортом на регіональному рівні визначено, що: 1) рівень позитивної оцінки діяльності органів управління в сфері фізичної культури і спорту є вищим за середній; 2) основними факторами підвищення ефективності системи управління фізичною культурою і спортом є достатність бюджетного фінансування, удосконалення нормативно-законодавчої бази, ефективна міжсекторна взаємодія в управлінні сферою фізичної культури та спорту в регіоні, посилення інформаційної підтримки і реклами в сфері фізичної культури та спорту; 3) основними показниками

соціального ефекту від залучення громадських організацій до управління закладами з надання фізкультурно-спортивних послуг є: залучення додаткових ресурсів, підвищення ефективності всієї системи соціального обслуговування, забезпечення реалізації принципів відкритості й доступності. Результати соціологічного опитування експертів і споживачів фізкультурно-спортивних послуг показали, що на ефективність соціальної взаємодії державного й громадського сектору в управлінні сферою фізичної культури і спорту на регіональному рівні впливає, насамперед, залучення додаткових фінансово-матеріальних ресурсів шляхом налагодження дієвої співпраці громадських організацій (федерацій, спілок тощо) із великим бізнесом на основі впровадження соціальних замовлень та соціальних проєктів у галузі фізичної культури і спорту. При цьому основними чинниками продуктивності управління фізичною культурою і спортом як експерти, так і споживачі фізкультурно-спортивних послуг вважають достатність фінансово-матеріального забезпечення, кадрову забезпеченість, ефективну співпрацю бізнес-структур і громадських організацій, системну роботу з населенням щодо популяризації здорового способу життя, доступність фізкультурно-спортивних послуг, відкритість процедур реалізації соціальних програм з розвитку фізичної культури та спорту в регіоні, розвиненість мережі фізкультурно-спортивних закладів з урахуванням потреб громади. Проведений аналіз також показав, що регіональна система управління фізичною культурою і спортом демонструє стійкі тенденції до інтенсивного соціального перетворення, хоча водночас у динаміці її розвитку існують певні проблеми, зокрема, стосовно налагодження постійної інформаційно-комунікативної взаємодії органів місцевої влади, державних, громадських, комерційних структур і територіальної громади щодо залучення позабюджетних ресурсів для розвитку в регіоні фізичної культури і спорту, а також розширення в ньому масштабів надання різноманітних фізкультурно-спортивних послуг, особливо в сільській місцевості та за місцем проживання.

Критеріями ефективності управління сферою фізичної культури і спорту визначено: достатність фінансово-матеріального забезпечення, кадрову забезпеченість, ефективну співпрацю бізнес-структур і громадських організацій, системну роботу з населенням щодо популяризації здорового способу життя (соціальна реклама, розробка маркетингової стратегії), доступність фізкультурно-спортивних послуг, відкритість процедур реалізації соціальних програм з розвитку фізичної культури та спорту в регіоні, розвиненість мережі фізкультурно-спортивних закладів з урахуванням потреб громади. Виділено наступні шляхи оптимізації системи управління фізичною культурою і спортом у регіоні: 1) децентралізація і регіоналізація управління фізичною культурою та спортом (удосконалення фінансово-економічних механізмів управління в умовах децентралізації державного регулювання сфери фізичної культури та спорту; формування стратегії розвитку сфери фізичної культури та спорту відповідно до особливостей регіону, потреб населення в фізкультурно-спортивних послугах і наявної соціальної інфраструктури фізкультурно-спортивної спрямованості в місцевих громадах; підвищення рівня автономії закладів сфери фізичної культури та спорту різних форм власності (державних, комунальних, комерційних, громадських) у здійсненні управлінських функцій на рівні регіону); 2) розробка і реалізація маркетингової політики в сфері фізичної культури та спорту на регіональному рівні (проведення інформаційно-комунікаційних кампаній серед суб'єктів управління сферою фізичної культури та спорту в контексті загальнодержавної політики і регіонального розвитку; застосування соціальної реклами і PR-технологій з метою посилення ролі фізичної культури та спорту як соціокультурного чинника розвитку суспільства і особистості); 3) підвищення ефективності механізму соціального партнерства в системі управління фізичною культурою і спортом (удосконалення нормативно-правової бази соціального партнерства в розвитку фізичної культури та спорту; створення економічних умов взаємовигідної співпраці суб'єктів управління фізичною культурою і

спортом; поширення соціального замовлення на надання фізкультурно-спортивних послуг в межах певних адміністративно-територіальних громад із залученням бюджетних і додаткових ресурсів). Запропоновано системно-діяльнісну модель соціального управління фізичною культурою і спортом на регіональному рівні в контексті децентралізації, регіоналізації та оптимізації державно-громадського управління даною сферою. Модель соціального управління фізичною культурою і спортом у регіональному соціумі розглянуто з позиції структурно-функціонального підходу: структурний аспект управління пов'язаний із виокремленням його основних суб'єктів і об'єктів, а функціональний – аналіз системи регіонального управління із функціональними і процесуальними особливостями взаємодії його суб'єктів (функції, механізми, взаємозв'язки, форми взаємодії). Модель ґрунтується на таких положеннях: 1) процеси децентралізації і регіоналізації управління є об'єктивною умовою розвитку сфери фізичної культури та спорту; 2) суб'єктами управління виступають органи державного управління і місцевого самоврядування, координаційні та наглядові регіональні ради, заклади надання фізкультурно-спортивних послуг, громадські організації і об'єднання в сфері спорту, комерційні структури соціально орієнтованого бізнесу, територіальна громада; 3) основою функціонування системи управління сферою фізичної культури на регіональному рівні є організаційна взаємодія основних суб'єктів управління; 4) модель відображає функціонування системи регіонального управління сферою фізичної культури і спорту на тактичному, оперативному і стратегічному рівнях.

Ключові слова: фізична культура і спорт, соціальна система, фізкультурно-спортивні послуги, соціальне управління фізичною культурою і спортом, критерії соціальної ефективності, регіональне управління, системно-діяльнісна модель соціального управління.

SUMMARY

Vlasova N.F. Regional specificity of social management of physical culture and sports (on the example of Zaporizhzhya region).

Thesis for a Candidate Degree in Sociology, specialty 22.00.04 “Special and branch sociology”. - Classic Private University, Zaporozhye, 2019.

The dissertation is devoted to a sociological study of specific features of social management of physical culture and sports in the region (on the example of Zaporizhzhya region). A variety of approaches to the study of the social essence of physical culture, carried out on a sociological theoretical and methodological basis, is revealed: the first group of authors considers it as an activity for creating a set of specific results of physical and spiritual transformation of a person; the second group understands physical culture as a type of culture and a particular result of the activity of the individual, a method of physical self-improvement in order to fulfill certain functions in society; a third group of authors see it as a certain attitude to their body, conscious and active care for their development, agility and health, the ability to organize and spend their free time with the maximum benefit for physical and mental health; The fourth group of authors defines physical culture as a complex of forms of social consciousness that make possible and enhance the integration of knowledge, behavior and its results, which form the basis for the harmonious development of the individual on the basis of mental and physical health. The social essence of sport has been analyzed in sociological discourse in the following aspects: 1) as a form of consumption of the higher strata of society; 2) as rationalization; 3) as a system; 4) as an activity; 5) as a social and integrative function; 6) as a source of conflict; 7) as figurations; 8) as a symbolic world; 9) as an interaction; 10) as a virtual reality, a postmodern phenomenon. Therefore, physical culture and sports are defined as: 1) the sphere of public life; 2) the type of activity of social subjects, the totality of their individual behavior; 3) the type of social relations between individuals, small and large groups; 4) system of

interactions and communications at global, national, regional and local levels; 5) social movement. The specificity of physical culture and sport as a social system is substantiated. It is proved that physical culture and sport as a specific social system should be considered as: 1) interaction of individuals on the basis of various motives of their physical and spiritual perfection; 2) group interaction on the basis of similar individual and group needs and interests of physical and spiritual development, achievement of the necessary personal and group result of such development and improvement; 3) a hierarchy of social positions (statuses) and social functions (roles) occupying and fulfilling individuals in the set of organizations and institutions created by them to provide for the complex needs of their physical and spiritual reproduction; 4) a set of norms and values that determine the overall structure, functionality, and content of individuals and social groups in this system. The analysis of the system of physical culture in the measurement of social interaction in the context of sociological theories: structural functionalism and symbolic interactionism. It is substantiated that in the system of physical culture and sports the social interaction of its subjects is carried out at all levels of its structure: at the macro level as the interaction between individuals to meet the needs for physical and spiritual development through attitudes to physical exercises and integration into social groups on the basis of values, interests and status-role positions; on the mezzanine level as the interaction of social groups for the purpose of their legitimization and institutionalization through the formation of organizations and institutions of physical culture and sports; at the macro level as an extension of the interconnection of the external and internal structures. It is determined that physical culture and sport in modern society acts, on the one hand, as a social institute, and on the other - as an object of social management, the institutional form of which is the provision of various sports and sports services through the system of state, public and private organizations, institutions and institutions of physical culture and sports. There are two main groups of principles of management of the sphere of physical culture and sports. The first group integrates management principles that reflect the general focus on the development

of physical culture and sports (supporting the development of physical education and sports institutions, forming a healthy lifestyle, accessibility of sports and sports services, full funding for the physical culture and sports sector, support to the public sector and private initiatives in the field of physical culture and sports, coordination of interaction between central, regional and local bodies of public administration of the sphere of physical culture sports, orientation towards international experience and competitiveness in the global environment, etc.); the second group of principles is related to the optimization of the system of management of the sphere of physical culture and sports (objectivity, systematicity, efficiency, specificity of the leading link, rational combination of centralism and decentralization of management, sectoral and territorial management, etc.). The functions of management of the sphere of physical culture and sports are systematized, based on the level structure of physical culture and sports as a social system (micro-level, level and macro-level). The mechanisms of management of the sphere of physical culture and sports, such as: regulatory, financial, organizational and managerial, are defined. Based on the results of sociological analysis of the state and possibilities of optimization of the system of management of physical culture and sports at the regional level, it is determined that: 1) the level of positive assessment of the activity of the bodies of management in the field of physical culture and sports is higher than the average; 2) the main factors for improving the efficiency of the physical culture and sports management system are the sufficiency of budget financing, improvement of the legislative and regulatory framework, effective cross-sectoral interaction in the management of the physical culture and sports sector in the region, strengthening of information support and advertising in the physical culture and sports sphere; 3) The main indicators of social effect from involvement of public organizations to the management of institutions for the provision of sports and sports services are: attracting additional resources, improving the efficiency of the whole system of social services, ensuring the implementation of the principles of openness and accessibility. The results of a sociological survey of experts and consumers of sports

and sports services showed that the effectiveness of social interaction between the public and public sectors in managing the sphere of physical culture and sports at the regional level is influenced, first of all, by attracting additional financial and material resources by establishing effective cooperation of public organizations, public organizations unions, etc.) with big business through implementation of social orders and social projects in the field of physical culture and sports. At the same time, the main factors of productivity of management of physical culture and sports, both experts and consumers of physical and sports services, consider the sufficiency of financial and material support, human resources, effective cooperation of business structures and public organizations, systematic work with the population on the promotion of healthy lifestyle, accessibility. physical and sports services, open procedures for implementation of social programs for the development of physical culture and sports in the region, the development of a network of physical and sports facilities to meet the needs of the community. The conducted analysis also showed that the regional system of management of physical culture and sports shows stable tendencies for intensive social transformation, although at the same time there are certain problems in the dynamics of its development, in particular, regarding establishment of continuous information and communication interaction of local authorities, state, public, commercial structures. and the local community to attract extra-budgetary resources for the development of physical culture and sports in the region, as well as to expand the scope of its provision variety of sports and sports services, especially in rural areas and in the country of residence.

The criteria for the effectiveness of management of the physical culture and sports are defined: sufficiency of financial and material support, human resources, effective cooperation of business structures and public organizations, systematic work with the population on the promotion of healthy lifestyle (social advertising, development of marketing strategy), accessibility of sports and sports services, openness of procedures for implementation of social programs for the development of physical culture and sports in the region, development of a network of sports and sports facilities to the needs of the community. The following ways of

optimization of the system of management of physical culture and sports in the region are distinguished: 1) decentralization and regionalization of management of physical culture and sports (improvement of financial and economic management mechanisms in the conditions of decentralization of state regulation of the sphere of physical culture and sports; formation of strategy of development of the sphere of physical culture and sports accordingly to the peculiarities of the region, the needs of the population in the sports and sports services and the existing social infrastructure of the sports and sports directions increasing the level of autonomy of physical culture and sports institutions of various forms of ownership (state, municipal, commercial, public) in the exercise of administrative functions at the regional level); 2) development and implementation of marketing policy in the field of physical culture and sports at the regional level (conducting information and communication campaigns among the subjects of management of the sphere of physical culture and sports in the context of national policy and regional development; the use of social advertising and PR technologies to enhance the role of physical culture and sports as a socio-cultural factor in the development of society and the individual); 3) improving the effectiveness of the social partnership mechanism in the system of management of physical culture and sports (improving the legal framework of social partnership in the development of physical culture and sports; creating economic conditions for mutually beneficial cooperation between the subjects of management of physical culture and sports; spreading the social order for the provision of physical culture and sports; sports services within certain administrative and territorial communities with the involvement of budgetary and additional resources). The system-activity model of social management of physical culture and sports at the regional level in the context of decentralization, regionalization and optimization of state-public management of this field is proposed. The model of social management of physical culture and sports in the regional society is considered from the standpoint of the structural-functional approach: the structural aspect of management is connected with the separation of its main subjects and objects, and functional - the analysis of the

system of regional management with the functional and procedural features of its interaction subjects (functions, mechanisms, relationships, forms of interaction). The model is based on the following provisions: 1) the processes of decentralization and regionalization of management are an objective condition for the development of the field of physical culture and sports; 2) governing bodies are state and local self-government bodies, coordination and supervisory regional councils, establishments providing sports and sports services, public organizations and associations in the field of sports, commercial structures of socially oriented business, territorial community; 3) the basis of functioning of the system of management of the sphere of physical culture at the regional level is the organizational interaction of the main subjects of management; 4) the model reflects the functioning of the system of regional management of the sphere of physical culture and sports at the tactical, operational and strategic levels.

Keywords: physical culture and sports, social system, physical and sports services, social management of physical culture and sports, criteria of social efficiency, regional management, system-activity model of social management.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Власова Н. Ф. Сфера фізичної культури та спорту як соціальна система. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. пр. Київ; Одеса: Гельветика, 2016. № 3/4 (31/32). С. 49–57.*

2. Власова Н. Ф. Інституціональні ознаки фізичної культури та спорту. *Соціальні виміри суспільства: зб. наук. пр. Київ: ТОВ «Календарі», 2017. Вип. 9(20). С. 414–426.*

3. Власова Н. Ф. Функції фізичної культури та спорту як соціального інституту. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. Запоріжжя: КПУ, 2017. Вип. 75. С. 53–60.*

4. Власова Н. Ф. Просторові соціальні взаємодії в полі соціального управління фізичною культурою і спортом. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. Запоріжжя: КПУ, 2018. Вип. 80. С. 125–134.

5. Власова Н. Ф. Системно-діяльнісна модель партисипативного управління фізичною культурою та спортом у регіональному соціумі. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. Запоріжжя: КПУ, 2019. Вип. 81. С. 61–71.

6. Власова Н. Ф. Чинники підвищення ефективності системи управління сферою фізичної культури та спорту на регіональному рівні: соціологічний аналіз. *Грані: наук.-теоретич. альманах / редкол.: С. А. Квітка (гол. ред.) та ін.; ДНУ ім. Олесья Гончара. Дніпро: Грані, 2018. Т. 21. № 2. С. 75–83.*

Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: DOAJ, Index Copernicus, National Library of Ukraine Vernadsky, Google Scholar, CrossRef, eLibrary, BASE, SIS Scientific Group.

Стаття в зарубіжному виданні

7. Власова Н. Ф. Концептуальні засади дослідження фізичної культури і спорту у міждисциплінарному вимірі. *Молодий вчений*. 2015. № 3 (18). Ч. 2. С. 188–193.

Стаття в іншому виданні

8. Власова Н. Ф. Аналіз сучасної практики формування громадської позиції молоді в зарубіжній і українській освіті. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*: зб. наук. пр. Бердянськ: ФО-П Ткачук О. В., 2016. Вип. 1. С. 28–36.

Матеріали конференцій

9. Власова Н. Ф. Концептуальні ідеї виховання в системі освіти. *Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. з питань патріотичного виховання молоді (2–3 грудня 2010 р., м. Запоріжжя)*. Запоріжжя: Акцент, 2010. С. 8–12.

10. Власова Н. Ф. Стратегія та специфіка патріотичного виховання в умовах трансформації Запорізької області в прикордонний регіон. *Патріотичне виховання курсантсько-студентської молоді в Україні: стан,*

проблеми та перспективи на майбутнє: матеріали наук.-практ. семінару (12 грудня 2014 р., м. Дніпропетровськ). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 119–123.

11. Власова Н. Ф. Підготовка педагогів до реформування громадської позиції молоді в умовах позашкільного закладу освіти. *Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні*: зб. тез наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 квітня 2016 р., м. Львів). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. С. 100–103.

12. Власова Н. Ф. Спорт у вимірі соціологічного дискурсу. *Функціонування та розвиток соціокультурного середовища регіону у контексті національної безпеки: міждисциплінарний вимір*: тези XI Міжнар. наук.-практ. конф. (8–11 червня 2017 р., м. Миколаїв). Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. С. 72–73.

13. Власова Н. Ф. Інституціоналізація фізичної культури та спорту. *Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання*: тези доповідей та виступів учасників III Конгресу Соціол. асоціації України (12–13 жовтня 2017 р., м. Харків) / редкол.: В. С. Бакіров та ін. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. С. 96–98.

14. Власова Н. Ф. Сфера фізичної культури та спорту у вимірі соціальної взаємодії. *Могілянські читання – 2017. Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти*: тези доповідей XX Всеукр. наук.-метод. конф. (13–17 листопада 2017 р., м. Миколаїв). Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. С. 108–110.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ФКІС – фізична культура і спорт

УПФІС – управління фізичною культурою і спортом

СУПФІС – система управління фізичною культурою і спортом

СФКІС – сфера фізичної культури і спорту

СОЦУФКС - соціального управління фізичною культурою і спортом

ЗМІСТ

ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ФКІС ЯК СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА.....	28
1.1. Наукові підходи до соціологічного аналізу ФКІС.....	28
1.2. ФКІС як специфічна соціальна система.....	47
1.3. ФКІС у просторі соціальної взаємодії.....	66
Висновки до першого розділу.....	76
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В РЕГІОНІ ЯК ОБ’ЄКТ СОЦІОЛОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ.....	79
2.1. Інституціональні виміри управління системою фізичної культури і спорту.....	79
2.2. Соціальна діагностика системи управління фізичною культурою і спортом в Україні.....	92
2.3. Соціальні механізми, принципи і функції управління фізичною культурою і спортом у регіоні.....	108
Висновки до другого розділу.....	131
РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ У РЕГІОНІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	133
3.1. Соціологічне обстеження стану і можливостей оптимізації системи управління фізичною культурою і спортом у Запорізькій області.....	133
3.2. Критерії соціальної ефективності системи управління фізичною культурою і спортом у регіоні.....	157

3.3. Обґрунтування системно-діяльнісної моделі соціального управління фізичною культурою і спортом у регіональному соціумі.....	171
Висновки до третього розділу	181
ВИСНОВКИ.....	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	188
ДОДАТКИ.....	210
Додаток А.....	210
Додаток Б.....	213
Додаток В.....	216
Додаток Г.....	219

ВСТУП

Актуальність теми. Становлення і розвиток України як незалежної, суверенної, демократичної та соціально зорієнтованої держави зумовлює необхідність удосконалення й підвищення дієвості системи державного управління загалом і управління фізичною культурою і спортом (УПФІС) зокрема. Радикальні перетворення, що відбуваються в соціально-економічному та державно-політичному житті країни пов'язані також із значними змінами у сфері фізичної культури і спорту (ФКІС). Натомість ефективний розвиток даної сфери, як показує аналіз, може бути повною мірою реалізований за умов впровадження насамперед новітніх технологій надання якісних фізкультурно-спортивних послуг населенню, інноваційних підходів до розроблення, прийняття та реалізації ключових управлінських рішень щодо розвитку фізкультурно-спортивної та рекреаційної сфери, а також істотного вдосконалення теоретико-методологічних, структурно-функціональних та соціально-організаційних чинників УПФІС, їх наукового обґрунтування і запровадження в повсякденну діяльність різних управлінських структур.

Водночас формування дієздатної та продуктивної система управління фізичною культурою і спортом (СУПФІС) на регіональному рівні надає змогу отримати позитивні результати в таких підсистемах зазначеної сфери, як-то: фізичне виховання в системі освіти, фізична рекреація та реабілітація населення за місцем проживання, а також у місцях масового відпочинку громадян, розвиток дитячо-юнацького спорту, вищих спортивних досягнень юнацтва та молоді тощо. Окрім того, позитивних результатів слід очікувати насамперед унаслідок поглиблення процесів демократизації та децентралізації фізкультурно-спортивної сфери, оскільки регіональні й місцеві органи влади та управління мають значно більші можливості для максимально повного врахування запитів і зростаючих потреб різних верств

населення щодо здорового способу життя, підвищення рівня фізичного здоров'я, розширення доступу до споживання фізкультурно-спортивних послуг, розвитку ФКІС та спорту в регіоні в цілому.

З огляду на це, особливої актуальності в сучасних умовах набуває виявлення специфіки, а саме: пошук закономірностей, обґрунтування принципів і соціальних механізмів взаємодії людей в організаційних структурах управління фізкультурно-спортивною сферою на всіх рівнях регіонального соціуму. Практично в усіх регіонах України нині актуалізується попит на формування та запровадження сучасної системно-діяльнісної моделі управління даною сферою, яка, ґрунтуючись на наукових засадах, здатна не тільки забезпечувати продуктивне досягнення спільної мети, а й своєчасно реагувати на глобальні соціальні зміни та постійно зростаючі фізкультурно-спортивні потреби як окремих індивідів, так і різних соціальних груп.

Оцінюючи ступінь наукової опрацьованості даної теми в цілому, зауважимо, що вона є недостатньо дослідженою з боку соціологічної науки. Водночас окремі концептуальні аспекти УПФІС вивчались як закордонними, так і вітчизняними представниками різних наукових напрямів. Зокрема, проблемі визначення сутності ФКІС присвятили свої праці І. Биховська, С. Євсєєв, Л. Лубишева, К. Черміт, які розглядали її як діяльність зі створення сукупності специфічних результатів фізичного й духовного перетворення людини. Натомість дослідники Л. Матвєєв і В. Видрін розуміють фізичну культуру як вид загальної культури і особливий результат діяльності особистості, а також як метод фізичного самовдосконалення з метою реалізації певних функцій у суспільстві.

У філософському контексті соціокультурні особливості спорту вивчали А. Леонтюк, Д. Богданова, В. Столяров, І. Биховська, М. Сараф, Н. Мазів, А. Лебедев та ін. Специфіка спорту як виду соціальної діяльності була предметом дослідження М. Орешкіна і Л. Апціаурі. Зокрема, М. Орешкін аналізує специфіку концепції соціокультурних функцій міжнародного спорту, а Л. Апціаурі акцентує увагу на тому, як спорт здатний

змінювати соціокультурний сенс формування особистості. Разом із цим, науковці М. Аверіна і О. Васильченко займалися вивченням механізмів дії маргінальності та девіації в просторі спорту, а дослідник А. Славко акцентував увагу на особливостях ФКІС як соціокультурного феномену в межах соціокультурного підходу.

Водночас дослідження соціальної сутності спорту мають свою сталу традицію і є предметом соціологічного дискурсу, зокрема, у працях таких зарубіжних дослідників, як: Т. Веблен, А. Кьох, Х. Ортега-і-Гассет, Й. Гейзинга, К. Ясперс, Т. Парсонс, К. Стівенсон, Г. Люшен, С. Гульденпфенінг, Н. Еліас, Дж. Магуайр, Г. Ленк, Дж. Масіоніс, М. Фуко, Ж. Лакан, Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Бодрійяр, Ж. Дерріда. Структурність як властивість сфери ФКІС та спорту, а також і соціальної системи аналізується в роботах Л. Зеленова, Ю. Лебедева, Ю. Манько, В. Столярова, Б. Євстаф'єва, В. Видріна, Ю. Ніколаєва, Л. Матвєєва, Л. Лубишева, І. Мергаутова, Ф. Іоахимсталера, А. Гужаловського; В. Сутулу та інших. Питання визначення організаційних механізмів, а також збалансованості та оптимальності організаційної структури УПФІС знайшли відображення в роботах таких науковців, як: А. Батюк, Д. Гадайчук, І. Гасюк, В. Гузар, Ю. Довгенько, М. Дутчак, В. Жуков, В. Куделко, О. Кузьменко, В. Лукашук, Ю. Мічуда, С. Нікітенко, М. Олійник, В. Платонов, І. Шевчук, Ю. Шкрєбтій, Н. Цимбалюк тощо.

Однак у спеціальній соціологічній літературі вкрай недостатньо уваги приділено оптимізації СУПФІС на регіональному рівні з позицій системно-діяльнісного підходу. У зв'язку із цим виникає об'єктивна потреба в розробленні науково обґрунтованої концепції оптимізації СУПФІС в контексті її децентралізації та регіоналізації. Потребує особливої уваги й проблема формування адаптивних системно-діяльнісних моделей соціального управління даною сферою на регіональному рівні, зокрема, у контексті поєднання зусиль і можливостей регіональних і місцевих органів влади, з одного боку, та інститутів громадянського суспільства і регіональних об'єднань громадян фізкультурно-спортивного спрямування – з іншого, щодо розширення

масштабів, номенклатури та доступності фізкультурно-спортивних послуг для різних груп населення, розвитку ФКІС та спорту в цілому.

Таким чином, можна констатувати наявність важливої **соціальної проблеми**, яка полягає в існуванні недостатньо ефективною галузевою практики УПФІС у регіонах, що істотно обмежує доступ широких верств населення до споживання фізкультурно-спортивних послуг. Соціальна проблема породжує і **наукову проблему**, яка полягає, у невідповідності між усталеною галузевою практикою УПФІС у регіоні, що істотно обмежує доступ широких верств населення до споживання фізкультурно-спортивних послуг з одного боку, та нагальною у потребі соціологічної інтерпретації формування нової системно-діяльничої моделі соціального управління фізичною культурою і спортом (СОЦУФКС) сферою соціального буття населення регіонів – з іншого. Зазначене й зумовило актуальність і доцільність вибору теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах комплексних науково-дослідних тем кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету: «Активізація громадянського суспільства в сучасній Україні» (номер державної реєстрації 0116U002646 з 02.2016 по 02.2021 рр.). Здобувачем розроблено підрозділ «Оптимізація системи управління фізичною культурою і спортом у регіоні в умовах транзитного суспільства» (довідка Класичного приватного університету № 272/2 від 04 березня 2019 р.).

Мета й завдання дослідження. *Метою дослідження є обґрунтування регіональної специфіки СОЦУФКС (на прикладі Запорізької області).*

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

- на основі аналізу наукових підходів розкрити соціально-діяльничу природу ФКІС як соціальної сфери суспільного життя;
- виявити специфіку ФКІС як соціальної системи;
- визначити структуру, соціальні функції, принципи та механізми функціонування регіональної СУПФІС;

- з'ясувати стан, характерні риси й можливості оптимізації регіональної СУПФІС (на прикладі Запорізької області);
- обґрунтувати критерії соціальної ефективності СУПФІС у регіоні;
- розробити системно-діяльнісну модель СОЦУФКС у регіоні.

Об'єкт дослідження – соціальне управління фізичною культурою і масовим спортом як сферою суспільного життя.

Предмет дослідження – регіональна специфіка СОЦУФКС (на прикладі Запорізької області).

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять загальнонаукові методи пізнання соціальних явищ і процесів (аналіз, синтез, узагальнення, класифікація), а також соціологічні методи отримання та опрацювання емпіричних даних (експертне опитування, соціологічне анкетування). У ході дослідження було використано, зокрема, такі методи: *логіко-історичного, структурно-функціонального і порівняльного аналізу* – для надання характеристики наукових підходів до аналізу сутності ФКІС; *аналізу й синтезу* – для виокремлення змісту, структури та функцій ФКІС та спорту; *класифікації* – для систематизації принципів, механізмів та функцій УПФІС на регіональному рівні; *структурно-функціонального аналізу* – для розробки моделі УПФІС у регіоні; *узагальнення та прогнозування* – для визначення перспектив і тенденцій розвитку УПФІС на регіональному рівні; *експертного і соціологічного опитування* – для виявлення стану та потенційних можливостей оптимізації управління сфера фізичної культури і спорту (СФКІС) в регіоні.

Емпіричну базу дослідження становлять результати: 1) експертного опитування суб'єктів УПФІС – керівники й відповідальні працівники органів державного управління ФКІС, державних і приватних закладів ФКІС та спорту, а також громадських організацій фізкультурно-спортивного спрямування Запорізької області (лютий – березень 2017 р., $n = 200$); 2) масового соціологічного опитування представників різних категорій споживачів фізкультурно-спортивних послуг, зокрема, клієнтів фітнес-

центрів, членів спортивних секцій та оздоровчих груп і професійних спортсменів регіону (квітень – червень 2017 р., $n = 600$).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробленні концепції управління ФКІС, в основу якої покладено авторську системно-діяльнісну модель соціального управління фізкультурно-спортивною сферою в регіоні. Найбільш важливими результатами, які характеризують елементи наукової новизни дослідження, є таке:

вперше:

– розроблено системно-діяльнісну модель СОЦУФКС на регіональному рівні в контексті децентралізації, регіоналізації та оптимізації державно-громадського управління цією сферою, що базується на таких основних положеннях: модель відображає *ієрархічно* впорядковані способи функціонування програмно-цільового регіонального УПФІС на оперативному, тактичному та стратегічному рівнях; суб'єктами управління виступають органи державного управління й місцевого самоврядування, заклади надання фізкультурно-спортивних послуг, громадські організації та об'єднання фізкультурно-спортивного спрямування, комерційні структури соціально орієнтованого бізнесу та територіальні громади; основним «пусковим» механізмом функціонування СУПФІС на регіональному рівні є координаційна наглядова рада, що забезпечує організаційну взаємодію ключових суб'єктів державно-громадського управління цією сферою шляхом формування та реалізації комплексних цільових програм;

– визначено критерії оцінювання соціальної ефективності системи регіонального управління ФКІС, а саме: цілі – час – стиль – складність – витрати, що взаємопов'язані між собою та в умовах соціально-культурної глобалізації дають змогу об'єктивно вимірювати рівень ефективності взаємодії керуючих суб'єктів і керівних об'єктів різних рівнів у процесі підготовки, ухвалення та реалізації управлінських рішень, а також результати реалізації відповідних комплексних цільових програм, які спрямовані на розвиток ФКІС в регіоні;

– доведено, що ефективне функціонування системи ФКІС в регіональній площині не лише забезпечує потреби нормального існування особи та групи (мікрорівень), групи й регіонального соціуму (мезорівень), регіонального соціуму та українського суспільства загалом (мегарівень), а й створює умови для їх розвитку та тим самим включається в сукупність соціальних зв'язків з *відтворення суспільства й особи*, перетворення їх соціальних взаємодій на повноцінні суспільні відносини;

удосконалено:

– наукове пояснення соціального змісту конструкту «ФКІС» у частині тлумачення цієї сфери, яку він описує, як соціальної системи, що одночасно функціонує у формі цілісної соціальної організації, тобто органічної структурно-функціональної єдності індивідів, соціальних груп та організацій (соціальних інститутів), їхніх зв'язків і відносин із суб'єктами ФКІС та їх статусно-рольовими позиціями в системі соціального управління, що ґрунтуються на узгодженій ціннісно-нормативній основі;

– соціологічне розуміння системи ФКІС в регіоні як інструменту соціальної взаємодії суб'єктів регіонального управління різних рівнів із суб'єктами ФКІС відповідно до їхніх статусно-рольових позицій на основі концептуальних положень соціологічної теорії соціальної взаємодії й соціального обміну, що дало змогу визначити ключові функції соціальних суб'єктів на макро-, мезо- і макрорівнях організації регіонального соціуму;

набуло подальшого розвитку:

– визначення пріоритетних напрямів розвитку СУПФІС на регіональному рівні, а саме: децентралізації, регіоналізації та оптимізації УПФІС; розробки й реалізації маркетингової політики у сфері ФКІС та спорту на регіональному рівні; підвищення ефективності механізму соціального партнерства в СУПФІС;

– соціологічне тлумачення ФКІС як соціального інституту й об'єкта соціального управління, інституціональною формою якого є суспільно та державно визначена система надання різноманітних фізкультурно-

спортивних послуг через сукупність державних і громадських організацій, державних та приватних установ і закладів ФКІС та спорту.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки мають цінність для подальшого дослідження механізмів СОЦУФКС на регіональному рівні, розроблення ефективної державної соціальної політики у сфері розвитку ФКІС та спорту, підвищення соціальної ефективності системи надання фізкультурно-спортивних послуг. Отримані результати можуть бути застосовані під час реформування й модернізації СУПФІС в українському суспільстві в контексті децентралізації влади; викладання в ЗВО загальних курсів соціології, соціології управління, соціології організацій, спеціалізованих курсів з проблем управління сферою ФКІС та спорту.

Результати дослідження були впроваджені протягом 2016–2017 рр. у навчальний процес Класичного приватного університету при викладанні таких дисциплін: «Актуальні проблеми соціальної роботи», «Соціологія та психологія управління», «Соціологія освіти» (довідка Класичного приватного університету № 272/1 від 04.03.2019).

Результати дисертаційного дослідження Власової Наталії Федорівни на тему: «Регіональна специфіка соціального управління фізичною культурою і спортом (на прикладі Запорізької області)» були впроваджені протягом 2016–2017 років у навчальний процес Класичного приватного університету та використовувалися при викладанні таких дисциплін: «Актуальні проблеми соціальної роботи», «Соціологія та психологія управління», «Соціологія освіти». (довідка Класичного приватного університету № 272/1 від 04.03.2019).

Матеріали дисертації щодо обґрунтування ФКІС як специфічної соціальної системи, що функціонує у просторі соціальної взаємодії, соціальних механізмів, принципів та функції управління нею можуть сприяти покращенню діяльності закладів освіти різного рівня з питань оптимізації СУПФІС у регіоні.

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки і

рекомендації, подані в дисертації, є самостійним доробком автора. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, що є результатом особистих досліджень здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися та обговорювалися на наукових конференціях різного рівня, науково-практичному семінарі та конгресі: IV Міжнародній науково-практичній конференції з питань патріотичного виховання молоді (м. Запоріжжя, 2010 р.); науково-практичному семінарі «Патріотичне виховання курсантсько-студентської молоді в Україні: стан, проблеми та перспективи на майбутнє» (м. Дніпропетровськ, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні» (м. Львів, 2016 р.); XI Міжнародній науково-практичній конференції (м. Миколаїв, 2017 р.); III Конгресі Соціологічної асоціації України «Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання» (м. Харків, 2017 р.); XX Всеукраїнській науково-методичній конференції «Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (м. Миколаїв, 2017 р.).

Публікації. Результати дослідження викладено в 14 публікаціях, з них 6 – статті в наукових фахових виданнях із соціології (з них включених до наукометричних баз – 1), 1 – стаття в зарубіжних виданнях, 1 – стаття в інших виданнях; 6 – матеріали конференцій.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків до кожного розділу та загального висновку, списку використаних джерел і двох додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 221 сторінку, із яких: основний текст – 170 сторінок, список використаних джерел – 24 сторінки, додатки – 8 сторінок. Робота містить 3 таблиці та 26 рисунків. Список використаних джерел включає 251 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ФКІС ЯК СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА

У розділі розглянуто теоретико-методологічні засади соціологічного вивчення ФКІС як соціального явища: проаналізовано еволюцію наукових підходів соціологічного вивчення ФКІС; розглянуто специфічні особливості ФКІС як соціальної системи; виявлено специфіку соціальної взаємодії в системі ФКІС.

1.1. Наукові підходи до соціологічного аналізу ФКІС

Дослідження ФКІС як сфери громадського життя слід здійснювати, виходячи з міждисциплінарного підходу та з аналізу родових понять «культура» «фізична культура», «спорт», «сфера ФКІС».

Існує безліч визначень культури, що великою мірою викликано різноманіттям її розуміння в онтологічному, функціональному, структурному та інших аспектах. На початку 1950-х рр. американські дослідники нарахували понад 500 наукових визначень культури [244].

Важливими для розуміння суті культури як соціального феномену є такі характеристики [4, с. 69–71]:

1) культура як продукт людського суспільства є певним фондом духовних і матеріальних цінностей, які забезпечують передачу наступним поколінням зразків поведінки та мислення, які виправдали себе і довели свою ефективність. У цьому сенсі культура є важливим інструментом забезпечення адаптації груп та окремого індивіда до змін зовнішнього середовища шляхом вивчення досвіду минулих поколінь, навчання необхідними навичкам, усвідомлення себе і світу, прагнення до ідеалу. Подібні явні і неявні норми, правила та артефакти закріплюються за допомогою соціальних інститутів;

2) культура як ідеальне явище є властивою лише людському суспільству і реалізується лише в діяльності людей;

3) відбір і закріплення тих чи інших духовних і матеріальних цінностей, норм і правил здійснюється на основі принципу природного відбору. Тільки ті цінності, які довели свою життєздатність і ефективність, продовжують своє існування. Змінюються зовнішні умови, змінюється рівень розвитку суспільства, розвиваються нові технології – отже, змінюються культурні норми та цінності.

Т. Парсонс, характеризуючи культуру в контексті соціальної дії, зазначає: «культура, з одного боку, є продуктом, а з іншого – детермінантою систем людської соціальної взаємодії» [159, с. 458].

Т. Персикова вважає, що термін «культура» є універсальним за своїм змістом і може бути застосований до будь-якої соціальної групи, незалежно від її розмірів. «Будь-яка відносно стабільна соціальна група, яка має спільний досвід історичного розвитку, створює свою культуру. Отже, культура є середовищем існування людини: не існує жодного аспекту людського життя, який не був би причетний або на який би не справляла вплив культура. І тією ж мірою це стосується організацій: культура – середовище існування і невід’ємна частина будь-якої організації» [161, с. 72]. Отже, поняття культури слід розглядати як специфічний спосіб розвитку організації, представлений у системі соціальних норм і установок, духовних цінностей, продуктів матеріальної та духовної праці. Культура за своїми гносеологічними властивостями є важливим пізнавальним засобом, що відображує цілісний функціональний та технологічний комплекс як процесуальних, так і результативних тенденцій суспільно-історичної практики індивідуальних і колективних соціальних суб’єктів.

На думку Л. Васильченка, культура виступає як цілісна і самостійна підсистема онтологічної системи, що синтезує у взаємодії природу, суспільство, людину і культуру [32]. З іншого боку, С. Артановський [12], Н. Злобін [86], П. Гайденко [48] «вказують на творчу складову культури, яка представляє

собою процес самореалізації і самоактуалізації особистості, що виступає чинником соціального розвитку. Культура містить у своїй системі соціальні норми та настанови, духовні цінності, сукупність ставлення людей до природи, до інших і до самої себе. Вона характеризує особливості свідомості й поведінки, діяльності людей, праці, мови, фіксується як спосіб життєдіяльності окремого індивіда, соціальної групи чи всього суспільства в цілому».

В. Петрушенко [164, с.476] виділяє такі сутнісні ознаки культури: культура виступає у вигляді певних артефактів; це способи, технології та методи культурних явищ; культура охоплює також технологічний аспект; це сукупність матеріальних та духовних цінностей; культура – це певна людська поведінка, правила, способи і норми її впорядкування.

Отже, сучасні визначення культури наголошують, що 1) культура створюється суспільством або групою людей; 2) культура має духовну та матеріальні складові; 3) формування культури є історичним процесом. З одного боку, культура розуміється як соціальний механізм взаємодії особи та соціальної спільноти із довкіллям, з іншого – культура виступає як система цінностей, переконань, зразків і патернів поведінки індивіда, соціальної групи, організації чи суспільства в цілому.

Уперше термін «фізична культура» з'явився в кінці XIX століття в роботах англійських філософів А. Пріса, Дж. Мейбла, С. Емертсона. У загальному вигляді це поняття використовується з початку XX століття і визначається як «процес занять тілесними вправами» (К. Л. Мінженс) [243]. З того часу розширюються і уточнюються її поняття, сутнісні, структурні, функціональні характеристики. На думку Ж. Холодова і В. Кузнецова, які вивчали становлення поняття в історичному аспекті, фізична культура – це «якісне, системне і динамічне утворення особистості, що визначає її освіченість, фізичну підготовленість і досконалість, відображену у видах і формах активної фізкультурно-спортивної діяльності, здоровому стилі життя» [225].

Визнаючи, що фізична культура виступає як частина загальної людської культури, тобто сукупність досягнень суспільства в створенні й

використанні засобів фізичного вдосконалення людини, автори виділяють такі види ФКІС [225]: 1) базову фізичну культуру як частину ФКІС, де закладаються основа – база – фундамент для нормального фізичного розвитку і подальшого вдосконалення; 2) спорт як частину ФКІС, що спрямований на досягнення високих результатів; 3) прикладну фізичну культуру, яка поділяється на професійно-прикладну та військово-прикладну; 4) оздоровчу фізичну культуру, спрямовану на зміцнення всіх функцій організму. Причому сутнісні аспекти ФКІС розкриваються через спортивну діяльність, яка розуміється як вид праці, що включає колективні й індивідуальні компоненти, сукупність яких можна розглядати з соціально-гуманітарних, психолого-педагогічних і медико-біологічних позицій. Кінцевий результат цієї діяльності – спортивна перемога або досягнутий рекорд – має імовірнісний характер, при цьому і тренувальний процес, і спортивні змагання відбуваються в екстремальних умовах.

Термін «фізична культура» переважною більшістю авторів інтерпретується через родове поняття «культура». У цьому зв'язку фізична культура має діяльнісний і технологічний характер. Тому якнайповніше культуру, зокрема фізичну, представляють у вигляді суспільно виробленого способу людської діяльності, спрямованої на перетворення природи, людини, соціуму і закріпленого у відповідних матеріально-речових, логіко-понятійних, знаково-символічних, ціннісно-орієнтаційних засобах [79, с. 18–26]. Отже, термін «фізична культура» розуміється як складова (елемент) культури взагалі.

При схожості поглядів учених на розуміння ФКІС, в її визначення вкладають найрізноманітніший сенс. Перша група авторів (І. Биховська [28], С.Євсєєв [73], Л. Лубишева [117], К. Черміт [227]) розглядає її як діяльність зі створення сукупності специфічних результатів фізичного і духовного перетворення людини. Друга група розуміє фізичну культуру як вид культури і особливий результат діяльності особистості, метод фізичного самовдосконалення з метою реалізації певних функцій у суспільстві (Л. Матвєєв [132], В. Видрін [42]). Третя група авторів розглядає її як певне

ставлення до власного тіла, свідому й активну турботу про свій розвиток, спритність і здоров'я, уміння організувати і провести вільний час з максимальною користю для фізичного і психічного здоров'я. Четверта група авторів визначає фізичну культуру як комплекс форм суспільної свідомості, які роблять можливою і зміцнюють інтеграцію знань, поведінки і її результатів, що утворюють базис для гармонійного розвитку особистості на основі психічного й фізичного здоров'я.

Отже, фізична культура – це елемент культури, який має тісний зв'язок з системою фізичного виховання, організацією спорту, спеціальними науковими дослідженнями, технічними засобами, які необхідні для фізичного виховання і спорту, соціальної та особистісної гігієни, раціональної організації активного відпочинку тощо. Причому фізична культура має активістську (спрямована на підвищення рівня соціально-трудової динамічності соціальних груп та спільнот) і потребу (передбачає задоволення моральних, естетичних, творчих комунікаційних та інших потреб) спрямованість. Тож у різноманітті підходів до розуміння ФКІС незмінно виділяють такі її характеристики: вона є соціальним явищем і складною організованою соціальною системою, а відправним моментом її розуміння як соціального явища виступає генетичний зв'язок із культурою суспільства.

Таким чином, фізична культура включає в себе такі аспекти: соціокультурний (оскільки є частиною культури), діяльнісний (тому що вона розглядається як невід'ємна від особи активність) та технологічний (має на меті створення реальних умов для раціонального розвитку запитів і схильностей, пов'язаних із фізичною культурою кожної людини, найбільш повного і всебічного їх задоволення). Відповідно фізична культура – це суспільно вироблений спосіб людської діяльності, комплекс форм суспільної свідомості, спрямований на оволодіння і перетворення природи, людини, соціуму, які зміцнюють інтеграцію знань, поведінки і її результатів, закріплених у відповідних матеріально-речових, логіко-понятійних, знаково-символічних, ціннісно-орієнтаційних засобах. Фізична культура містить у

собі конкретні індивідуальні особливості, форми, стиль поведінки і діяльності окремої особи або суспільства, тобто різноманітні форми соціального життя з одного боку, і результати діяльності – з іншого.

У житті кожної людини і суспільства є місце спорту і фізичній культурі. Згідно з думкою Л. Любишевої, «фізична культура з'являється і формується як один з перших і особливо значущих методів навчання і соціалізації, а спорт – як інструмент, модель розкриття та соціального визнання вищих фізичних, психічних і духовних здібностей індивіда або команди» [118, с. 58].

Дослідження взаємозв'язку спорту і культури, соціокультурних особливостей спорту як феномену сучасного суспільства, найважливіших соціокультурних функцій спорту відображено в працях філософів, культурологів, педагогів, соціологів, психологів. У філософському аспекті вивченням соціокультурних особливостей спорту займалися А. Леонтюк, Д. Богданова, В. Столяров, І. Биховська, М. Сараф, Н. Мазів, А. Лебедев та ін.

Зокрема, А. Леонтюк показує тісний зв'язок спорту з різними сферами культури (психічною, моральною, естетичною, комунікативною та ін.) і включеність у них спорту. Особлива увага приділяється соціокультурним функціям спорту (змагальній, комунікативній, пізнавальній). Основна соціокультурна функція спорту, на думку вченого, – змагання, оскільки в ній втілені найважливіші аспекти спорту, які пов'язані і з творчою активністю спортсменів, і з формуванням у них необхідних вольових якостей, і з обміном спортивними результатами свого досвіду і досягнень [113, с. 57–61]. Тобто в його працях підкреслюється теза, що без знання й аналізу соціокультурних процесів у сучасному суспільстві неможливо забезпечити високу готовність людини або спортивної групи до змагання.

Д. Богданова, визначаючи роль і місце професійного спорту в сучасній культурі, акцентує увагу на вивченні соціокультурних проблем професійного спорту. На думку авторки, професійний спорт як соціокультурне явище відображає ті цінності, які властиві суспільству на певному етапі його

історичного і суспільно-політичного розвитку [22, с. 162–166]. Вона вказує на те, що в соціокультурному контексті кінця ХХ – початку ХХІ ст. сталася експансія професійного спорту в сферу світової культури, світової економіки, світової політики, міжнародних відносин.

Досліджуючи особливості спорту, його місце і роль у системі сучасної культури, В. Столяров звертає увагу на те, що найчастіше сучасному спорту дається позитивна оцінка з точки зору гуманістичних ідеалів і цінностей і відводиться важливе місце в системі цінностей сучасної культури. Науковець вказує на те, що спорт відчуває на собі істотний вплив тієї соціокультурної системи, в умовах якої відбувається його формування [195, с. 2–5].

Особливу увагу вивченню соціокультурної суті спорту приділяла І. Биховська у своїй праці «Спорт: культурологічні вектори аналізу феномену» [28]. Вона провела глибокий культурологічний аналіз спорту як особливого соціокультурного явища, спрямованого на розкриття культурних підстав, чинників і механізмів розвитку спорту. На думку авторки, для розгляду характеристик цього феномену потрібне його «переміщення» в соціально-культурний контекст (процеси глобалізації, активне формування комунікацій між культурами, візуалізація сучасної культури, збільшення гедоністичних настроїв і цінностей індивідуальності).

Вивченням особливостей спорту займалися також М. Орешкін і Л. Апціаурі. Зокрема, М. Орешкін досліджує особливості концепції соціокультурних функцій міжнародного спорту. Особливу увагу при аналізі міжнародного спорту автор приділяє його позитивній ролі в міжнародних відносинах, зокрема, здатності виконувати інтеграційну й миротворчу функцію в міжнародних відносинах, сприяти формуванню і реалізації цінностей культури світу, а також дослідженню негативної ролі спорту в цій сфері [155, с. 1–6]. Соціокультурне значення міжнародного спорту М. Орешкін розкрив через характеристику виконуваних функцій: інтеграційної, миротворчої, символічної, а також наголосив на негативній ролі міжнародного спорту. Л. Апціаурі у своїх дослідженнях акцентує увагу

на тому, як спорт здатний міняти соціокультурний сенс формування особистості залежно від «моделі поведінки» людини до «сенсу успіху», яку вона обирає в тих або інших соціальних відносинах, наближених до реальних поведінкових образів. На думку автора, спорт зберігає і зміцнює сутнісні механізми соціально-культурного життя людини і, переходячи в субкультуру індивіда, формує його як соціально компетентну особистість [11, с. 12–14].

М. Аверіна і О. Васильченко займалися вивченням механізмів дії феномену маргінальності та девіації в просторі спорту. М. Аверіна дійшла висновку, що зміни, які сталися в 90-х роках ХХ ст. в Україні, продемонстрували особливості феномену маргінальності у сфері спорту. У результаті колишня система, що включала дві підсистеми офіційного спорту: «масовий» і «великий», виявилася не в змозі виконувати свої функції і розпалася на безліч різних елементів (напрямів спортивної активності, що культивують певні цінності). До основних критеріїв, за допомогою яких можна віднести який-небудь напрям або вид спорту до розряду маргінальних явищ у сучасному соціумі, автор відносить: пріоритетне фінансування з боку держави відповідних федерацій з метою розвитку напряму або конкретного виду спорту; будівництво або забезпечення оренди необхідних спортивних споруджень для тренувань, включеність цього напряму або виду спорту в програму Олімпійських ігор тощо [2, с. 229–235].

О. Васильченко також описав критеріальну базу виникнення девіації в спортивному середовищі в контексті соціологічної рефлексії:

- 1) невідповідність між орієнтирами та стандартами соціальної поведінки;
- 2) невідповідність між ідеологією гуманізму і соціальними практиками;
- 3) невідповідність між масовим і професійним спортом у полі спортивних агентів [33, с. 10].

А. Славко досліджував особливості ФКІС як соціокультурного феномену, використовуючи соціокультурний підхід. Автор акцентував увагу на становленні фізкультурно-спортивної діяльності студентської молоді як історичного феномену. За його спостереженням, заняття з фізичного

виховання у ВНЗ почали будуватися так, щоб можна було забезпечити максимальний професійно-прикладний ефект, формуючи новий тип соціалізованої особистості [181, с. 132–135]. С. Алес аналізує індустрію спорту з соціологічної точки зору, приділяючи увагу соціальній значущості спорту як соціального явища, що впливає на ціннісні орієнтації, характер процесу соціалізації як спортсмена, так і безпосередньо глядача чи вболівальника. На думку автора, спорт є частиною соціального та культурного життя і допомагає в усвідомленні соціальних питань у певній культурній, соціальній і політичній ситуації. Незважаючи на зростання кількості форм і видів спорту в сучасному глобальному контексті, як зазначає С. Алес, люди стикаються з тим, що спорт у цілому ніколи не був розподілений рівномірно [250, с. 11–19].

Таким чином, у розглянутих нами підходах вивчення взаємозв'язку спорту і культури, соціокультурних особливостей спорту як феномену сучасного суспільства, найважливіших соціокультурних функцій спорту такі автори, як А. Леонтюк, Д. Богданова, В. Столяров, Л. Апціаурі, С. Алес акцентували увагу на тому, що на спорт впливає домінуюча соціально-культурна система зі своїм набором цінностей і норм на певному етапі розвитку суспільства. Ми згодні з думкою авторів про можливість такого впливу, оскільки в проведеному нами аналізі місця й ролі спорту в культурі суспільства ми показали залежність спорту від соціального і культурного середовища та структури конкретного суспільства за допомогою виконання певних функцій.

Оскільки спорт є категорією міждисциплінарного знання, потрібне дослідження цього терміна з позицій кожної окремо взятої предметної галузі.

У цьому дискурсі концептуалізація категорії «спорт» нами здійснена через науково-методологічні підходи, представлені такими авторами, як П. Сорокін, З. Фрейд, К. Леві-Стросс, Й. Гейзинга, що виразно показують нерозривний зв'язок культури і спорту.

Зокрема, в роботі «Соціокультурна динаміка» П. Сорокін під «соціокультурною системою» мав на увазі абсолютно все, що було «створене

або модифіковане свідомою або несвідомою діяльністю двох і більше індивідів при взаємодії один з одним, при взаємообумовленості їхньої поведінки» [187, с. 67]. Проведені дослідження соціокультурних елементів дозволили П. Сорокіну виділити в європейській культурі (з 580 р. до н. е. по 1920-ті рр.) соціокультурні типи культури або суперсистеми – чуттєву (сенситивну), умоглядну (ідеаціональну) та ідеалістичну (інтегральну, змішану). У чуттєвому типі (*sensate*) переважає чуттєве сприйняття й оцінка дійсності головним чином з гедоністичної точки зору, тобто переважає «істина почуттів» та істина насолоди. У ідеаціональному типі (*ideational*) переважають надчуттєві духовні цінності. У ідеалістичному типі (*idealistic*) переважає синтез чуттєвого й ідеаціонального.

П. Сорокін підкреслює, що в чистому вигляді в конкретному суспільстві культурні суперсистеми повною мірою ніколи повністю не реалізуються. Це стосується в тому числі ідеаціональної та чуттєвої суперсистеми. Може йтися лише про певний пріоритет і про незначне панування кожної з них в той або інший історичний період [187]. Зазначимо, що культурні виділені суперсистеми, із своїм особливим стилем культури, закріплені не лише у формах моралі мистецтва, релігії, наукового знання, економічних і політичних відносинах, специфічних типах особистості, а й так само дуже своєрідно й виразно проявляються в спорті.

На різних історичних етапах ставлення суспільства до спорту як до соціального феномену було неоднозначним, оскільки культура була однією з ключових систем, що впливали на світогляд, життєдіяльність суспільства. Згідно з теорією соціокультурних систем П. Сорокіна, у конкретний історичний період розвитку суспільства домінує той або інший тип культури. На наш погляд, цікаво те, як зміна одного типу культури на інший культурний тип впливає на пріоритети й цінності в спорті. Таким чином, спорт виступає одним з каналів вираження культурних досягнень людей. Наприклад, якщо базовою цінністю для спортсмена буде вдосконалення своїх фізичних даних і особистісних якостей у процесі тренувань і спортивної

діяльності, то, швидше за все, у цей період розвитку спорту домінуватиме ідеаціональний (умоглядний) тип культури. У той же час, якщо спортивна діяльність спортсмена буде спрямована лише на його матеріальне збагачення, демонстрацію своєї сили і слави на шкоду морально-моральним принципам суспільства, тоді, можливо, буде домінувати чуттєвий тип культури.

Австрійський психіатр і психолог З. Фрейд першим вказав на зв'язок психіки і культури. Незвичайна типологія культури виникла тоді, коли як основу класифікації почали використовувати особливості психіки людини. За З. Фрейдом, культура – це всі накопичені людьми знання та уміння, що дозволяють їм протистояти природі й отримувати задоволення людських потреб; тобто культура – це інститути, що упорядковують людські взаємовідносини [219].

Згідно з теорією З. Фрейда, свої цілі культура здійснює за допомогою сублімації як захисного механізму людської психіки. Сублімація – це використання зосередженої в несвідомій частині психіки сексуально-біологічної енергії не за прямим біологічним призначенням (для задоволення або продовження роду), а в цілях раціонального розуму та культури [219]. Сублімація має місце бути, коли примітивні потяги набувають форми інтересу до творчості, пізнання, науки, спорту тощо. У цьому випадку культура стоїть над людиною і виражає громадські інтереси та норми. Іншими словами, людина відходить від своїх примітивних бажань, реалізує свою сексуально-біологічну енергію в різних видах діяльності, у тому числі й спорті, тим самим поділяючи цінності й культуру суспільства. Займаючи одне із значущих місць у житті людини, спорт є одним з чинників морального розвитку і формування особистості. Тобто спорт, виступаючи вираженням культури, сублімує енергію людини на творчу, суспільно-корисну діяльність.

Яскравим представником теорії структуралізму в культурології є К. Леві-Стросс. Згідно з його вченням, культуротворча діяльність людини відбувається в різних духовних формах і складається із загальнолюдських універсалій – загальних схем і законів діяльності інтелекту. Під цими

загальними формами розуміють деякі структури. Структура тлумачиться як сукупність відносин, які залишаються стійкими упродовж тривалого історичного періоду або ж в різних регіонах світу. Ці засадничі структури діють як несвідомі механізми, що регулюють усю духовно-творчу діяльність людини [110]. На підставі цієї теорії під спортом можна розуміти деяку духовну форму (структуру), що реалізовує культурну діяльність людини, що складається із законів та схем і, за твердженням К. Леві-Стросса, «перекладених мовою повідомлень». Отже, спорт, виступаючи духовною формою (структурою), несвідомо спрямовує і регулює культуротворчу діяльність людини, що проявляється в правильності її рішень і вибору.

На думку представника теорії «Ігрової культури» Й. Гейзинги, культура не походить з гри, вона розвивалася в грі, тобто розвиток культури відбувався в процесі ігри. Усі можливі форми культури й уся культурна творчість є грою: музика, творчість, мораль, спорт тощо. В основі культур лежить ігровий початок. Усі основні риси гри були сформовані ще до виникнення людського співтовариства і наявні навіть в ігровій поведінці тварин [110]. Отже, гра супроводжує культуру протягом всієї її історії і характеризує багато культурних форм, причому культуруотворювальна властивість гри полягає в тому, що у своїй діяльності з перетворення докільця людина «програє» цей діяльнісний процес у власній уяві. Як вважав Й. Гейзинга, елементи гри є присутніми в усіх сферах матеріальної культури і визначають зміст її форми – цілі епохи «грають» в пошуки ідеалу і шляхів його здійснення, не створюючи принципово нових орієнтирів [223]. Отже, як форма культури, спорт виступає як видовищна ігрова вистава, де спортсмени змагаються фізично, морально, духовно – «грають» між собою. При цьому гра виступає як важливий соціальний інструмент підтримки дисципліни в колективі та суспільстві. Ототожнення гри з ритуалом, з одного боку, і порядком – з іншого, дозволяє розглядати спорт і фізичне виховання як важливі інструменти соціального порядку та контролю. Вказуючи на соціальні функції спорту, Й. Гейзинга відзначає, що його значення як

основної ігрової форми сучасності постійно зростає і пов'язане зі структурою соціального життя суспільства. Саме потребами суспільства він пояснює створення спортивних організацій.

Таким чином, спорт у всіх представлених теоріях виступає повноцінним соціокультурним феноменом, задовольняючи духовні або матеріальні потреби суспільства, і спрямований на виконання значущих для суспільства функцій:

1) у теорії П. Сорокіна спорт є показником соціокультурних, економічних, політичних змін у розвитку суспільства упродовж багатьох тисячоліть;

2) у теорії З. Фрейда спорт, виступаючи вираженням культури, допомагає людині (спортсменові) використовувати сексуально-біологічну енергію не за прямим призначенням, а спрямовувати її на творчу, суспільно-корисну діяльність, а отже, спорт виконує функції соціалізації, виховання, адаптації спортсмена до життя, сприяє формуванню соціальних і особистісних якостей. Зокрема, на думку В. Щеголева та Л. Яценко, «спорт є однією з найдоступніших і популярніших форм активного відпочинку, розваги і організації дозвілля, джерелом позитивних емоцій» [236];

3) у теорії К. Леві-Стросса спорт представлений у вигляді деякої структури (форми) культури, що несвідомо спрямовує людину (спортсмена) на реалізацію соціальної і культурної діяльності. Тут спорт виконує міжособистісну, інтегруючу соціальну функцію;

4) у теорії Й. Гейзинги спорт виступає як видовищна ігрова вистава, виконуючи змагальну й видовищну функції.

Простеживши становлення і розвиток поняття «спорт», ми дійшли висновку, що воно є стрижневим для ряду міждисциплінарних наук, які мають предметом свого дослідження аналіз взаємозв'язку: «культура – спорт – особистість». Відповідно, спорт є невід'ємною частиною культури, що впливає безпосередньо або опосередковано на особу, формуючи у неї певну модель поведінки. Причому в соціологічних і психологічних аспектах процес дослідження спорту наповнений власною специфікою. Розглядаючи поняття

спорту на міждисциплінарному рівні, слід відзначити низку ключових моментів: спорт впливає на формування особистості, її життєвих установок, а також на ціннісні аспекти діяльності спортсмена, у тому числі професійної діяльності.

Соціальна сутність спорту досліджувалась у соціологічному дискурсі в таких аспектах:

1) як форма споживання вищих страт суспільства. За допомогою споживання вони акцентували увагу на власному соціальному статусі в суспільстві. Зокрема, Т. Веблен звертається до проблем спорту в контексті соціальних завдань освіти та виховання особистості та соціальних взаємин у цілому, визнаючи спорт як окрему форму споживання і соціального статусу [36]. Зауважимо, що концепція Т. Веблена вплинула на розвиток тих напрямів соціології спорту, які базуються на аналізі спортивного дозвілля, вільного часу різних соціальних класів і груп;

2) як раціоналізація (М. Вебер). Положення, розроблені М. Вебером, надають теоретичну основу для пояснення технологічних перетворень і бюрократизації спорту, вони дозволяють розглядати його в категоріях соціально-економічних відносин [35];

3) як система. Наприклад, А. Кьох розуміє спорт як цілісну ціннісну систему [91]. Відповідно до теорії П. Бурдьє, для того щоб соціологія спорту мала можливість існувати, спорт необхідно досліджувати не як самостійний тип у відриві від сукупності спортивних практик, а як простір, систему, будь-який компонент якої відіграє різну роль. Інакше висловлюючись, для того щоб осмислити кожен тип спорту, необхідно встановити позицію, яку він займає в просторі абсолютно всіх типів спорту [24, с. 257–275];

4) як діяльність (Х. Ортега-і-Гассет, Й. Гейзинга, К. Ясперс). Ігрова активність, згідно з думкою Х. Ортега-і-Гассета, має для людини сутнісне значення, тому що в її безцільності виражається первинна життєва динамічність невід'ємно і природно, набуваючи креативні конфігурації [156, с. 137–152]. Й. Гейзинга розуміє спорт як одну з конфігурацій ігрової діяльності і вважає, що змістовно спорт втрачає чистоту гри, він перестає

бути базовим компонентом культури і переміщується на її периферію. Характерним для Й. Гейзинги є ідентифікація гри з порядком. При цьому гра позначається так само як значущий соціальний механізм зміцнення дисципліни в колективі та суспільстві [223]. Спорт як масовий феномен розглядається К. Ясперсом через діяльність, сформовану у вигляді безумовної гри і підкоряється конкретним законам. Такого роду спорт орієнтований на те, щоб вивести в іншу сферу інстинкти, які можуть бути небезпечними для особистості, суспільства і держави. Структуруючи вільний час, спорт призначається для заспокоєння мас [241];

5) як суспільно-інтегративна функція (Т. Парсонс, К. Стівенсон). Т. Парсонс і К. Стівенсон спорт розуміють як механізм соціальної взаємодії з соціальними інститутами та соціальними організаціями, виконуючи суспільні функції, насамперед інтегративну [179; 194]. Інтегративна функція спорту полягає у включенні індивіда до колективу, який, своєю чергою, включається в загальну соціальну структуру. Це спосіб інтеграції другого рівня. Колектив, який включається в суспільство, має, на думку К. Стівенсона, ті ж системи поглядів, що й усе суспільство. Тому інтеграція в цей колектив представляє одночасно й інтеграцію в дану соціальну систему поглядів. Спорт розуміється «як інституціоналізований механізм, що виконує суспільно-інтегративну функцію; це відбувається через механізми, які були позначені як суспільні функції спорту» [194, с. 62];

б) як джерело конфлікту (Г. Люшен та С. Гульденпфенінг). Г. Люшен вважає спорт джерелом соціальних конфліктів, оскільки він за своєю природою має деструктивний зміст [245]. Автор доходить висновку про те, що спорт характеризується насильницькою спрямованістю. В іншій своїй роботі Г. Люшен відзначає, що, крім конфліктних елементів, спортивне змагання містить у собі такий елемент, який автор називав «асоціацією». Причому саме цей елемент багато в чому визначає результат змагання [127, с. 26]. Таким чином, підкреслює він, «очевидно, ми маємо тут структурне протиріччя, яке можна визначити як діалектичне»: спортивне змагання

містить у собі як асоціативні (інтегративні), так і конфліктні елементи, що залежать від виду спорту, ситуацій тощо [245, с.198]. На думку С. Гульденпфенінга, спорт – це певне змагання, відповідно звідси і конфлікт. Науковець акцентує увагу на специфічності цього конфлікту, його штучності та символічності [242];

7) як фігурації (Н. Еліас, Дж. Магуайр). Вони досліджували спорт через фігурації – це соціальні процеси і структури, ланцюжки взаємозв'язків, в яких люди взаємодіють один з одним [239; 246]; Н. Еліас пояснює, як пов'язані між собою в ході цивілізаційного процесу розвиток структур і організаційних форм спорту з тенденціями в розвитку організації праці й структур соціальної дії, Дж. Магуайр аналізує взаємодію національних політик у галузі спорту й світових спортивних структур – адміністративних і організаційних;

8) як символічний світ (Г. Ленк). На думку вченого, спорт – це символічний світ, опосередкований мовою жестів. Символізм і символічна мова спорту стають суттєвими елементами повсякденного життя, взаємних відносин зі сторонами-суперниками – окремими особами або групами [112];

9) як інтеракція (Дж. Масіоніс). Розглядаючи спорт як соціальну взаємодію, Дж. Масіоніс зауважує, що «на мікрорівні спортивна подія є складною драмою, що розвивається під час безпосереднього спілкування людей... Озброєні парадигмою символічного інтеракціонізму, ми схильні розглядати спорт не стільки як систему, скільки як безперервний процес» [130, с. 49];

10) як віртуальна реальність, постмодернове явище (М. Фуко, Ж. Лакан, Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Бодрійяр, Ж. Дерріда) [130].

Розмаїття підходів до вивчення соціальної сутності спорту, що здійснюється на соціологічному теоретико-методологічному підґрунті, з одного боку, свідчить про неможливість подолати протиріччя між мікро- та макросоціологічними концепціями, між прихильниками теорії структур та теорії соціальної дії, а з іншого – дозволяє розглядати спорт як складне

багатоаспектне явище сучасності, яке є присутнім у всіх сферах суспільства та виявляється на різних його рівнях.

Найбільш узагальнювальним у концептуальному плані є підхід В. Лукашука, який запропонував «соціологічну концепцію спорту як складного соціального явища і представив її в декількох вимірах: 1) як сферу суспільного життя; 2) як вид активності соціальних суб'єктів, сукупності їхньої індивідуальної поведінки; 3) як тип соціальних відносин між індивідами, малими й великими групами; 4) як систему взаємодій і комунікацій на глобальному, національному, регіональному та локальному рівнях; 5) як соціальний рух» [123, с. 5].

Хоча В. Лукашук надав цілісну концептуалізацію спорту, вона має певні обмеження. Розглядаючи спорт як сферу суспільного життя (відповідний вид соціальних відносин, в межах яких здійснюється та чи інша соціальна діяльність), автор по суті далі лише деталізує її як тип соціальних відносин між індивідами, малими й великими групами, акцентуючи увагу на індивідуальному і груповому рівнях. Теж саме стосується характеристики спорту як виду активності соціальних суб'єктів, сукупності їхньої індивідуальної поведінки та його визначення через поняття «соціальних рух», оскільки соціальний рух теж по суті є суспільною активністю або колективною поведінкою. Поза увагою науковця залишились такі складові спорту як соціального феномену, як цілеспрямованість діяльності, її управлінський та ціннісний характер.

Таким чином, ФКІС є соціальним феноменом, для якого характерні такі специфічні соціокультурні риси: 1) цілеспрямована діяльність, включена в систему суспільних відносин і сенсів; 2) виступає об'єктом суспільного і особово-групового інтересу, а отже, існує в певній суспільній формі; 3) певна організація і управління комплексом видів діяльності, наявність певних груп професіоналів, що забезпечують вирішення завдань відтворення і виробництва у сфері фізичного і духовного перетворення особистості; 4) ці

види діяльності і створювані ними матеріальні і духовні цінності суспільного розподілу праці самостійно не існують, взаємопов'язані, нероздільні.

Отже, як і будь-яка сфера суспільного життя, сфера ФКІС та спорту – конкретна сукупність стабільних взаємин між соціальними суб'єктами. Вона являє собою значні, стійкі, умовно самостійні підсистеми діяльності особистості.

Для пояснення значення процесу символізування в структурі різних видів соціальних практик, зокрема й у сфері ФКІС, важливим є використання концепції «символічного капіталу» П. Бурдьє, який зазначав, що знакові символічні атрибути спортивної діяльності затребувані в політичній практиці, у соціально-художніх образах, а так само при формуванні «символічного маркеру» соціального статусу індивіда [26]. На наш погляд, у цьому контексті важливо звернути увагу на думку П. Бурдьє щодо соціального простору: «Соціальний простір сконструйовано так, що агенти, які займають схожі або сусідні позиції, перебувають у схожих умовах, підпорядковуються подібним умовностям і мають усі шанси на подібні диспозиції та інтереси, а отже, проводити подібні практики» [26, с. 188–189]. Отже, процеси, пов'язані з проявами конкретної соціальної активності в сфері ФКІС, зумовлюють розвиток конкретного своєрідного соціального простору. При цьому безсумнівним є те, що, відповідно до логіки П. Бурдьє, зазначена соціальна сфера поєднує два взаємозалежних, проте ніяк не ідентичних соціальних простори – простір ФКІС і простір спорту.

Слід розрізняти такі поняття як «галузь ФКІС» і «сферу ФКІС». Наприклад І. Шубарін, в складі галузі ФКІС виділяє організації, що надають фізкультурно-спортивні послуги - тобто фізкультурно-спортивні, спортивні, спортивно-технічні, спортивно-оздоровчі клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи й інші організації, а власне сфера ФКІС представляє собою широку категорію, що включає декілька рівнів організації: по-перше, це заклади з надання фізкультурно-спортивних послуг; по-друге, організації, що представляють спортивну інфраструктуру, і, третє, установи і підприємства в сфері спортивної економіки [233].

Отже, «сфера ФКІС включає в себе: 1) конкретні види діяльності людини (наприклад, суб'єктів ФКІС); 2) соціальні інститути (такі, як спорт, фізична культура); 3) відносини, які сформувалися між людьми (тобто взаємозв'язки, що утворилися в процесі взаємодії людей, наприклад відносини соціального обміну і розподілу); 4) організації та заклади сфери ФКІС як соціальні суб'єкти суспільної взаємодії.

Таким чином, соціологічна концепція ФКІС, виходячи з рівнів соціологічного знання, має рівневу структуру:

– на мікрорівні – це сукупність функціональних зв'язків між окремими особами, об'єднаними усвідомленням необхідності свого фізичного та духовного перетворення за допомогою фізичних вправ на основі розуміння й оцінки їхніх властивостей у справі задоволення біологічних і соціальних потреб. Мікроструктура ФКІС містить низку базових, засадничих елементів. До них належать: особа, соціальні групи, їхні соціальні ролі й статуси, що утворюють стійке ціннісно-позитивне ставлення до фізичних вправ і різних форм їхньої самоорганізації;

– на мезорівні – як сукупність соціальних спільнот та організацій, що спеціально організовуються для цілеспрямованого об'єднання осіб і соціальних груп її мікроструктури з метою забезпечення всіх видів потреб особистості й суспільства у фізичному та духовному вдосконаленні за допомогою фізичних вправ. Ці соціальні спільноти можна представити у формі середніх соціальних груп і пов'язаних з ними спеціальних організацій і установ. Середні соціальні групи і форми їхньої організації слід розглядати як соціальні інститути ФКІС;

– на макрорівні – як сукупність підсистем: загально розвивальної (базової), оздоровчої, виробничої, військово-прикладної, змагальної (спортивної), матеріально-фінансової, наукової (науково-методичної), медичної, рекреативно-видовищної» [39, с.49-57].

Отже, ФКІС у соціологічному дискурсі – це сфера суспільного життя, в якій відтворюється активність соціальних суб'єктів (особа, команда,

соціальна група, організація) та їхня соціальна взаємодія і комунікація на глобальному, національному, регіональному та локальному рівнях, що відображає ціннісно-нормативну систему суспільства і виконує соціалізувальну, адаптаційну, комунікаційну, інтегруючу соціальні функції. Вона містить у собі конкретні індивідуальні особливості, форми, стиль поведінки і діяльності окремої особи, соціальної спільноти або суспільства, тобто різноманітні форми соціального життя, з одного боку, і результати діяльності – з іншого.

1.2. Фізична культура і спорт як специфічна соціальна система

У науковій літературі фізична культура розглядається як соціальна система (Н. Пономарьов [168], Ю. Фомін [218], Л. Зеленов, Ю. Лебедев [85], В. Столяров та ін.)

Розгляд сфери ФКІС та спорту як соціальної системи вимагає визначення суті системного підходу і його основних категорій: «системний аналіз», «система» і «соціальна система». Методологічною основою системного підходу є орієнтація на цілісне і всебічне дослідження об'єкта, компоненти і елементи якого вивчаються не ізольовано, а в їх діалектичній єдності, цілісності. Він проявляється в системному аналізі, який має такі аспекти: 1) системно-компонентний, такий, що дає загальну інформацію про систему, яка вивчається, в її статистиці; 2) системно-структурний, який дозволяє визначити способи взаємозв'язку, взаємодії елементів, що утворюють систему, описати склад і будову системи; 3) системно-функціональний, спрямований на дослідження функціонування системи; 4) системно-інтеграційний, який розкриває чинники системності і забезпечення якісної специфіки системи; 5) системно-комунікативний, що характеризує зв'язки системи, яка вивчається, з іншими системами соціального і природного

порядку; б) системно-історичний, який розкриває історичні етапи розвитку в часі (динаміку) системи, що вивчається [216, с. 610–611].

Основною категорією теорії систем, що лежить в основі системного аналізу, є категорія «система», під якою розуміється «сукупність елементів, що знаходяться в відносинах і зв'язках один з одним і що утворюють певну цілісність, єдність» [20, с. 177]. З неї витікає поняття «соціальна система» як «складно організоване, впорядковане ціле, що включає окремих індивідів і соціальні спільності, об'єднані різноманітними зв'язками і відносинами, специфічно соціальними за своєю природою» [14, с. 31–54].

Система – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів, що утворюють певну єдність і доцільність. При цьому система має властивості, відсутні у її складових. У складних системах, як зазначає Д. Жилін: «... ціле більше, ніж сума частин ... у тому важливому прагматичному сенсі, що за заданими властивостями частин і їхніх взаємодій не можна правильним чином отримати висновки про властивості системи в цілому» [77, с. 57]. Особливу увагу слід приділити соціальній системі, яка може бути розглянута як класифікаційний рівень складної системи. Звернемося до визначення соціальної системи, наданого Н. Луманом: «Під соціальною системою слід розуміти смисловий взаємозв'язок соціальних дій, які орієнтуються одна на одну і відмежовують себе від довкілля» [125, с. 134]. Згідно з В. Парето, умови існування соціальної системи в конкретний час і в конкретному місці полягають у такому: по-перше, це зовнішні природні умови; по-друге, це умови, зовнішні по відношенню до аналізованого суспільства в конкретний час, не природного характеру; по-третє, це внутрішні елементи системи, серед яких основними є почуття, тенденції, інтереси, здатність до міркування, до спостереження, стан знань і т. д. [228]. Т. Парсонс зазначає, що «соціальна система складається з безлічі індивідуальних акторів, що взаємодіють один з одним у ситуації, що має, принаймні, фізичний аспект і аспект зовнішнього середовища; акторів, які мотивовані згідно з тенденціями до «оптимізації задоволення» і чиє ставлення до обставин (і один до одного зокрема) визначається і здійснюється відповідно до системи структурованих

культурою колективних символів» [249, с. 5–6]. Т. Парсонс описав низку функціональних особливостей соціальної системи [174, с. 119]. Функціонал системи спрямований на задоволення певних потреб суспільства, при цьому передбачає чотири напрями реалізації: адаптивний передбачає пристосування системи до зовнішніх умов, до того ж система має здійснювати соціальний контроль за внутрішнім середовищем, ціледосягання – досягнення визначеного результату системою, інтегративний – координацію елементів соціальної системи, латентний – формування, підтримку цінностей суспільства. Виходячи з теорії Т. Парсонса, кожна з систем дії виконує певні функції. Поведінковий організм реалізовує функцію пристосування до зовнішнього середовища, система особистості передбачає функцію ціледосягання, соціальна система – інтегрує поведінку індивідів та соціальних спільнот, система культури спрямована на репродукцію духовних цінностей [159].

Соціальна система – це завжди складне утворення. Під складністю розуміється суб'єктивне сприйняття дослідником різноманіття елементів системи і їх відносин. У загальному випадку складна система представляється як багаторівнева конструкція із взаємопов'язаних елементів, що об'єднуються в підсистеми різних рівнів, безліч об'єктів з набором зв'язку між ними і між їхніми властивостями. Усе складається із взаємопов'язаних частин. До основних особливостей складних систем (або параметри складності) належать: наявність великої кількості елементів системи; значна кількість станів, в яких може перебувати система; велика кількість різноманітних зв'язків між елементами системи, що не дозволяє вивчити її поелементно; складність самих елементів, які теж є складними системами; різноманіття варіантів виокремлення самих елементів системи; емерджентність, тобто наявність цілісних властивостей системи, що не зводиться без залишку до властивостей її складових частин. Отже, як і будь-яка система, соціальна система має як загальні, так і особливі ознаки. До загальних ознак будь-якої соціальної системи (виходячи з відповідних рис складних систем) можна віднести: 1) конкретну загальну мету всієї

сукупності елементів; 2) підпорядкування завдань (і відповідно функцій) кожного елемента загальній меті (місії) системи; 3) усвідомлення кожним елементом своїх завдань і розуміння спільної мети; 4) виконання кожним елементом своїх функцій; 5) конкретні відносини між елементами системи; б) наявність органу управління; обов'язковий зворотний зв'язок. До загальних системоутворювальних рис соціальних систем можна віднести: стійкість людського співтовариства; накопичення й передача знання і наявність у них співіснування найрізноманітніших елементів, які взаємодоповнюють один одного і конкурують між собою. До особливих ознак соціальних систем належать: відкритість; складність; здатність до самовідтворення, саморегулювання, самоорганізації і самоврядування; здатність і прагнення до цілеутворення, тобто формування цілей усередині системи; адаптивність, здатність протистояти ентропійним тенденціям, «викликам» зовнішнього середовища; варіативність окремих елементів, параметрів системи і схоластичність її поведінки в цілому; багатоваріантність розвитку в тих чи інших соціально-економічних ситуаціях; наявність соціальної пам'яті; поліструктурність і багатфункціональність; можливість одночасного існування різновалентних тенденцій і процесів (організації та дезорганізації; інтеграції та дезінтеграції; стабілізації і дестабілізації) [180].

Розрізняють такі види соціальних систем: соціальні групи; соціальні інститути; системи соціального контролю; соціальні організації. При цьому кожна соціальна система може бути розглянута в будь-якій видовій формі, у цьому проявляється особливість соціальних систем, їх поліструктурність і поліфункціональність. В основі соціальної системи ми знаходимо сукупність норм і цінностей, які обумовлюють поведінку елементів у системі.

Для розуміння особливостей соціальної еволюції, переходу від одного стану до іншого необхідно виділити найбільш характерні риси соціальних систем. Вони гранично суб'єктивні; існують у картинах світу; просторово розподілені в часі; ресурсно локалізовані в просторі; ієрархічно структурні;

принципи організації соціумів відрізняються від принципів організації всіх інших об'єктів природи; фазовий простір їх змін визначається властивостями ментальних чинників; ментальні чинники зумовлені особливостями передісторії й інерційні, тобто запрограмовані минулим досвідом; здатні діяти ірраціонально; управлінська діяльність обтяжена додатковими цілями; соціальна система усвідомлює себе виокремленою з природи і виконує роль «спостерігача» і «перетворювача» природи; соціальні системи – самореферентні системи; здатні відображати дійсність і будувати теорії, що описують світ [185]. Слід підкреслити, що стійкі системи формуються тільки при одночасному процесі внутрішньої і зовнішньої співвіднесеності. Без цілеспрямованої зовнішньої підтримки система буде нефункціональною або розпадеться. Наступний момент, що характеризує умови існування системи, – це її внутрішня диференціація як спосіб і умова подальшого існування. Н. Луман називає це системоутворенням, але вже всередині системи. У такому випадку системи ускладнюються і всередині них відбувається ще один процес – процес «ієрархізації», коли виникають підсистеми, здатні створювати свої підсистеми як засіб самозбереження в навколишньому середовищі. Така ієрархізація забезпечує життєздатність системи.

Таким чином, виходячи з викладеного, ФКІС мають усі характеристики соціальної системи: властивості, якості і принципи. До їх системних властивостей належать: 1) структурність, що проявляється в стійкій сукупності зв'язків і відносин між окремими індивідами, соціальними групами, соціальними інститутами, орієнтованими у своїй свідомості й поведінці на фізичне та духовне перетворення; 2) функціональність, виявом якої є стійке відтворення структури, функціональних зв'язків, що становлять організацію соціальної системи.

Отже, «ФКІС як рівнева соціальна система включає чотири складові: 1) як кооперацію осіб, виходячи з полімотиваційних чинників свого фізичного і духовного самовдосконалення; 2) як взаємодію міжгрупову в контексті потребового розвитку (фізичного і духовного) та вдосконалення; 3) як

ієрархічність соціальних положень і соціальних функцій, які здійснюють особи в соціальних організаціях; 4) як комплекс нормативно-ціннісних особливостей, що забезпечують структурно-функціональність і змістовність відносин осіб і соціальних груп у системі.» [39, с.49].

Основною метою функціонування ФКІС як системи є збереження, розвиток і вдосконалення фізичних, соціальних і духовних здібностей людини за допомогою фізкультурної діяльності. Основними завданнями тут є:

1) адаптація – забезпечення здатності соціального суб'єкта пристосовуватися до вимог навколишнього і соціального середовища відносно його фізичних, соціальних і духовних здібностей;

2) постановка цілей – формулювання мети і мобілізація ресурсів для досягнення адаптаційних завдань; саморозвиток – забезпечення стійкого динамічного характеру ФКІС за допомогою зміни застарілих елементів, станів і способів поведінки людей, їх норм і цінностей у сфері свого фізичного та духовного перетворення на сучасніші;

3) інтеграція як забезпечення і підтримка внутрішньої єдності, впорядкованості в усіх елементах і компонентах системи – вироблення і передача від суб'єкта до суб'єкта необхідного комплексу практичних і наукових знань, загальних програм, засобів, методів, технології, видів діяльності, соціальних і духовних зразків індивідуальної та групової взаємодії у фізкультурній, спортивній і пов'язаних з нею видів соціокультурної діяльності;

4) рівновага, або стабільність, що проявляється, з одного боку, у пристосуванні дій усіх соціальних елементів один до одного в сфері фізичного і духовного перетворення, гармонія їх інтересів у видах, формах і результатах фізкультурно-спортивної діяльності, фізкультурних традиціях, з іншого – у збалансованості й достатності засобів і цінностей, що утворюють єдину культурологічну базу ФКІС;

5) динаміка як процес кількісно-якісних змін в її елементах, компонентах і підсистемах під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників.

Суб'єктом соціальної динаміки ФКІС є окремі особи, соціальні групи, фізкультурно-спортивні організації і установи, а головним джерелом – їх інноваційні мислення, мотивація, енергія, дії задля вдосконалення своєї фізичної та духовної природи, створення умов і способів цього вдосконалення;

б) цілісність – форма існування ФКІС, що забезпечує функціонування властивих їм структурних елементів і компонентів, видів і способів діяльності, ролей і статусів особи і соціальних груп, спрямованих на фізичне і духовне вдосконалення суспільства [85, с. 48–50].

На думку Л. Зеленова і Ю. Лебедева, системні властивості ФКІС обумовлюють їх системні якості. До них належать: 1) організація – як впорядкований комплекс норм і правил цільового функціонування ФКІС; 2) ієрархія – як стійке розташування ролей і статусів, володіння певним спортивним результатом, спортивним званням або спортивним розрядом; займане місце і виконувана роль у спортивній групі, національній команді; роль фізкультурника, спортсмена, науковця, агітатора; організацій і установ в системі фізичного і духовного перетворення членів суспільства, основним принципом якого є підпорядкування нижчих елементів вищим у соціальній структурі; 3) порядок, що проявляється, з одного боку, в стійкому комплексі нормативної та ієрархічної взаємодії елементів соціальної структури ФКІС, з іншого – у соціальному контролі за виконанням встановленої (індивідуальний стиль і образ, суспільно необхідний стиль і образ тощо) фізкультурної і спортивної поведінки і їх результатів [85, с. 49]. Отже, у соціологічному дискурсі сфера ФКІС та спорту як соціальна система представляє нормативно впорядковану організацію соціальних суб'єктів, що має певну статусно-рольову ієрархію, і можливості соціального контролю за поведінкою і діяльністю цих соціальних суб'єктів.

ФКІС як соціальна система функціонують на основі таких принципів [85, с. 49–50]: «по-перше, універсальності – здібності до різнобічного розвитку, що охоплює всю сукупність соціальних спільностей і інститутів, різноманіття їх потреб і інтересів у справі фізичного й духовного

саморозвитку за допомогою фізичних вправ і пов'язаних з ними видів діяльності; по-друге, автономності – здатності існувати відносно самостійно за рахунок високого рівня самоорганізації; по-третє, самозбереження – спроможності до забезпечення стійкості своїх структурних елементів і їх функціональних зв'язків через саморегуляцію, що проявляється в здатності соціальних суб'єктів виявляти і забезпечувати потреби людей у фізичному і духовному перетворенні за допомогою фізичних вправ; і, по-четверте, відкритості. Остання проявляється в різноманітті зв'язків соціальних суб'єктів з природними, географічними, кліматичними умовами життєдіяльності людей і корекції їх фізкультурно-орієнтованої поведінки з урахуванням цих чинників; у постійному відтворенні інноваційних видів і способів фізичного та духовного вдосконалення особи і суспільства; у видах, що інтенсивно проявляються, і формах комунікативної взаємодії між людьми й соціальними групами, організаціями та установами тощо; у взаємопроникненні різних типів фізкультурних і спортивних моделей, створених на різних історичних етапах, у різних країнах, національно-етнічних, фізкультурно-спортивних групах» [85, с. 48–50].

Відправним аспектом аналізу ФКІС як соціальної системи є розгляд їх структури. Структурність як властивість ФКІС підкреслюється і аналізується багатьма дослідниками. Проте серед них немає єдності в думці про те, що ж вона включає. Одні автори виділяють в ній систему потреб, здібностей, діяльності, відносин і інститутів, що базується на розвитку фізичних якостей (Л. Зеленов, Ю. Лебедєв, Ю. Манько, В. Столяров [85]). Інші включають в цю сферу такі складові, як: фізичне виховання, спорт, фізичну рекреацію, рухову реабілітацію (Б. Євстаф'єв, В. Видрін [42; 43], Ю. Ніколаєв [147]). Третя група дослідників визначає в ній два напрями: професійний і непрофесійний (загальний), де до першого напрямку відносять професійно-прикладну ФКІС, до другого – базову, гігієнічну, рекреативну, оздоровчо-реабілітаційну, оздоровчу й лікувальну фізичну культуру. На їх погляд, фізична культура не включає спорт і він є самостійним явищем в житті

суспільства. Звідси ж, як зазначають Л. Матвеев [131], Л. Лубишева [117], витікає правомірність поєднання термінів «ФКІС». З такою точкою зору не згодна четверта група дослідників, оскільки аналіз взаємозв'язків, що склалися між спортом, фізичною культурою та іншими сферами культури суспільства показує, що діяльність змагання людей з метою оцінки їх підготовленості, здійснювана із залученням технічних пристроїв або інших засобів, відноситься все ж до сфери ФКІС. Це пов'язано з тим, що у видах спорту під час змагань оцінюються не продукти (предмети) людської діяльності, а здібності й уміння людини управляти технічними пристроями (мотоциклами, автомобілями тощо). Основним критерієм диференціації видів спорту є оформлення будь-якого виду діяльності як спортивного змагання і функціонування його за законами спортивного вдосконалення. Це є однією із сторін фізичної (тілесної) суті людини і переконує в тому, що спорт входить у структуру ФКІС, оскільки вона, як сукупність матеріальних і духовних цінностей, має ширший, ніж спорт, характер (І. Мергаутова, Ф. Іоахимсталер; А. Гужаловський; В. Сутула [197]). П'ята група авторів вважає, що центральним системоутворювальним чинником, що об'єднує всі компоненти ФКІС, є фізкультурна діяльність. Проте підкреслюється, що необхідно розрізняти такі організаційні форми, як 1) компоненти ФКІС: фізичне виховання (освіта), спорт, фізичну рекреацію, рухову реабілітацію і 2) специфічні для них види діяльності: фізкультурно-освітню, фізкультурно-спортивну, фізкультурно-рекреаційну, фізкультурно-реабілітаційну і їх результативність, що опредмечуються у відповідних компонентах ФКІС (В. Видрін, Ю. Курамшин, Ю. Ніколаєв [42]).

«Різноманіття поглядів дослідників на структуру і зміст ФКІС обумовлене її складністю як соціального явища, прийняттям різних критеріїв аналізу її структури. Але передусім в них відсутній власне соціологічний аналіз структури ФКІС, який повинен акцентувати увагу на те, що, по-перше, структура ФКІС – це сукупність стійких зв'язків і відносин між її компонентами і елементами, отже, самі ці зв'язки утворюють тільки

соціальні суб'єкти: люди, що володіють певними соціально-демографічними (стать, вік, стан здоров'я, рівень фізичного розвитку і фізичної підготовленості, фізичні і рухові здібності тощо) і соціально-статусними характеристиками (професія, соціальне становище, рівень освіти, рівень матеріального стану, національність тощо). По-друге, стійкість зв'язків і відносин, що утворюються між соціальними суб'єктами, виникає не випадково, а зумовлена потребами й інтересами цих суб'єктів. По-третє, потреби й інтереси соціальних суб'єктів, їх схожість (спільність, близькість) і задають предметну, змістову спрямованість цих зв'язків – рухових, наукових, виховних, організаційних (управлінських), комунікативних тощо. По-четверте, зростання потреб соціальних суб'єктів (біологічних, духовних, матеріальних) і задає рівневу структуру і функції ФКІС як соціального явища і соціальної системи» [196, с. 12–16]. У зв'язку з цим фізичну культуру, а, отже, і її структуру необхідно розглядати як певну реакцію соціального суб'єкта на необхідність задоволення своїх потреб і пов'язаних з ними інтересів насамперед фізичного, а потім і соціального, духовного перетворення на основі усвідомлення цінності специфічного засобу їх задоволення – фізичних вправ.

При розгляді структурності ФКІС необхідно мати на увазі, що вона виникає і розвивається в соціальній структурі конкретного суспільства, що вже склалася. Потреба фізичного й духовного вдосконалення людей має природний (біологічний) і соціальний (культурний) аспекти. Природний аспект розкривається в необхідності для людини як біологічної істоти задоволення рухових потреб, що забезпечують життєві функції різних систем його організму. Соціальний аспект розкривається і забезпечується на основі усвідомлення, порівняння і вироблення ціннісного ставлення людей до тих, хто має кращий фізичний і духовний розвиток, а отже, і краще проявляє себе в системі міжособистісних, сімейних, виробничих, дозвіллевих, навчальних, комунікативних соціальних зв'язків порівняно з тими, хто має нижчий рівень

такого розвитку. Саме соціальний аспект і задає структуру ФКІС як соціальної системи на мікро-, мезо- і макрорівнях.

Мікроструктура ФКІС – це сукупність функціональних зв'язків між окремими особами, об'єднаними усвідомленням необхідності свого фізичного та духовного перетворення за допомогою фізичних вправ на основі розуміння й оцінки їх властивостей у справі задоволення біологічних і соціальних потреб [196]. Мікроструктура ФКІС утворює і включає низку базових, засадничих елементів. До них належать: особа, соціальні групи, їх соціальні ролі і статуси, що утворюють стійке ціннісно-позитивне ставлення до фізичних вправ і різних форм їх самоорганізації. Системоутворювальним елементом мікроструктури ФКІС є особа, що має сукупність біологічних, соціальних, духовних властивостей і якостей, що дозволяють відтворювати духовні та практичні форми ставлення до фізичних вправ. Серед біологічних властивостей і якостей особи в аспекті відтворення мікроструктури ФКІС виокремлюють рухові, анатомо-фізіологічні, фізичні, статеві, вікові властивості людини, необхідні їй для забезпечення біологічної (тілесної) життєдіяльності. Соціальні властивості та якості особистості проявляються в усвідомленні цілого ряду своїх соціогенних потреб і способів їх задоволення за допомогою фізичних вправ у міру виявлення і оцінки їх властивостей у процесі практичного застосування. До духовних належать такі форми стану свідомості і почуттів особистості, як емоції, інтереси, переконання, ідеали, ціннісні орієнтації, цілі, тобто мотиви досягнення тих потреб, які найефективніше забезпечуються за допомогою цих вправ. У зв'язку з цим, особа, як базовий елемент структури ФКІС, несе в собі духовно-практичний, активний початок ставлення до фізичних вправ, яке вона може проявляти в індивідуальній і груповій формі. Індивідуально-особистісна форма активного ставлення до них – самоактивність суб'єкта, внутрішньо властивий йому комплекс самоочікувань у справі задоволення своїх потреб за допомогою цих вправ. Проявляти духовно-практичне ставлення до фізичних вправ – означає

узяти на себе, передусім, роль того, хто займається цими вправами, отримати статус фізично культурної особи.

Особа в суспільстві відтворює своє ставлення до фізичних вправ і передає його іншим особам, що утворює групову форму усвідомлення та забезпечення схожих потреб окремих осіб спільними зусиллями. Це і є соціальною основою виникнення різних соціальних груп – наступних елементів мікроструктури ФКІС.

Соціальні групи в структурі ФКІС – це сукупність осіб, що взаємодіють певним чином на основі схожості ставлення до фізичних вправ як цінностей – засобів задоволення власних потреб. Цим групам властиві загальні характерні ознаки: 1) усвідомлення спільності мотивів активного ставлення до фізичних вправ; 2) усвідомлення можливості їх реалізації спільними зусиллями і наявність у зв'язку з цим певних рольових очікувань по відношенню один до одного; 3) певний спосіб взаємодії; 4) усвідомлення почуття приналежності, ідентичності, що виникає на основі перших трьох ознак [196]. Стан свідомості осіб відносно цінності фізичних вправ і види його активного прояву задають типи і види соціальних груп мікроструктури ФКІС.

Перший тип груп мікроструктури – це фізкультурно-рольові групи, які становлять об'єднання осіб на основі усвідомлення необхідності занять фізичними вправами для задоволення власних схожих фізкультурних потреб і пов'язаних з ними інтересів і цілей, що проявляють фізично активне ставлення до них. До цього типу належать такі види: 1) фізкультурно-рекреаційні групи, що використовують фізичні вправи для задоволення потреб у відпочинку, розвазі, відновленні витрачених у процесі праці, навчання, побутового самообслуговування фізичних, психічних і інтелектуальних сил; 2) фізкультурно-оздоровчі – фізичні вправи для задоволення потреб у збереженні та поліпшенні здоров'я, продовженні біологічного довголіття, у фізичному розвитку й підготовленості тощо; 3) фізкультурно-розвивальні – фізичні вправи для задоволення потреб у загальному фізичному розвитку та підготовленості, розвитку фізичних і

рухових якостей; 4) фізкультурно-естетичні – фізичні вправи для задоволення передусім потреб в естетизації зовнішності, розвитку і вдосконаленні певних м'язових груп, частин тіла, корекції фігури тощо; 5) фізкультурно-виробничі – фізичні вправи для задоволення потреб у загальній і спеціальній фізичній і психічній підготовці відповідно до вимог професії, змісту і характеру праці, умов виробництва; 6) фізкультурно-військові групи – фізичні вправи для задоволення потреб у загальній і спеціальній фізичній і психічній підготовці відповідно до вимог характеру і умов військової діяльності в цілому і її окремих видів; 7) фізкультурно-змагальні (фізкультурно-спортивні) групи – фізичні вправи в тренувальній і змагальній формах для задоволення комплексу потреб у фізичному, психічному розвитку і підготовленості, у соціальному просуванні, лідерстві, самоствердженні; 8) професійно-змагальні (спортивні) групи, що займаються фізичними вправами для задоволення потреб, передусім, у самоствердженні, соціальному визнанні, матеріальному забезпеченні за допомогою досягнення високих рухових (спортивних) результатів; 9) глядацькі групи (групи спортивних уболівальників), члени яких об'єднані чуттєво-емоційним ставленням до членів фізкультурно-змагальних і, більшою мірою, професійно-змагальних груп і їх спортивних результатів у конкретних видах фізичних вправ (спорту) [196].

Усім групам мікроструктури ФКІС властиві загальні соціокультурні риси. Зокрема, наявність схожих або однакових форм ставлення до фізичних вправ на основі ідентичних потреб, цілей і інтересів до певних видів цих вправ і їх результатів, безпосереднє особисте спілкування, відносно стійкі контакти, схожість соціально-психологічних особливостей у взаємодії.

До другого типу соціальних груп належать професійно-рольові групи – соціальні спільності, члени яких взаємодіють певним чином для задоволення потреб в організації, впорядкуванні, цілеспрямованому створенні й розвитку фізичних вправ, ефективних способів і умов їх здійснення. Серед цих соціальних груп виокремлюють: 1) професійно-педагогічні групи, члени яких

взаємодіють один з одним для забезпечення занять фізичними вправами різної спрямованості; 2) потенційно-професійні педагогічні групи, члени яких здобувають професійні знання й уміння для ролі педагога, тренера, учителя, управлінця і т. і. в галузі ФКІС; 3) професійно-управлінські групи, члени яких взаємодіють один з одним на основі задоволення фізкультурних потреб особистості й суспільства організованим, інституціональним способом; 4) професійно-виробничі групи, члени яких взаємодіють для створення матеріальних умов занять фізичними вправами; 5) науково-професійні групи, члени яких об'єднані для задоволення потреб суспільства й індивіда в пізнанні закономірностей, функцій, процедур, принципів, методик фізичних вправ, соціокультурних процесів ФКІС в цілому; 6) професійно-освітні групи, члени яких об'єднані для підготовки професійно-педагогічних і управлінських, професійно-виробничих і науково-професійних соціальних груп у фізичній культурі; 7) професійно-медичні групи, члени яких об'єднані задоволенням потреби особи і суспільства в забезпеченні медичного контролю і діагностики, медикаментозними, лікувальними і лікувально-реабілітаційними послугами; 8) професійно-комунікативні групи, члени яких об'єднані для створення і трансляції інформації з різних аспектів занять фізичними вправами; 9) непрофесійно-управлінські групи, члени яких через їх державно-управлінські функції в інших сферах життєдіяльності суспільства наділяються роллю участі в загальному процесі його управління, складовою частиною якого є і управління фізичною культурою [196].

Соціальні групи мікроструктури ФКІС першого і другого типу діалектично пов'язані між собою таким чином, що будь-який член фізкультурно-рольових груп може при певному рівні професійної підготовки стати членом професійно-рольових груп, а члени професійно-рольових груп можуть стати або здебільшого є членами фізкультурно-рольових груп. Завдяки наявності такого взаємозв'язку і взаємообумовленості між елементами мікроструктури ФКІС і задається структура її мезорівня.

Мезоструктура ФКІС виникає і функціонує як сукупність соціальних спільностей, що спеціально організуються для цілеспрямованого об'єднання осіб і соціальних груп її мікроструктури з метою забезпечення усіх видів потреб особи та суспільства у фізичному й духовному вдосконаленні за допомогою фізичних вправ. Ці соціальні спільності можна представити у формі середніх соціальних груп і пов'язаних з ними спеціальних організацій і установ. Це численні за складом групи людей, яким притаманні такі риси: по-перше, визначений тип взаємодії один з одним у певних організаціях; по-друге, їх члени об'єднані спільною метою, єдиними програмами і чіткою організацією ролей і статусів, соціальним контролем для досягнення спільного результату. До таких соціальних спільностей належать такі фізкультурно-рольові і професійно-рольові групи і форми їх організації: 1) сукупність фізкультурно-рекреаційних, фізкультурно-оздоровчих, фізкультурно-реабілітаційних, фізкультурно-військових, фізкультурно-виробничих, фізкультурно-змагальних і професійно-змагальних груп, які функціонують в організаціях відповідного профілю; 2) сукупність професійно-рольових груп, що функціонують у характерній для них структурі організацій (установ); 3) сукупність видовищних груп, що функціонують у структурі комунікативно-візуальної взаємодії [196].

За типом стійкого характеру норм, цінностей, виду і процедури взаємодії, зміст їх спільного результату, середні соціальні групи і форми їх організації слід розглядати як соціальні інститути ФКІС.

Взаємодію середніх соціальних груп у структурі ФКІС утворює її макрорівень – соціальні підсистеми. Тут соціальні підсистеми – це стійкі зв'язки між великими соціальними групами, формами їх організації, способами і результатами їх взаємодії, що виникають на основі необхідності задоволення певних потреб суспільства з відтворення фізичних, духовних властивостей і якостей особи, соціальних груп для забезпечення їх оптимального функціонування в конкретних сферах життєдіяльності.

У складі макрорівня ФКІС можна виділити його внутрішню і зовнішню структуру. До внутрішньої структури макрорівня належать такі підсистеми: загальнорозвивальна (базова), оздоровча, виробнича, військово-прикладна і змагальна (спортивна), які утворюють функціонально-сутнісне ядро ФКІС.

Загальнорозвивальна (базова) фізична культура – сукупність великих соціальних груп, специфічні способи їх взаємодії з використання фізичних вправ з метою забезпечення певного рівня фізичного розвитку і підготовленості, необхідних кожному членові суспільства як першооснови фізичного вдосконалення для активної життєдіяльності в цілому [196]. Оздоровча фізична культура – це специфічні види і форми взаємодії певних соціальних груп з використання фізичних вправ з метою забезпечення необхідного рівня фізичного (соматичного), психічного і соціального здоров'я, відновлення втрачених функцій різних систем організму людини, витрачених нею фізичних, психічних і інтелектуальних сил у процесі життєдіяльності (праці, навчанні, побуті), задоволення потреби в оптимальному руховому режимі, раціональному відпочинку і розвазі [222]. Виробнича фізична культура – специфічні види і форми взаємодії великих соціальних груп з використання фізичних вправ з метою відновлення працездатності, виховання професійно необхідних фізичних і психічних якостей, профілактики професійних захворювань, спрямованість яких обумовлюється змістом і характером праці, конкретної професії трудящих [148]. Військово-прикладна фізична культура – специфічні види і форми взаємодії великих соціальних груп з використання фізичних вправ з метою виховання необхідних фізичних і психічних якостей військовослужбовців, відновлення витрачених ними фізичних і психічних сил для ефективного забезпечення військово-захисних функцій, предметна спрямованість яких обумовлюється змістом і характером військових професій [196].

Змагальна фізична культура або спорт – специфічні види і форми взаємодії великих соціально-демографічних груп з використання фізичних вправ з метою виховання необхідних фізичних і психічних якостей для

підготовки до змагань і участі в них, спрямованість яких обумовлюється, передусім, сукупністю потреб соціального суб'єкта у фізичному і психічному вдосконаленні, їх прояві на різних рівнях самоствердження за допомогою досягнення певного рухового (спортивного) результату. Її структуру утворюють такі соціальні групи, як: 1) фізкультурно-змагальні (фізкультурно-спортивні) і професійно-змагальні (спортсмени) групи, що займаються для задоволення потреб, передусім, у самостверженні, лідерстві, соціальному визнанні і соціальному просуванні, матеріальному забезпеченні за допомогою досягнення високих рухових (фізичних) результатів і використовуючи фізичні вправи в тренувальній і змагальній формі; 2) професійно-педагогічні (тренери), такі, що забезпечують спрямовану дію фізичних вправ і пов'язаних з ними інших психофізичних програм і заходів; 3) професійно-управлінські групи (керівники і працівники Міністерства молоді та спорту України, спортивних товариств, асоціацій і федерацій за видами спорту, спортивні судді і т. д.), що забезпечують нормативно-організований процес функціонування перших трьох груп [176].

Виділяють також різні види спорту. У цьому контексті інтерес становить класифікація спорту, запропонована російськими дослідниками І. Перевезіним та Ф. Сусловим [160]. Аналізуючи їхню класифікацію, А. Батюк пропонує виокремити такі моделі структури сучасного спорту [17, с.108]: 1) масовий, загальнодоступний спорт (спорт для всіх), цільова мотивація – фізичне самовдосконалення, оздоровлення підвищення спортивної майстерності, суб'єкти спортивної діяльності – спортсмени-любители; 2) спорт найвищих досягнень; 3) аматорський спорт, цільова мотивація – самоствердження, спортивне самовдосконалення, суспільне визнання, суб'єктами спортивної діяльності в цьому разі є спортсмени-любители; 4) професійний спорт, в якому цільовою мотивацією є грошова винагорода та спортивне вдосконалення, суб'єктами спортивної діяльності виступають спортсмени-професіонали; олімпійський спорт, в якому цільовою мотивацією є самоствердження, суспільне визнання та матеріальна

винагорода, суб'єктами спортивної діяльності в такому разі виступають спортсмени-любители та спортсмени-професіонали.

Масовий спорт основним своїм змістом має раціональне використання людиною фізкультурно-спортивної діяльності як чинника підготовки до життєвої практики. Він залучає людей до занять улюбленими видами змагань і характеризується діяльністю змагання, є доступним для великої кількості людей при систематичних тренувальних заняттях. Мета масового спорту – зміцнення здоров'я, поліпшення фізичного розвитку та вдосконалення фізичних якостей і рухових можливостей, активний відпочинок, що і дозволяє протистояти небажаним діям на організм людини сучасного виробництва й умов повсякденного життя. Це пов'язано з виконанням низки окремих завдань: підвищення функціональних можливостей окремих систем організму, коригування фізичного розвитку і статури, підвищення загальної та професійної працездатності, оволодіння життєво необхідними вміннями й навичками, досягнення фізичної досконалості [221].

Спорт високих досягнень є системою організованої підготовки спортсменів високої кваліфікації і проведенням змагань для досягнення максимальних результатів. Ця діяльність спрямована на задоволення інтересу до певного виду спорту, досягнення високих спортивних результатів, здобуття визнання суспільства, підвищення як власного престижу, так і престижу команди, а на вищому рівні – престижу Батьківщини. Він характеризується передусім як фізкультурно-спортивна діяльність, що долає уявні межі людських можливостей і займає в певний період життя спортсмена одне з панівних місць у загальному режимі його життєдіяльності, вимагає особливої організації відповідно до закономірностей досягнення вищих спортивних результатів. Сьогодні спорт високих досягнень – єдина модель діяльності, при якій у видатних рекордсменів функціонування майже всіх систем організму може проявлятися в зоні абсолютних фізіологічних і психічних меж здорової людини. Це дозволяє не лише проникати в таємниці максимальних людських можливостей, а й визначати шляхи раціонального розвитку і використання

наявних у кожної людини природних здібностей в її професійній і громадській діяльності, підвищення загальної працездатності [101].

До зовнішньої структури макрорівня ФКІС належить: матеріально-фінансова, наукова (науково-методична), медична і рекреативно-видовищна підсистеми, що забезпечують умови ефективного функціонування підсистем її внутрішньої структури.

А. Батюк запропонував наступне структурування системи ФКІС: 1) система підготовки кадрів; 2) система тренерства; 3) система управління, яка складається з трьох основних складових: державне управління ФКІС; професійні спортивні клуби (професійні спонсори); аматорські спортивні клуби; 4) система наукового забезпечення спорту; 5) система власне спортсменів (спортсмени-професіонали; аматори, орієнтовані на спортивні досягнення; аматори, орієнтовані на саморозвиток; вимушені спортсмени (інваліди в процесі реабілітації); 6) медична система; 7) мережа спортивних закладів; 8) система ЗМІ (засобів масової інформації); 9) система глядачів та вболівальників [17, с. 108–109].

Таким чином, маючи системні властивості та якості, фізична культура як специфічна соціальна система виявляється у формі цілісної організації, органічної єдності індивідів, соціальних груп, організацій (соціальних інститутів) і їх зв'язків і відносин один з одним на основі забезпечення спеціалізованих видів діяльності та їх результатів з фізичного і духовного перетворення особи. Останнє відбувається відповідно до наявних потреб індивіда та суспільства в такому розвитку і вдосконаленні й відповідно таких, що формуються. Фізична культура як система не лише забезпечує потреби існування особи і суспільства, а й створює умови для їх розвитку і тим самим включається в сукупність соціальних зв'язків з відтворення суспільства і особи, перетворення їх соціальної сфери, тобто в соціальну взаємодію, соціальні відносини і соціальну поведінку усіх її структурних підсистем і компонентів.

1.3. Фізична культура і спорт у просторі соціальної взаємодії

Функціонування ФКІС та спорту як соціальної системи здійснюється завдяки соціальним зв'язкам її утворювальних елементів. Поняття соціальний зв'язок вперше запропонував Е. Дюркгейм, який зазначив, що соціальні зв'язки можуть бути наявними в соціальних групах, соціальних організаціях і, безумовно, в соціумі [174]. Соціальні зв'язки – це «сукупність усвідомлених або неусвідомлених, необхідних і випадкових, стійких і спонтанних залежностей одних соціальних суб'єктів і об'єктів від інших, їх впливу один на одного» [189, с. 327].

При аналізі соціальних зв'язків у системі ФКІС та спорту слід також наголосити на системному характері соціальних зв'язків. Зокрема, Я. Щепанський, «характеризуючи соціальні зв'язки, акцентує увагу на тому, «що це не просто сукупність різного роду відносин і залежностей, це організована система відносин, інститутів і засобів соціального контролю, які об'єднують індивідів, підгрупи та інші складові елементи у функціональне ціле, здатне до стійкості і розвитку» [237, с. 122]. Встановлення соціальних зв'язків у системі ФКІС та спорту не залежить від особистих характеристик індивіда, об'єктивно й обумовлене соціальними умовами, в яких живуть і діють індивіди, а сутність цих зв'язків виявляється в змісті і характері дій людей. До елементів соціальних зв'язків, на думку Я. Щепанського, належать: різні види контактів (просторовий, психічний, соціальний), соціальна дія, соціальні взаємодії, соціальні залежності, соціальні відносини, соціальні інститути [237]. При цьому вони виступають не тільки як компоненти соціальних зв'язків, а й, з деякою часткою умовності, як етапи їх формування. Виходячи з того, що система ФКІС представляє собою взаємодію соціальних суб'єктів (індивідів, груп, інститутів тощо), тому доцільним є аналіз взаємодії основних її суб'єктів у контексті соціологічної теорії соціальної взаємодії.

У соціології соціальна взаємодія виступає як система, яка включає в себе, як мінімум дві особи (чи дві соціальні групи) або особу і соціальну групу [214, с. 57]. З іншого боку, соціальна взаємодія являє собою поведінку особи або соціальних груп, яка набуває особистісного і соціального сенсу для індивідів, соціальних груп і соціуму в цілому [120, с. 147]. Як зазначено в соціологічній енциклопедії Г. Осипова, термін «соціальна взаємодія» відображає характерологічні, структурні, змістовні соціальні відносини між індивідами (соціальними спільнотами). При цьому індивіди (соціальні спільноти) мають різну спеціалізацію (тип діяльності), розташування (соціальний статус) та функціональність (соціальна роль) у структурі суспільства [175, с. 63].

Г. Козирев визначає соціальну взаємодію «як процес безпосереднього або опосередкованого впливу соціальних суб'єктів (акторів) один на одного. У процесі взаємодії здійснюється обмін інформацією, знаннями, досвідом, матеріальними або духовними цінностями; індивід (група) визначає свою позицію відносно інших, своє місце (статус) у соціальній структурі, свої соціальні ролі. Роль, своєю чергою, приписує індивіду певні зразки поведінки і робить взаємодію передбачуваною. Сама соціальна структура, соціальні відносини і соціальні інститути виступають як результат різних видів і форм соціальної взаємодії» [94, с. 125].

Новітній філософський словник уточнює, що соціальна взаємодія як вид зв'язку становить інтегрованість дій, функціональну координацію їх наслідків, тобто систему дій. Соціальна взаємодія виникає зі спільної участі об'єктів взаємодії в складній мережі соціальних відносин, відтворюючи способи реалізації спільної діяльності, виступаючи основою соціальної солідарності [150].

Таким чином, соціальна взаємодія відображає взаємовідносини між особами та соціальними групами, а в фізичній культурі та спорті між особами і соціальними групами та організаціями різних рівнів функціонування її як системи. Для більш детального аналізу сутності взаємодії соціальних суб'єктів ФКІС та спорту розглянемо основні концептуальні підходи в сучасній

соціології (структурний функціоналізм і теорії символічного інтеракціонізму), що в подальшому сприятиме виділенню механізмів і функцій соціального управління в сфері ФКІС та спорту.

Провідна роль у дослідженні питань соціальної взаємодії належить представникам структурно-функціонального напрямку в соціології Т. Парсонсу і Р. Мертону. В основу свого аналізу Т. Парсонс поклав розрізнення між категоріями структурними (система цінностей, соціальні норми, типи спільнот і ролі їх членів) і функціональними (самозбереження, інтеграція, досягнення мети і адаптація) [249]. Він зазначає, що взаємодія передбачає: по-перше, наявність статусів і позицій, які займають суб'єкти взаємодії; по-друге, відповідні цим статусам і позиціям рольові очікування; по-третє, обумовлені статусом і рольовим очікуванням нормативні зразки поведінки (ролі), які виконують соціальні суб'єкти (актори). У системі ФКІС та спорту концепція структурного функціоналізму дозволяє виділяти особливості соціальної взаємодії соціальних суб'єктів на мікрорівні (функціональні зв'язки між окремими особами, об'єднаними усвідомленням необхідності свого фізичного і духовного перетворення) і мезорівні (сукупність соціальних спільнот та організацій, що спеціально організовуються для цілеспрямованого об'єднання осіб і соціальних груп її мікроструктури з метою забезпечення усіх видів потреб особи і суспільства у фізичному і духовному вдосконаленні).

Як зазначає Дж. Рітцер [174, с. 126], незважаючи на своє розуміння соціальної системи як системи взаємодії, Т. Парсонс не розглядав взаємодію як фундаментальну одиницю вивчення соціальної системи. Як базову одиницю системи він використовував статусно-рольовий комплекс, визначаючи його як структурний компонент соціальної системи. Статус належить до структурної позиції в межах соціальної системи, а роль – є тим, що актор робить, займаючи цю позицію, що розглядається в контексті її функціональної значущості для системи в цілому. Для визначення статусно-рольових позицій суб'єктів соціального партнерства в управлінні закладами соціального обслуговування

можна використати теорію набору ролей Р. Мертона як представника і класика структурного функціоналізму [135]. Згідно з нею, завжди є вірогідність існування очікувань, що відрізняються один від одного, серед учасників набору ролей щодо того, що є відповідною поведінкою для носія статусу, що може виступати як джерело конфлікту між споживачами послуг і тими організаціями, які надають фізкультурно-спортивні послуги.

Система ФКІС та спорту поступово еволюціонує, набуваючи все більш складної форми. З точки зору Т. Парсонса, еволюцію системи можна розглянути в трьох аспектах: диференціації, підвищенні адаптивної здатності, включенні й генералізації цінностей. Як зазначає учений, «перш за все повинно йтися про процес диференціації. Елемент, підсистема або набір елементів і підсистем, володіючи своїм відносно певним місцем у суспільстві, з часом ділиться на декілька елементів або систем, що розрізняються одночасно і за структурою, і за функціональною роллю в рамках нової, ширшої системи» [159, с. 134–135]. У системі ФКІС та спорту це можна пов'язувати із виникненням різних форм взаємодії соціальних суб'єктів: виникнення нових соціальних груп мікроструктури на основі схожості ставлення до фізичних вправ як цінностей – засобів задоволення власних потреб, які не належать до традиційного набору ціннісних зразків певного суспільства (особливо в умовах глобалізованого суспільства), наприклад, поширення нових видів спорту, практик ФКІС чи виховання; створення на основі цих соціальних груп нових організацій та установ – спортивні клуби, секції, громадські об'єднання, федерації.

Задля ефективної диференціації і виникнення збалансованішої і розвиненішої системи, кожна підсистема, що знов відокремилася, повинна бути більш пристосованою для здійснення свого первинного функціоналу порівняно з виконанням тієї ж функції в попередній, більш дифузній структурі. Т. Парсонс називає цей процес адаптивним вдосконаленням, і він є одним з аспектів циклу еволюційних змін. Цей процес виявляється як на рівні цілей, так і на рівні діяльності колективних організацій [159, с. 149].

Адаптивна оптимізація, таким чином, передбачає, що особливі функціонали здібностей не використовувалися для виконання функцій, вказаних їм у рамках більш дифузних структур. При цьому реалізується більш узагальнений погляд на всі наявні можливості, незалежно від їх безпосередніх джерел. Підвищення адаптивної здатності системи ФКІС та спорту пов'язане із збільшенням автономності нових спортивних спільнот і організацій, отриманням можливості вирішення управлінських питань на місцевих і регіональних рівнях.

Останній компонент процесу змін пов'язує його з культурною системою суспільства. На думку Т. Парсонса, всяка ціннісна система характеризується підтримкою ціннісного зразку, що, виступаючи інституціоналізованим, обумовлює і перевагу певного виду соціальної системи – «за допомогою того, що ми назвали специфікацією, така загальна оцінка переваги «формулюється» стосовно різних диференційованих підсистем і сегментованих елементів» [159, с. 167–168]. Отже, можна наголошувати на тому, що цінності, які є характерними для соціальної групи або сукупності соціальних зразків не тотожні узагальненому нормативному зразку, а є його пристосованим, спеціалізованим «конкретним додатком». Включення і генералізація цінностей сфери ФКІС та спорту містить закріплення на нормативному рівні суспільства нових спільнот і організацій системи ФКІС та спорту, що легітимізує їхню діяльність у суспільстві і входження в одну із підсистем на макрорівні: загальнорозвивальну, оздоровчу, виробничу, військово-прикладну і змагальну (спортивну).

У рамках дослідження особливостей СОЦУФКС пояснювальною концепцією соціальної взаємодії суб'єктів управління сферою ФКІС та спорту виступає теорія символічного інтеракціонізму в соціології (Дж. Хоманс, Дж. Мід, І. Гофман).

«Одним із засновників теорії соціальної взаємодії вважають американського соціолога Дж. Хоманса, який сутність соціальної взаємодії вбачає у прагненні людей до одержання винагороди, вигоди і взаємного

обміну ними» [203, с. 144–145]. Зокрема, «теорія Дж. Хоманса із самого початку зосереджується на міжособистісній, безпосередній взаємодії між індивідами і визнає значущість психологічних мотивів у взаєминах. Усі ситуації взаємодії можна назвати відносинами обміну. Соціальна поведінка – це обмін діяльністю, відчутною або невідчутною, більш менш винагороджуваною або зв'язаною з витратами між, принаймні, двома особами. Причому автор виділяє субінституційну й елементарну соціальну поведінку. Субінституційна поведінка – реальна поведінка в інституційних структурах, елементарна соціальна поведінка – це дійсна поведінка людей у прямому контакті один з одним, де кожен прямо і безпосередньо винагороджує або карає іншого» [226, с. 47–69].

«Дж. Хоманс визначає чотири принципи взаємодії: 1) повторюваності (формула успіху); 2) винагороджуваності (формула стимулу); 3) витратності (формула цінності); 4) насиченості, (формула втрата-пересичення)» [174, с. 324–327].

Виходячи з цього, Дж. Хоманс досліджує соціальну взаємодію в термінах обміну діями між «діячем» і «іншим», передбачаючи, що в подібній взаємодії кожна із сторін прагнучиме отримувати максимум вигоди і мінімізувати свої витрати. До найважливіших з очікуваних винагород він відносить, зокрема, соціальне схвалення. Взаємна винагорода, що виникає під час обміну діями стає такою, що повторюється і поступово переростає у відносини між людьми, що базуються на взаємних очікуваннях.

Слід зазначити, що згідно з Дж. Хомансом, суспільство в цілому формується і структурується на основі тих самих процесів обміну, які викликають формування соціальних груп; суб'єкт, що діє, – це людина, що раціонально прораховує вигоду, а також Дж. Хоманс близький до позиції соціального реалізму: відстоюючи свою стратегію розуміння соціально-культурних явищ, він швидше зводить загальні соціальні закони до загальних психологічних, вважаючи за краще аналізувати явища на мікрорівні, тобто в міжособистих відносинах і в малих групах [174, с. 322–323].

Отже, соціальну взаємодію в системі ФКІС та спорту в теорії обміну можна розглядати як соціальну взаємодію соціальних суб'єктів сфери ФКІС та спорту (особи – спортсмени, тренери, вболівальники, прихильники здорового способу життя тощо і соціальні групи – фізкультурно-рольові та професійно-рольові), яка заснована на раціональному мотиві отримання вигоди в соціальному аспекті. У сфері ФКІС та спорту такий обмін передбачає «винагороду» від взаємодії суб'єктів соціального партнерства: для особи – можливість задоволення потреб у фізичному й духовному розвитку і вдосконаленні; для соціальних груп – інтеграцію їх членів на основі ціннісної легітимізації, і, як наслідок, створення інституціональної структури. Таким чином, основним механізмом соціальної взаємодії суб'єктів ФКІС та спорту в соціальному управлінні в теорії Дж. Хоманса є обмін соціальними винагородами і втратами.

«Для аналізу соціальної взаємодії в системі ФКІС також важливою є теорія Дж. Міда. Соціальна поведінка базується на комунікації в контексті реакцій на дії та наміри осіб, він розподілив дії на значущі й незначущі. Для Усвідомленість мотивів діяльності особа має поставати на місце іншої людини. Безперервна діалоговість визначає поняття, дії, предметність, змістовність»[193].

Послідовники цього підходу стверджують: будь-які дії людей є проявами соціальної поведінки, заснованої на комунікації; комунікація ж стає можливою завдяки тому, що люди надають однакові значення певному символу. Соціальною ж поведінкою індивіда є тому, що він своїм діям і діям людей, що оточують його, надає ті самі значення, що й інші учасники взаємодії. Індивід вміє орієнтувати свої дії на певне їх тлумачення партнерами із взаємодії, оскільки у міру накопичення досвіду взаємодії з різними людьми в різних ситуаціях в свідомості індивіда формується особлива установка мислення, названа Дж. Мідом «узагальнений інший». Узагальнений інший – це частина власного індивіда «Я», але одночасно

абстрактний образ партнера із взаємодії, роль якої індивід внутрішньо приймає, коли інтерпретує чужі вчинки і здійснює власні [136, с. 224–227].

Аби підкреслити ситуаційний, процесуальний характер дій і їх інтерпретації, учень Дж. Міда Г. Блумер сформулював у книзі «Символічний інтеракціонізм» три постулати, на основі яких будується опис і пояснення соціальних явищ як процесів інтеракції, власне резюмував основні принципи цього підходу: 1) люди діють відносно тих або інших об'єктів на основі тих значень, які вони цим об'єктам надають; 2) ці значення об'єктів для індивіда виникають із соціальної взаємодії, в якій він бере участь; 3) будь-яка соціальна дія виникає з пристосування одна до одної індивідуальних ліній поведінки, тобто значення використовуються і видозмінюються індивідом у процесі інтерпретації об'єктів, з якими він має справу [174, с. 259].

Отже, «у символічному інтеракціонізмі взаємодія – джерело виникнення свідомості, особистості (соціального Я) і суспільства, процес, завдяки якому відбувається соціалізація індивіда (інтерналізація «об'єктів»); саме суспільство розуміється як процес, як множинність систем взаємодії. На думку Дж. Міда, у соціальній взаємодії важливу роль відіграє не та чи інша дія, а її інтерпретація. Символічна опосередкована взаємодія характеризується тим, що породжує приблизно однакові реакції при спілкуванні з будь-яким індивідом; дозволяє ставити себе на місце іншого (ідентифікація), бачити себе очима іншої людини (рефлексія)» [174, с. 224]. При цьому значущі символи можуть виконувати свою функцію координації лише в тому випадку, якщо вони є надбаннями групи. Людина стає членом суспільства в міру того, як вона засвоює зразки і норми групової дії.

Незважаючи на біхевіористську спрямованість теорії символічного інтеракціонізму, взаємодію суб'єктів системи ФКІС та спорту можна розглядати як формування єдиного символічного і значеннєвого простору взаємин, що створює основу соціальної практики партнерських відносин в УПФІС на основі групових і організаційних цінностей та норм, які однаково інтерпретуються всіма суб'єктами взаємодії. Таким чином, основним

механізмом соціальної взаємодії суб'єктів ФКІС та спорту є інтерпретація символів і значень щодо ставлення до задоволення фізкультурних потреб особи і суспільства, прогнозування можливостей взаємовпливу і визначення ситуації взаємодії. Цю здатність суб'єкта взаємодії підкреслили в своїй концепції визначення ситуації У. Томас і Д. Томас: «Якщо люди визначають ситуації як реальні, то вони реальні за своїми наслідками» [202, с. 26].

Залежність процесу взаємодії від інтерпретації значень вчинків призводить до того, що дії індивідів набувають характеру управління враженнями інших людей. Цей аспект соціальної взаємодії виокремив І. Гофман в знаменитій книзі «Презентація себе в повсякденному житті», визначивши свою версію символічного інтеракціонізму як драматургічний аналіз або теорію управління враженнями, що увібрали в себе основні положення символічного інтеракціонізму:

– соціальна поведінка людей, що вирішує чергові проблеми в чергових ситуаціях, визначаючи і перевизначаючи їх, створює соціальні правила, соціальне життя в цілому;

– усі явища, якими займається соціолог, повинні пояснюватися в координатах соціальної взаємодії, де соціальна взаємодія – не засіб, що впливає ззовні на людину, а сам процес соціального життя, що зумовлює будь-яке соціальне явище;

– переважна частина людських взаємодій має символічний характер у тому сенсі, що більшість реакцій індивідів на інших опосередкована фазою інтерпретації, на якій предмету дії приписуються певні значення [64].

Абстрагуючись від цілісних особистих характеристик індивіда, І. Гофман розглядає його лише як носія найрізноманітніших ролей, заданих ззовні, не зв'язаних ні між собою, ні з особливостями особи, ні зі змістом здійснюваної нею діяльності, ні з об'єктивними соціально-історичними умовами. При цьому І. Гофман виходить з того, що людина в процесі соціальної взаємодії здатна не лише дивитися на себе очима партнера, а й коректувати власну поведінку відповідно до очікувань іншого, з тим, аби

скласти про себе найбільш сприятливе враження й отримати найбільшу користь від цієї взаємодії. Таким чином, драматургічний підхід І. Гофмана – це вивчення соціальних мікроутворень, в яких здійснюється певного роду діяльність з точки зору управління враженнями, що склалися, і визначення ситуації. Та оскільки людина, як правило, є учасником безлічі соціальних груп, вона має стільки ж різних соціальних Я, скільки існує груп, що складаються з осіб, чию думку вона цінує.

Серед основних положень підходу І. Гофмана в контексті дослідження соціального управління в сфері ФКІС виокремлюємо такі: 1) суб'єкти взаємодії мають проявляти ситуаційну відповідність або «практичне знання того, як поводитися в соціальних ситуаціях» [174, с. 271]; 2) люди мають продемонструвати відповідний рівень залученості в конкретну соціальну ситуацію; 3) суб'єкти взаємодії мають бути доступні один для одного, інакше соціальна інтеракція повністю руйнуватиметься. Значимою концепцією І. Гофмана, яка пов'язана із визначенням ситуації як складової механізму соціальної взаємодії в сфері ФКІС та спорту є аналіз фреймів. Дослідник проаналізував ситуації повсякденного життя, прагнучи виявити структури, які невидимо ними управляють. Це «схеми інтерпретації» або фрейми, які дозволяють індивідам сприймати, пізнавати і позначати події в їх життєвому просторі і в світі в цілому. Надаючи подіям значення, фрейми організують досвід і керують дією, індивідуальною або колективною [174, с. 272]. Тобто фрейми – це принципи організації, які визначають наш повсякденний досвід, правила або закони, що визначають взаємодію.

Отже, здійснений аналіз низки теорій соціальної взаємодії свідчить про те, що соціальна взаємодія є одним із головних понять соціологічної теорії, оскільки всі соціальні явища виникають у результаті соціальної взаємодії. Сутність соціальної взаємодії полягає в тому, що лише у взаємодії з іншими людьми людина може задовольнити більшість своїх потреб, інтересів, цінностей. Отже, існують певні ознаки соціальної взаємодії: усвідомленість, раціональність, взаємна орієнтованість акторів та передбачуваність взаємних

очікувань між акторами. Для виправдання очікувань індивіда важливим є визначення ситуації взаємодії, яку створює певне оточення. Отже, правильне тлумачення ситуації відіграє не останню роль у взаємодії. Ще одним фактором її появи є виникнення мотивації – сукупності факторів, механізмів і процесів, які спонукають до досягнення необхідних для індивіда (групи) цілей.

Таким чином, у системі ФКІС та спорту соціальна взаємодія її суб'єктів здійснюється на всіх рівнях її структури: на макрорівні як взаємодія між особами для задоволення потреб у фізичному і духовному розвитку через ставлення до фізичних вправ і об'єднання в соціальні групи на основі цінностей, інтересів і статусно-рольових позицій; на мезорівні як взаємодія соціальних груп з метою їх легітимізації та інституціоналізації через утворення організацій і установ ФКІС та спорту; на макрорівні – розширення взаємозв'язків зовнішньої та внутрішньої структури.

Висновки до першого розділу

У першому розділі розкрито теоретико-методологічні підходи до соціологічного аналізу ФКІС та спорту.

1. Розмаїття підходів до вивчення соціальної сутності ФКІС, що здійснюється на соціологічному теоретико-методологічному підґрунті, з одного боку, свідчить про неможливість подолати протиріччя між мікро- та макросоціологічними концепціями, між прихильниками теорії структур та теорії соціальної дії, а з іншого – дозволяє розглядати фізичну культуру та спорт як складне багатоаспектне явище сучасності, яке є присутнім у всіх сферах суспільства та виявляється на різних його рівнях.

2. Визначено, що ФКІС виступають як суспільно вироблений спосіб людської діяльності, який має в своїй основі соціокультурний базис ціннісної системи конкретного суспільства, комплекс форм суспільної свідомості, спрямований на оволодіння і перетворення природи, людини, соціуму, які

зміцнюють інтеграцію знань, поведінки і її результатів, закріплених у відповідних матеріально-речових, логіко-поняттєвих, знаково-символічних, ціннісно-орієнтаційних засобах. Сфера ФКІС визначається 1) як сфера суспільного життя; 2) як вид активності соціальних суб'єктів, сукупності їх індивідуальної поведінки; 3) як тип соціальних відносин між індивідами, малими й великими групами; 4) як система взаємодій і комунікацій на глобальному, національному, регіональному та локальному рівнях; 5) як соціальний рух.

3. Соціологічна концепція ФКІС, виходячи з рівнів соціологічного знання має рівневу структуру: на мікрорівні – це сукупність функціональних зв'язків між окремими особами чи соціальними групами, об'єднаними усвідомленням необхідності свого фізичного і духовного перетворення; на мезорівні – як сукупність соціальних спільнот та організацій, що спеціально організуються для цілеспрямованого об'єднання осіб і соціальних груп її мікроструктури з метою забезпечення усіх видів потреб особи й суспільства у фізичному та духовному вдосконаленні; на макрорівні – як сукупність підсистем: загальнорозвивальної (базової), оздоровчої, виробничої, військово-прикладної, змагальної (спортивної), матеріально-фінансової, наукової (науково-методичної), медичної, рекреативно-видовищної. Отже, як і будь-яка сфера суспільного життя ФКІС – це конкретна сукупність стабільних взаємин між соціальними суб'єктами.

4. Обґрунтовано, що ФКІС має всі характеристики соціальної системи, системними властивостями якої є: 1) структурність, що проявляється в стійкій сукупності зв'язків і відносин між окремими індивідами, соціальними групами, соціальними інститутами, орієнтованими у своїй свідомості та поведінці на фізичне й духовне перетворення; 2) функціональність, що проявляється в стійкому відтворенні структури, функціональних зв'язків, що становлять організацію соціальної системи.

5. «Фізичну культуру та спорт потрібно розглядати на таких рівнях: 1) як взаємодію індивідів на основі різноманітних мотивів свого фізичного і духовного вдосконалення; 2) як групову взаємодію на основі схожих потреб і

інтересів фізичного і духовного розвитку, досягнення необхідного особистого і групового результату такого розвитку і вдосконалення; 3) як ієрархію соціальних позицій (статусів) і соціальних функцій (ролей), які займають і виконують особи в сукупності організацій і установ, створених ними для забезпечення комплексу потреб свого фізичного і духовного відтворення; 4) як сукупність норм і цінностей, що визначають загальну структурність, функціональність і зміст зв'язків індивідів і соціальних груп у цій системі, їхню взаємодію» [242, с.49].

Обґрунтовано, що в системі ФКІС та спорту соціальна взаємодія її суб'єктів здійснюється на всіх рівнях її структури: на макрорівні як взаємодія між особами для задоволення потреб у фізичному і духовному розвитку через ставлення до фізичних вправ і об'єднання в соціальні групи на основі цінностей, інтересів і статусно-рольових позицій; на мезорівні як взаємодія соціальних груп з метою їх легітимізації та інституціоналізації через утворення організацій і установ ФКІС та спорту; на макрорівні – розширення взаємозв'язків зовнішньої і внутрішньої структури.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ У РЕГІОНІ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

У розділі розглянуто специфіку СОЦУФКС в Україні і регіональному рівні: визначено ФКІС як соціальний інститут; проаналізовано сучасну СУПФІС; виділено соціальні механізми, принципи і функції управління фізичною культурою і спортом.

2.1. Інституціональні виміри управління системою фізичної культури і спорту

ФКІС фактом своєї приналежності до класу соціальних систем припускає управління (у тому числі самоврядування), а точніше – соціальне управління, оскільки «кожна з соціальних систем від найбільш масштабної, якою є суспільство в цілому, і аж до окремої особистості, у процесі свого функціонування і розвитку потребують здійснення управління» [190, с. 37]. Завдання, пов'язані з ефективним функціонуванням системи культури та спорту, дуже актуальні для сучасного етапу розвитку українського суспільства і передбачають визначення особливостей соціального управління закладами й установами ФКІС.

Розвиток соціологічної теорії управління в аспекті аналізу співвідношення між інституційними та соціотехнологічними складниками УПФІС відбувався завдяки появі низки наукових підходів, які суттєво вплинули і продовжують впливати на формування її предметної сфери: 1) раціоналістичний напрямок досліджень, в межах якого розвивалися такі течії, як школа наукового менеджменту Ф. Тейлора, класична школа управління А. Файоля і теорія ідеальної бюрократії М. Вебера (за що цей напрямок називають бюрократичним); 2) соціально-психологічний підхід (школа

людських відносин Е. Мейо, теорія «Х» та «У» Д. Мак-Грегора, теорія стилів управління К. Левіна); 3) системно-математичний підхід, який поєднує як класичну і соціально-психологічну школи, так і численні прикладні організаційно-управлінські концепції, теорії та розробки на основі застосування кількісних методів з широким використанням комп'ютерних технологій і програмного організаційного моделювання [229, с. 24].

Останній напрямок досліджень в сфері управління був певним переходом до соціологічного тлумачення проблем управління, до людиноцентристської інтерпретації систем управління різного рівня, врахування потреб, інтересів і цінностей особистості. Внаслідок цього раціоналістичний підхід у теорії управління став поступатися місцем іншому підходу – біхевіористському підходу, що в проблемне поле теорії управління ставить поведінку психології щодо суб'єктів господарської та управлінської діяльності.

Це, зрештою, значно посилило гуманістичну компоненту в управлінні сучасними організаціями ФКІС та спорту, що спирається переважно на людський потенціал як керівників, так і підлеглих, а також на необхідність їх взаємодії в організації (організаційної взаємодії) заради досягнення певних цілей [229, с. 25–26].

Отже, аналіз еволюції соціологічних концепцій управління дозволив визначити, що соціальне управління – один з основних типів управління, функція якого полягає в забезпеченні реалізації потреб розвитку суспільства та його підсистем. Як зазначає М. Туленков, до найзагальніших властивостей соціального управління належать, по-перше, наявність людини як суб'єкта та об'єкта управління, як первинного елемента соціальної системи; по-друге, застосування цілеспрямованого і свідомого управлінського впливу на різні соціальні спільноти людей (соціальні групи, організації, колективи тощо); по-третє, забезпечення функціонування і розвитку будь-якої соціальної системи при збереженні її основних якісних параметрів [208, с. 300].

Серед найбільш загальних ознак управління виділяють людину як суб'єкта і об'єкта управління, тобто управління людьми за допомогою людей

з їх інтересами є сутнісною характеристикою соціального управління. У соціології управління об'єктом дослідження є розвиток суспільства і людей, а це означає, що соціологія вивчає суспільство, щоб одержати знання про соціальну структуру суспільства і використовувати його для встановлення закономірностей соціального розвитку на сучасному етапі. Метою соціального управління є: досягнення оптимальних для певних умов станів різних видів соціальної діяльності, задоволення потреб різних груп населення; вдосконалення умов життя людей, їх взаємовідносин, зміцнення формальних і неформальних організаційних зв'язків між ними, згуртованості, солідарності, поліпшення діяльності створюваних ними інститутів і організацій, управлінська дія на розвиток соціальної системи, розвиток людських здібностей як вищої цінності. Отже, основною метою соціального управління є досягнення соціальної стабільності та підвищення рівня і якості життя населення.

Грамотне і ефективне управління визначає ідеологію цієї соціальної системи, у рамках якої здійснюється управлінський процес. При цьому управління сферою ФКІС та спорту має суб'єкт-суб'єктний, соціально обумовлений характер, що дозволяє цілеспрямовано використовувати соціолого-управлінський підхід в організації надання послуг із ФКІС та спорту і враховувати потреби населення й можливості тих організацій, які надають такі послуги.

Отже, продуктом сфери ФКІС та спорту, зокрема й фізкультурно-спортивних організацій, виступають фізкультурно-спортивні послуги. За визначенням Ю. Мічуди, фізкультурно-спортивна послуга являє собою спеціальну діяльність в сфері ФКІС, що має сукупність певних економічних ресурсів, і, що має на меті надати можливість отримувача досягти бажаного і здорового стану організму через застосування фізкультурно-спортивних засобів [138]. Ці послуги належать до класу соціально-культурних, тобто послуг, які забезпечують задоволення духовних, інтелектуальних потреб і підтримання нормальної життєдіяльності

споживача. Цим підкреслюється важлива суспільна роль ФКІС як дієвих засобів підвищення загальної культури людини.

У дисертаційному дослідженні Ю. Мічуди запропоновано підхід до «класифікації фізкультурно-спортивних послуг на підставі застосування комплексу критеріїв, ранжування яких здійснене автором відповідно до ступеня соціально-економічної значущості послуг з урахуванням визначальних особливостей їхньої товарної форми. Виходячи з цього, їх розподілено на два рівні. Перший рівень – це головний критерій. Таким критерієм є зміст потреби, що задовольняється споживанням певної фізкультурно-спортивної послуги. Другий рівень становлять решта критеріїв, які мають допоміжний характер і розкривають суттєві параметри фізкультурно-спортивних послуг, віднесених до видів, визначених за допомогою головного критерію. За головним критерієм фізкультурно-спортивні послуги розподіляються на фізкультурно-виховні, фізкультурно-оздоровчі, спортивно-оздоровчі, спортивно-видовищні, спортивно-тренувальні та фізкультурно-реабілітаційні» [139, с. 13].

Сфера ФКІС як система дій і практик передбачає інституціоналізацію фізкультурно-спортивних послуг, що зумовлює її розгляд з позиції соціолого-управлінського підходу. Згідно з ним виокремимо дві основні парадигмальні групи досліджень. До першої групи можна віднести концепції, які вважають центральною проблемою інституціоналізації системи надання фізкультурно-спортивних послуг – становлення її зовнішньої форми, що існує в суспільстві як певні способи дії незалежно від окремо взятого індивіда. У зазначеній групі важливе місце займає структурно-функціональний підхід (Р. Спенсер, Е. Дюркгейм, Р. Мертон, Н. Смелзер, Т. Парсонс та інші зарубіжні соціологи). До другої групи соціологічних концепцій інституціоналізації системи надання фізкультурно-спортивних послуг належать теорії суб'єктивної спрямованості, які розглядають її як характеристику внутрішнього устрою суспільства, зумовлюють закономірності розвитку суспільства і забезпечують його цілісність; теорії,

предметом дослідження яких є соціальна дія індивідів і її соціальна ідентифікація (М. Вебер, Дж. Р. Мід, Р. Блумер, П. Бергер, І. Гофман, Т. Лукман, А. Шюц).

Розглянемо основні соціологічні підходи до розуміння системи надання фізкультурно-спортивних послуг у західній соціології.

Аналізуючи концептуальні підходи М. Вебера до соціології як до науки про соціальну дію, зауважимо, що головну увагу він звертав на той об'єктивний сенс, який окремі актори додають своїм діям в їх взаємних орієнтаціях у рамках конкретних соціально-історичних контекстів. Учений вважав, що поведінка, позбавлена такого суб'єктивного значення, виявляється за межами сфери інтересів соціології. М. Вебер виділяв чотири основних типи соціальних дій: 1) цілераціональна, в якій має місце відповідність цілей і засобів дії; 2) ціннісно-раціональна, в якій дія здійснюється заради якоїсь цінності; 3) афективна, що базується на емоційних реакціях людей; 4) традиційна, що відбувається відповідно до традицій і звичаїв [231, с. 31]. Тим самим можна підкреслити, що ці типи соціальних дій характеризують і сферу фізкультурно-спортивних послуг. Її формування ведеться з погляду раціональності, залежної від потреб населення; можливостей системи ФКІС та спорту, що детермінується ціннісно-нормативною системою конкретно-історичного суспільства.

Поняття «система фізкультурно-спортивних послуг» у сучасній соціологічній літературі методологічно визначається теорією дії Т. Парсонса [93, с. 150–187]. Послуги, згідно з цією теорією виступають як зобов'язання виконавців ролей перед «працедавцем». Т. Парсонс нетрадиційно тлумачить послугу в економічному сенсі як реальну подібність монетарної частки доходу (відсотка) від використання (вкладення) капіталу. Послуга – це «пункт, в якому економічна корисність людського чинника поєднується з його потенційним внеском в ефективну колективну дію. Оскільки у принципі споживач послуг – колектив, що користується ними, то саме ефективність для досягнення колективної мети, а не здатність задовольняти бажання індивідів, є

вирішальним моментом, від якого залежить корисність конкретної послуги» [247, с. 254]. Тому послуга розглядається цим ученим як категорія влади, що створює «сприятливу можливість для ефективності» колективної діяльності. І послугу як результат економічного процесу, «який утилізується в політичному контексті», за Т. Парсонсом, необхідно відрізнити від «праці» як чинника виробництва в традиційному сенсі [93, с. 164–165].

Теорія дії Т. Парсонса має системний характер. Система дії означає не тільки взаємозв'язок елементів однієї дії, а й зв'язок окремих дій між собою. Модель елементів одиничного акту як простої системи дії має відображати певну визначеність у відносинах між людиною і ситуацією, передбаченість людських дій і можливість досягнення певної мети. Т. Парсонс розрізняє основні «логічні» характеристики «одиничного акту», без яких немає дії як особливого виду реальності: 1) існування «актора». Таким актором при наданні соціальної послуги є тренер, спортивна організація тощо; 2) наявність цілей (або уявлень про майбутній стан подій), на досягнення яких спрямовано дію. Такими цілями соціальної послуги є поліпшення добробуту клієнта, його життєвої ситуації тощо; 3) існування ситуації дії, основні тенденції розвитку якої дещо відрізняються від стану подій (цілі), на який орієнтовано дію. Ситуація своєю чергою має два елементи: а) засоби, тобто володіння певними складовими ситуації з погляду досягнення мети; б) умови дії, що характеризують її залежність від об'єктивних обставин, коли міра свободи в орієнтації дії на конкретні цілі обмежена суб'єктивно некерованими (неконтрольованими) складовими ситуації; 3) наявність суб'єктивної «нормативної орієнтації», коли зв'язок цілей і засобів не випадковий, а склався під впливом інституціоналізованих і внутрішньо засвоєних ціннісних стандартів [248, с. 44].

Таким чином, у теорії соціальної дії Т. Парсонса сфера ФКІС та спорту становить собою певну систему дій, яка має власні структурно-функціональні особливості. По-перше, це статусно-рольова взаємодія між надавачами і споживачами фізкультурно-спортивних послуг. По-друге, регулятивну

функцію в зазначеній системі виконують цінності й норми, які мають задекларований і неформальний характер. Як зазначає Т. Парсонс, основними функціями системи надання фізкультурно-спортивних послуг є функції соціальної адаптації, інтеграції, соціалізації і об'єднання членів суспільства.

Великий вплив на розвиток теорії фізкультурно-спортивних послуг здійснила розроблена Р. Мертоном альтернативна парадигма структурного функціоналізму, що дозволяє аналізувати обмежений і конкретний круг соціальних явищ, але з включенням емпіричних даних [135, с. 338]. Якщо говорити про систему фізкультурно-спортивних послуг, то згідно з теорією Р. Мертона вона схильна до функціональних наслідків; не може бути універсальною і є «дзеркалом» соціальних процесів у суспільстві.

На відміну від авторів класичної соціології, Н. Луман ставить не проблему відношення частини і цілого, а відношення між системою і довкіллям. Свою роботу «Форми допомоги в процесі зміни суспільних умов» Н. Луман [126, с. 16–35] присвятив дослідженню процесу перетворення міжособистісної взаємодопомоги в професійну знеособлену послугу з гарантованою якістю надання. Він розглядав місце і специфіку такої діяльності на трьох ступенях суспільного розвитку – в архаїчному суспільстві, у суспільствах високої культури (під ними автор розумів класові суспільства аж до Новітнього часу), а також на сучасному етапі. Стійкою історичною тенденцією, на думку Н. Лумана, є руйнування особистісного зв'язку між тим, хто надає послугу, і тим, хто її приймає, наростання імперсоналізму. Характерною особливістю сучасного суспільства є те, що багато функцій, які раніше виконувалися на рівні всього суспільства, переходять до організацій (зважаючи на переваги, пов'язані з функціональним розділенням і спеціалізацією послуг). Тобто, з позиції Н. Лумана, в основі інституціоналізації послуги лежить професіоналізація багатьох видів діяльності і зрівнювання потреб індивідів у часі. Це стосується і сучасної системи ФКІС та спорту.

Ю. Габермас розглядає суспільство як продукт людської взаємодії, що структурується нормами і цінностями, які дозволяють зрозуміти зміни, що відбуваються в соціальній системі [213, с. 17–18]. Цим обґрунтовується його теорія соціальної дії – стратегічної, нормативної, драматургічної, комунікативної. Стратегічна дія, за Ю. Габермасом, – це дія, керована егоїстичними цілями. Вона раціональна тією мірою, якою суб'єкт дії вибирає найбільш ефективний засіб отримання бажаного. Нормативна дія, за Ю. Габермасом, – це соціальна дія, метою якої є створення взаємовигідних ситуацій. Це досягається через підпорядкування поведінки владі, організації, цінностям, що поділяються, і нормам. Метою драматургічної дії, як відзначає Ю. Габермас, є «вираз самого себе» або створення публічного іміджу. Комунікативна дія, з точки зору науковця, має на меті вільну угоду учасників для досягнення сумісних результатів у певній ситуації [213, с. 17–18]. Отже, система ФКІС та спорту виступає як продукт соціальної взаємодії людей.

Е. Гідденс відзначає, що соціальні системи складаються з практик, організованих як взаємозалежність суб'єкта дії та групи. Їх взаємодія відбувається в часі і просторі, тому соціальні системи можна інтерпретувати як структурні поля, де агенти займають певні позиції по відношенню один до одного. Поняття системи пов'язане з поняттями правил і ресурсів – структурних складових соціальних систем. Згідно з концепцією Е. Гідденса, ФКІС становлять собою як структурне поле і систему соціальних практик, так і взаємодію акторів – надавачів і отримувачів фізкультурно-спортивних послуг [60, с. 478].

Таким чином, досліджуючи парадигмальні підходи класиків соціології в контексті інституціоналізації системи надання фізкультурно-спортивних послуг, можна констатувати, що вони виробили фундамент концептуальних підходів до зазначеної проблеми, визначили її сутнісний зміст і принципові засади управління сферою ФКІС та спорту як інституціоналізованою формою надання фізкультурно-спортивних послуг.

ФКІС є не просто значущими соціальними явищами, а й системотворчим і незамінним компонентом виховання, освіти, зміцнення і збереження здоров'я людей, чинником відтворення здорових поколінь, засобом підготовки молоді до трудової і громадської діяльності. Це актуалізує дослідження інституціональних процесів, що відбуваються у сфері ФКІС та спорту в сучасному українському суспільстві. У цьому зв'язку необхідним є визначення поняття «соціальний інститут».

Уперше термін «соціальний інститут» був введений в науковий обіг англійським вченим Г. Спенсером у другій половині ХІХ століття. Аналізуючи структуру суспільства, здебільшого на етнографічному матеріалі еволюції, він виокремив шість типів соціальних інститутів: сімейний, освітній, політичний, професійний, церковний та промисловий [76]. Соціальна система ФКІС сприяла формуванню соціального інституту, який є стійким та має організовану форму діяльності груп людей, яка забезпечує функціонування суспільних відносин у фізичній культурі і спорті та впливає на його розвиток на рівні суспільства та особистості.

Отже, під соціальним інститутом прийнято розуміти «багатовимірне і стійке соціальне утворення, основними елементами якого є: властивий йому рівень, різновид або формоутворення суспільної свідомості, яка характеризується наявністю специфічних для них знань, концепцій, теорій, поглядів, переконань і принципів; сукупність властивих цьому інституту форм діяльності; система характерних для нього відносин, взаємин між людьми; комплекс формальних і неформальних правил, цінностей, норм, установок і інших регуляторів, що погоджують і нормують форми діяльності та відносин між людьми; специфічна для певного інституту мережа організацій, установ» [82, с. 172–176].

На наш погляд, інститут ФКІС та спорту визначається як специфічна соціальна підсистема, яка взаємозв'язана функціональними і структурними відносинами з іншими соціальними інститутами. Соціальний інститут ФКІС та спорту включає людей і їхню діяльність. Він схильний до впливу з боку

політики, економіки, культури. Організаціями, що реалізують інституціональні відносини в фізичній культурі та спорті, є розгалужена мережа федерацій, клубів, менеджерів, гравців, тренерів тощо.

Розуміння ФКІС та спорту як соціального інституту припускає його визначення як організованої системи соціальних норм і зв'язків, яка об'єднує значущі соціальні цінності та процедури, що задовольняють основні потреби суспільства [220, с. 162]. Зауважимо, що соціальний інститут ФКІС є не тільки сукупністю норм, закладів, матеріальних цінностей та системи контролю, а й цілісною системою стандартів поведінки конкретних осіб у типових ситуаціях, які нормативно урегульовані в певну легітимізовану та санкціоновану систему [71, с. 72].

Як і будь-який соціальний інститут, фізична культура та спорт проходять етапи становлення, розвитку та трансформації, тобто інституціоналізації. Інституціоналізація спорту означає наявність певної структури соціальних позицій і відповідних ним функцій, ролей і статусів, так само певного набору норм і принципів, встановлених санкцій, пов'язаних із заохоченням і покаранням, певних функцій, призначених для задоволення соціальних потреб.

Інституціоналізацію сфери ФКІС та спорту ми розглядаємо як соціальний процес. За П. Штомпкою, джерела соціального процесу діляться на дві категорії [232]: 1) внутрішні, які діють усередині соціальної системи ФКІС; 2) зовнішні, засновані на взаємодії цієї соціальної системи з іншими системами (системи освіти, охорони здоров'я, спорту та ін.).

На думку А. Батюка, для здійснення процесу інституціоналізації соціального інституту ФКІС та спорту необхідні певні умови. Серед них він вважає важливими: 1) усвідомлення в суспільстві об'єктивної потреби в активізації спортивних практик як загальнозначущої; 2) можливість (і прагнення) задоволення цієї потреби можливе тільки в процесі соціальної взаємодії [16, с.129].

Отже, соціальний інститут ФКІС створює сприятливі умови для розвитку особистості, надає можливість задовольняти потреби та інтереси всіх

членів суспільства й регулює діяльність у рамках соціальних відносин, забезпечуючи цим стійкість громадських норм життя та інтеграцію прагнень до вдосконалення. Отже, діяльність соціального інституту ФКІС визначається:

- набором специфічних норм, які регулюють відповідні типи поведінки, інтеграцію його соціально-політичних, ідеологічних, ціннісних структур суспільства, що дозволили узаконити формально-правову основу його діяльності;
- наявністю державних установ, комерційних та громадських організацій, які виконують державні замовлення, дотримуючись нормативної бази;
- формуванням системи підготовки фахівців, які забезпечують соціальну сферу діяльності інституту;
- здійсненням соціального контролю як критерію оцінки роботи.

Досліджуючи ФКІС як соціальний інститут, на наш погляд, слід звернути увагу на його соціальні функції, що дозволить повніше розкрити його соціальну сутність.

Аналіз наукової літератури надає можливість визначити такі соціальні функції інституту ФКІС:

1) «соціалізувальна функція. Функція соціалізації проявляється в тому, що ФКІС як соціальний інститут відіграють вирішальну роль у формуванні і розвитку особистості, у засвоєнні нею фізкультурно-орієнтованих соціальних цінностей, норм, ролей, відносин і поведінки, у реалізації особою свого соціального статусу» [104];

2) «функція формування ФКІС. Крім функції соціалізації як культурно-ціннісної трансляції, інститут ФКІС та спорту виконує тісно пов'язану з першою функцією формування ФКІС – особливої культурної галузі, що акумулює суспільні цінності, пов'язані зі здоров'ям та красою тіла. Сутність ФКІС та спорту полягає в ціннісному фундаменті формування тілесності. На наш погляд, головні соціальні цінності, які підтримуються фізичною культурою і спортом, – це здоров'я, краса та гармонія, ідеал фізичної досконалості, що виступає системоутворювальним фактором ФКІС. Панівне місце в ціннісній структурі ФКІС та спорту займає здоров'я. Людство вже

накопичило вагомий досвід із профілактики та лікування багатьох хвороб із використанням таких засобів ФКІС, як фізичні вправи, гігієнічні засоби та природні фактори» [92, с. 27];

3) «рекреаційна функція. Вона визначається місцем занять фізичними вправами в організації загального режиму життєдіяльності» [158, с. 131]. Слід уточнити, що дозвілєва, рекреаційна функція знаходить прояв здебільшого на масовому структурному рівні інституту спорту;

4) «функція соціальної мобільності, що може змінити (підвищити) соціальну позицію індивіда. Цю функцію виконують перш за все ті види ФКІС та спорту, які є професійними і гарантують переможду високі прибутки та престиж. Особливо це має місце в суспільствах, у яких існують етнічно-расові відмінності, диференціація в прибутках та соціальні обмеження. Можливість заробити гроші за допомогою ФКІС та спорту відкриває особам із нижчих суспільних верств можливість для підвищення соціального статусу. Крім того, завдяки фізичній культурі та спорту у спортсмена-непрофесіонала може бути закріплена структура мотивацій, яка полегшує соціальну мобільність в інших сферах життя» [83, с. 125];

б) змагальна функція, в якій виражена основна соціокультурна сутність ФКІС та спорту. Сутність змагальної діяльності полягає в максимальному виявленні, уніфікованому порівнянні та об'єктивній оцінці певних людських можливостей в процесі змагань, орієнтованих на перемогу або досягнення високого в особистому плані спортивного результату або місця в змаганні [40, с. 53-60];

7) еталонна функція проявляється в тому, що спортивні рекорди і досягнення, виконання класифікаційних норм набувають широкого визнання і є своєрідним показником індивідуальних і загальнолюдських можливостей. «Спортивний еталон» не залишається незмінним: він постійно змінюється, стимулюючи тим самим мобілізацію зусиль спортсменів на самовдосконалення. Еталонна функція найяскравіше виражена в спорті високих досягнень. У той же час певною мірою властива через систему спеціально організованих спортивних змагань і масовому спорту [40];

8) евристично-досягальна функція пов'язана з тим, що для ФКІС та спорту характерна творча діяльність, пов'язана з пізнанням людиною своїх можливостей, пошуком найбільш ефективних способів їх максимальної реалізації. Ця функція найбільш повно виражена в спорті високих досягнень, оскільки на шляху до них необхідно: постійно вдосконалювати систему підготовки; шукати нові засоби і методи тренування, нові зразки найскладніших елементів техніки і тактичних рішень спортивної боротьби; постійно навчати до повної мобілізації можливостей спортсмена в змаганнях і найбільш ефективно їх використовувати на різних етапах багаторічної підготовки, щоб підніматися весь час на новий, більш високий рівень спортивної майстерності [40, с. 53-60];

9) функція закріплення і відтворення суспільних зв'язків, що реалізується шляхом створення і реалізації статусних, нормативних, рольових стандартів і позицій усіх учасників [40, с. 53-60];

10) адаптаційна функція як здатність ФКІС, їх окремих соціальних інститутів пристосовуватися до умов і вимог суспільного життя, потреб та інтересі в галузі фізичного і духовного вдосконалення членів суспільства [40, с. 53-60];

11) регулятивна функція, яка спрямована на створення правових, моральних, технологічних і контролюючих стандартів і механізмів нормативної або девіантної поведінки людей під час занять фізичною культурою і спортом [40, с. 53-60];

12) функція трансляції, що реалізується шляхом забезпечення передачі матеріальних і духовних цінностей в сфері фізкультурного вдосконалення людей наступним поколінням для збереження наступності в розвитку ФКІС суспільства, соціальних груп і особи [40, с. 53-60];

14) комунікативна функція, що виявляється у створенні й розвитку специфічної інформації і способів її передачі у всіх підсистемах ФКІС [40, с. 53-60].

Таким чином, фізична культури і спорт, з одного боку, представляє собою соціальний інститут, а з іншого виступає як об'єкт соціального управління,

причому інституціональною формою якого є надання фізкультурно-спортивних послуг через систему організацій і установ ФКІС та спорту.

2.2. Соціальна діагностика системи управління фізичною культурою і спортом в Україні

Підвищення ефективності управління фізичною культурою і спортом є одним із пріоритетних напрямків реалізації соціальної політики держави на нинішньому етапі соціально-економічних перетворень та розбудови громадянського суспільства на демократичних і гуманістичних засадах, що має на меті, перш за все, задоволення потреби кожного громадянина країни у створенні належних умов для занять фізичною культурою і спортом та, врешті-решт, його всебічний гармонійний розвиток.

Питання досягнення збалансованої й оптимальної організаційної структури системи управління фізичною культурою та спортом, механізми та теоретико-методологічні основи управління цією сферою розглядали такі науковці, як В. Гузар, Ю. Довгенько, М. Дутчак, В. Жуков, В. Куделко, Ю. Мічуда, М. Олійник, В. Платонов, Ю. Шкрібтій та ін.

Як нами було зазначено, управління системою ФКІС та спорту здійснюється в рамках соціального управління, ключовою складовою якого виступає державне управління. Розглядаючи останнє як основний різновид соціального управління, С. Білецький зазначає, що державне управління – це діяльність держави (органів державної влади), спрямована на створення умов якнайповнішої реалізації функції держави, дотримання основних прав і свобод громадян, узгодження різноманітних груп інтересів у суспільстві та між державою і суспільством, забезпечення суспільного розвитку відповідними ресурсами [15, с. 20]. У цьому аспекті управління на рівні держави – це, насамперед, узгодження інтересів різних соціальних груп на рівні партнерської взаємодії між суб'єктами соціального управління. Більш

продуктивним, на думку В. Авер'янова, є розгляд управління як специфічного виду суспільної діяльності, визначення його характерних рис та ознак, не обмежуючись юридичною оцінкою [13, с. 7–8].

В. Токовенко «зміст державного управління також розкриває через призму соціального підходу, який визначає його сутність за допомогою таких понять, як «державно-управлінські відносини», «система державного управління». Поняття «державно-управлінські відносини» підкреслює загально соціальний характер державного управління, надає можливість проведення системного аналізу державного управління СФКІС в контексті функціонування й розвитку суспільства» [201]. Як зазначає І. Гасюк, «розвиток сфери ФКІС та спорту як об'єкта державного управління відбувається завдяки удосконаленню матеріально-технічного, інформаційного, кадрового, наукового, нормативно-правового, фінансового, медичного забезпечення, що, своєю чергою, знаходить свій вираз у таких показниках: рівні здоров'я і фізичного розвитку різних верств населення; ступені використання ФКІС в різних сферах діяльності; рівні розвитку системи фізичного виховання, самостійного масового спорту; рівні забезпеченості кваліфікованими кадрами, спортивними спорудами та майном. Дослідник розуміє поняття «система державного управління розвитком сфери ФКІС та спорту» як цілеспрямований, організуючий, координуючий, контролюючий вплив з боку системи органів державного управління на сферу з метою підвищення ефективності її функціонування, задоволення потреб держави, різних соціальних верств населення, окремих громадян у сфері ФКІС та спорту...» [56, с. 196–195]. Крім того, автор вказує на те, що до процесу управління СФКІС долучаються не тільки органи державного управління, а й громадські організації, спілки, об'єднання, приватно-комерційні установи й окремі громадяни.

«Виходячи з цього, соціальне (і як його різновид державне) управління сферою ФКІС та спорту має певну специфіку, яка полягає в наявності системи

організацій, установ і закладів ФКІС та спорту, принципів і механізмів управління такими закладами, рівнів державного управління СУПФІС» [217].

Згідно із Законом України «Про ФКІС», «держава регулює відносини у сфері ФКІС через формування державної політики у цій сфері, створення відповідних державних органів, фінансового, матеріально-технічного, кадрового, інформаційного, нормативно-правового та іншого забезпечення розвитку ФКІС, а також визнання широкого самодіяльного статусу фізкультурно-спортивного руху в Україні і комплексної взаємодії державних органів з громадськими організаціями фізкультурно-спортивної спрямованості. Держава визнає і всебічно підтримує олімпійський рух в Україні, діяльність всеукраїнських фізкультурно-спортивних товариств, національних спортивних федерацій, інших громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості» [172].

«Систему державних органів у сфері ФКІС залежно від обсягу компетенції поділяють на три види: 1) органи загальної компетенції; 2) органи міжгалузевої (функціональної) компетенції; 3) органи галузевої (спеціальної) компетенції. Законодавство України передбачає рівневу систему державного управління ФКІС:

1) на центральний рівень – Міністерство молоді та спорту України, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Міністерство молоді та спорту України входить до системи органів виконавчої влади і є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки, інновацій та інформатизації, інтелектуальної власності, молоді, ФКІС та спорту; 2) на регіональному рівні – органи управління фізичною культурою і спортом місцевого самоврядування сприяють розвиткові самодіяльного масового спорту (основу його становлять різноманітні фізкультурно-спортивні секції), заохочують і стимулюють діяльність підприємств, установ, організацій і громадян у цій сфері; 3) на місцевому рівні – місцеві органи управління, Комітети з ФКІС районних адміністрацій і міських рад. Місцеві ради

запроваджують систему пільг і заохочень для підприємств, які спрямовують частину свого прибутку на розвиток ФКІС, будівництво об'єктів фізкультури та спорту, організацію відпочинку; 4) на рівні селищних утворень – громадські комісії або відділи з ФКІС» [172].

Отже, на центральному рівні управління формується політика щодо ФКІС та спорту, визначаються стратегічні цілі та завдання її розвитку. На регіональному рівні цілі й завдання розвитку деталізуються, виявляються специфічні проблеми розвитку сфери ФКІС та спорту в регіоні. На місцевому рівні основні цілі та завдання конкретизуються і вирішуються з урахуванням місцевих умов і можливостей.

У загальному вигляді структура управління у сфері ФКІС включає: Міністерство молоді та спорту України, його підрозділи на рівні областей, Департамент ФКІС та неолімпійських видів спорту, Департамент олімпійського спорту, Управління молоді, ФКІС та спорту обласної державної адміністрації, відділ молоді та спорту районної державної адміністрації; постійні комісії, комітети, Департамент спорту, сім'ї та молоді органів місцевого самоврядування; Національний олімпійський комітет, його підрозділи на обласному рівні, національні спортивні федерації і місцеві спортивні федерації з видів спорту, визнаних в Україні, фонди, велика кількість громадських організацій (недержавні організації), що, своєю чергою, загострює наявні проблеми розмежування повноважень органів державної влади і місцевого самоврядування.

Аналіз системи ФКІС та спорту включає з'ясування її організаційної структури. Очевидно, що структуру системи ФКІС та спорту можна аналізувати, залучаючи різні критерії. У вітчизняних і закордонних публікаціях міцно затвердився так званий «секторний підхід», який виходить з того, що всі організації та заклади, які входять до системи ФКІС та спорту, умовно можна віднести до одного з трьох секторів: державного, комерційного і неприбуткового (громадського). При цьому кожний із секторів виконує як загальні, так і специфічні функції в управлінні СФКІС.

У Законі України про ФКІС під закладом ФКІС розуміють юридичні особи різних форм власності та організаційно-правових форм, які забезпечують задоволення потреб громадян у сфері ФКІС шляхом надання фізкультурно-спортивних послуг [172]. До таких закладів повною мірою можна віднести не тільки структури професійного спорту (клуби, ліги, асоціації, союзи), діяльність яких спрямована, насамперед, на систематичне отримання доходу, прибутку від використання майна, продажу товарів, виконання робіт або надання послуг, а й навчальні установи, спортивні школи, спортивні клуби, спортивні товариства, які діють у формі громадських організацій, що не мають на меті отримання прибутку, а також ті, що знаходяться у власності держави. У цьому Законі «законодавцем передбачається до суб'єктів ФКІС відносити: спортивні клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, спеціалізовані навчальні заклади спортивного профілю, школи вищої спортивної майстерності, центри олімпійської підготовки, центри студентського спорту вищих навчальних закладів, фізкультурно-оздоровчі заклади, центри фізичного здоров'я населення, центри ФКІС інвалідів, колективи ФКІС, фізкультурно-спортивні товариства, спортивні федерації, громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості учнів та студентів, громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості ветеранів ФКІС, Національний олімпійський комітет України, національні спортивні федерації інвалідів або їх спілки, спортивний комітет України» [172].

Отже, державний сектор включає державні заклади ФКІС та спорту. Цей сектор відіграє найбільш важливу роль у системі ФКІС та спорту, тому що значну частину фізкультурно-спортивних послуг громадяни одержують саме в ньому. Державний сектор формує своєрідну «мережу соціальної безпеки», надаючи фізкультурно-спортивні послуги, які не привертають увагу інших секторів через, наприклад, їх неприбутковість або необхідність вкладення значних фінансових і людських ресурсів. Держава стимулює розвиток фізкультури і спорту шляхом розширення матеріально-технічної бази, надання

пільг щодо оподаткування та кредитування, а також морального та матеріального заохочення спортсменів, фахівців цієї галузі, інших суб'єктів фізкультурно-спортивної діяльності. Недержавний комерційний сектор включає недержавні комерційні організації, а також громадян, які займаються підприємницькою діяльністю щодо надання фізкультурно-спортивних послуг, суб'єкти підприємницької діяльності, які виробляють товари фізкультурно-спортивного призначення та спортивного обладнання. Органи виконавчої влади, місцевого самоврядування встановлюють пільгові тарифи на комунальні послуги та енергопостачання для фізкультурно-оздоровчих і спортивних споруд або їм надається фінансова підтримка для компенсації витрат на їх оплату.

До складу недержавного некомерційного сектору соціального обслуговування входять переважно недержавні некомерційні організації (спортивні федерації, Національний Олімпійський комітет України, фізкультурно-спортивні товариства, інші громадські організації). Зазначений сектор відіграє не менш важливу, порівняно з державним сектором, роль у сфері надання фізкультурно-спортивних послуг.

Слід відзначити аспект соціального управління закладами ФКІС та спорту, який пов'язаний із виокремленням тактичного, оперативного і стратегічного управління. Такий підхід досить ретельно розглянутий у праці В. Бега, М. Лукашевича, М. Туленкова [19, с. 368–369]. Автори виходять з тези про рівні соціально-державного управління в системі закладів соціальної сфери, які мають короткострокові, середньострокові та довгострокові цілі, акцентують увагу на певному колі управління.

Деякі специфічні особливості рівнів управління представлені в таблиці 2.1.

Тактичне управління в системі закладів ФКІС та спорту пов'язане із реалізацією основних напрямів – компоненти ФКІС: фізичне виховання (освіта), спорт, фізична рекреація, рухова реабілітація, і специфічні для них види діяльності: фізкультурно-освітню, фізкультурно-спортивну, фізкультурно-рекреаційну, фізкультурно-реабілітаційну тощо. Тобто

основним суб'єктом управління є конкретна особа: тренер, вчитель, реабілітолог та інші, причому основною метою його діяльності виступає стабілізація життя особи, відновлення здоров'я, фізичне вдосконалення і розвиток, організація активного дозвілля тощо.

Таблиця 2.1

Порівняння стратегічного, оперативного та тактичного управління у СФКІС
(на основі праці [19])

Характеристика	Тактичне управління	Оперативне управління	Стратегічне управління
Місія, призначення	Надання фізкультурно-спортивних послуг	Організація мережі закладів ФКІС та спорту з метою забезпечення процесів творення та відтворення людини як єдиного джерела суспільного прогресу	Створення розвиненого громадянського суспільства, виживання системи ФКІС та спорту в довгостроковій перспективі
Об'єкт концентрації уваги управління	Конкретна особа або соціальна група	Погляд у внутрішнє середовище мережі закладів ФКІС та спорту, пошук шляхів ефективного використання ресурсів	Погляд у зовнішнє середовище, пошук нових можливостей організації, моніторинг та адаптація до змін у навколишньому середовищі

Продовження таблиці 2.1

Характеристика	Тактичне управління	Оперативне управління	Стратегічне управління
Основа побудови системи управління	Вплив на конкретну людину або соціальну групу	Організаційні структури, функції, процедури, техніка та технологія	Люди, соціальні групи, суспільство, загальносвітові тенденції
Критерій ефективності управління	Збереження здоров'я, фізичне вдосконалення окремої особи або ліквідація кризового характеру ситуацій, що склались в організації	Раціональність використання (в окремих випадках прибутковість) потенціалу системи закладів ФКІС та спорту	Своєчасність і точність реакції системи ФКІС та спорту на нові вимоги суспільного розвитку країни та світу

«Рівень оперативного управління в системі ФКІС та спорту представлений організаційними механізмами управління закладів і установ ФКІС, що забезпечують ефективність їх функціонування через застосування структурно-функціонального і технологічного підходів в державному і соціальному управлінні.

Стратегічне управління, на думку В. Беха, – це управління мережею соціальних закладів, що спирається на людський потенціал як основу організації, орієнтує виробничу діяльність на попит клієнтури/споживачів, оперативно реагує й здійснює своєчасно зміни в організації роботи, що відповідає виклику з боку соціального середовища та дозволяє досягати максимального ефекту у використанні людських, матеріальних,

інформаційних, фінансових та інших можливостей мережі надання фізкультурно-спортивних послуг, що в сукупності дає змогу значно посилити процес саморозгортання громадянського суспільства в руслі загально еволюційного процесу європейської та світової спільнот» [19, с. 365].

Слід зазначити, що особливості і специфіка стратегічного управління системою закладів СФКІС залежать від певної моделі державної соціальної політики, її ціннісно-ідеологічних імперативів, що ґрунтуються на соціокультурних цінностях суспільства, рівня розвитку громадянського суспільства, на що звертає увагу М. Туленков, визначаючи соціальну політику в широкому сенсі як «складову загальної стратегії держави, тобто сукупність ідеологічних уявлень суспільства і держави про стратегічні цілі соціального розвитку, а також діяльність з досягнення соціальних показників, що відповідають цим цілям» [207, с. 12]. Тому в цьому сенсі доцільним є розгляд системи управління сферою ФКІС та спорту в досвіді деяких світових соціальних держав.

«Аналіз світового досвіду управління сферою ФКІС та спорту показує наявність моделей, які можна згрупувати за різними підставами. Традиційно більшістю фахівців фізкультурно-спортивної сфери головним критерієм визначення тієї або іншої моделі розглядається ступінь участі держави в управлінні і фінансуванні галузі. Відповідно до цього диференціюють три основні моделі управління: американську, європейську та пострадянську. Американська модель характеризується високою мірою децентралізації та незначною участю держави в організації фізкультурно-спортивної діяльності. Європейській моделі притаманна велика міра участі держави. Практично в усіх країнах Європи держава так чи інакше втручається в розвиток масового спорту, спорту високих досягнень та іноді навіть професійного спорту. Пострадянська модель характеризується повним централізованим державним управлінням СФКІС. Така модель функціонувала в СРСР і країнах соціалістичного табору. На думку Ш. Тарпищева» [198], практичний інтерес для аналізу становить поділ моделей управління за блоками, які відрізняються:

- 1) рівнем впливу держави на розвиток спорту та діяльність спортивних

громадських об'єднань; 2) формою управлінських структур (державна, громадська, змішана). При цьому серед основних світових моделей Ш. Тарпищев визначає французьку, американську, китайську і змішаного типу, прийняту в скандинавських країнах [199]. А. Сергєєв «виокремлює такі основні критерії: 1) організаційну модель управління; 2) особливості нормативно-правового регулювання; 3) ресурсне забезпечення» [177].

Розглянемо моделі управління СФКІС в деяких країнах. Традиційним принципом системи управління сферою ФКІС та спорту в США є незначний ступінь державного втручання і децентралізація управлінських функцій як відносно різних напрямів фізкультурно-спортивної діяльності, так і в межах кожного з напрямів. Відповідальність за підтримку спорту в США покладено в основному на «спортивні ради» (комісії), які діють як приватні (недержавні) і неприбуткові організації та підтримують спорт у різних формах. Зазвичай вони є консультаційними органами муніципальної влади. Головним завданням цих рад є підтримка функціонування всіх наявних у містах спортивних організацій, клубів, команд, а також проведення спортивних змагань [177, с. 24–25]. Особливо діяльність спортивних рад виявляється у сфері професійного спорту, який у США має переважно видовищний і прибутковий характер.

Детальний аналіз галузі показав, що УПФІС здійснюється на загальнодержавному і федеральному рівнях. Політику розвитку галузі та окремих її підсистем визначають департаменти освіти, охорони здоров'я та соціальних служб тощо. Що стосується державного регулювання фізкультурно-спортивної діяльності в США, то воно, в основному, обмежується законотворчістю. Зокрема, не беручи участь безпосередньо в управлінні фізкультурно-спортивною діяльністю, американський уряд в особі органів управління на рівні окремих штатів і муніципальних утворень здійснює політику непрямого регулювання і стимулювання розвитку спорту в країні через прийняття окремих законодавчих актів, що сприяють розвитку спонсорської діяльності та соціально-відповідального бізнесу, надають державну спортивну інфраструктуру в оренду тощо.

УПФІС в Канаді регулюється Законом Канади про фізичну підготовку та спорт, який було прийнято у 2003 р. [129]. Як визначено в преамбулі закону, уряд Канади визнає, що фізична активність і спорт є невід'ємною частиною канадської культури та суспільства, провідним засобом підтримання здоров'я, соціальної згуртованості, економічної діяльності, культурного розмаїття, якості життя. Основними напрямками державної політики в управлінні СФКІС виступають: 1) сприяння розвитку фізичної активності та спорту як здоров'язберезувального засобу; 2) пропагування здорового способу життя серед населення через соціальну рекламу і залучення до спортивної та фізкультурної діяльності широких верств населення; 3) створення умов для підтримки професійного спорту і спорту високих досягнень. Слід відзначити, що УПФІС у Канаді характеризується значною децентралізацією, адже в окремих провінціях і територіях діють місцеві нормативно-правові акти, які регулюють суспільні відносини в галузі.

Державне управління у СФКІС в Австралії здійснюється через департамент прем'єр-міністра, у складі якого створено управління спорту. Як зазначається в офіційних джерелах [89, с. 40–43], уряд Австралії надає всебічну підтримку розвитку спорту, особливо на рівні місцевих територіально-адміністративних утворень, застосовуючи форми залучення населення громад до системного використання занять ФКІС з метою задоволення потреб фізичного і психічного розвитку і вдосконалення, причому основними завданнями урядових органів у сфері ФКІС є: 1) формування, впровадження і реалізація напрямків державної політики в сфері ФКІС на національному рівні; 2) організація роботи щодо залучення широких верств населення до занять спортом та фізичною культурою; 3) підтримка розвитку спортивної інфраструктури та спортивних об'єктів; 4) організація діяльності щодо залучення до ФКІС корінного населення Австралії, що є важливою особливістю системи управління в цій країні; 5) підтримка діяльності соціальних і економічних суб'єктів ФКІС.

«Безпосереднє державне управління фізичною культурою і спортом у Великій Британії здійснюється центральним державним виконавчим органом – Департаментом культури, засобах масової інформації та спорту . Основними завданнями Департаменту у сфері ФКІС Великої Британії виступають: 1) розробка та реалізація державної політики в галузі ФКІС; 2) координація роботи з суб'єктами ФКІС; 3) розвиток масової ФКІС; 4) розвиток шкільного та студентського спорту; 5) удосконалення механізмів УПФІС; 6) координація роботи з суб'єктами професійного спорту; 7) сприяння розвитку спортивної інфраструктури; 8) здійснення міжнародної співпраці та захист державних інтересів у сфері ФКІС; 9) сприяння розвитку спортивним та іншим громадським організаціям; 10) сприяння розвитку дитячо-юнацького та аматорського спорту тощо» [139].

«Основною ознакою організації державного управління ФКІС у Великій Британії є централізація державної влади, підпорядкування та підвідомчість у своїй діяльності центральному органу державної виконавчої влади низки недержавних організацій і установ спортивно-фізкультурного спрямування, і разом з тим значна увага приділяється розвитку ФКІС та спорту територіально-адміністративних утворень через розширення повноважень і функцій органів місцевого самоврядування. Наприклад, місцева влада забезпечує функціонування 1 200 центрів дозвілля і залів, 600 критих плавальних басейнів, 400 критих спортивних майданчиків; організовує заходи у сфері активного відпочинку, фінансує спортивні організації» [177, с. 31]. Отже, у Великій Британії держава відіграє вагомую роль в управлінні СФКІС, у той же час координує діяльність місцевих органів влади.

«Система управління СФКІС в Німеччині характеризується відсутністю єдиного центрального органу державної виконавчої влади у СФКІС, що передбачає велику ступінь децентралізації управління СФКІС на рівні земель і муніципалітетів» [186]. Різною мірою питаннями розвитку галузі опікуються законодавча гілка влади, представлена спортивним комітетом, урядами земель, федеральними міністерствами освіти та охорони здоров'я (у межах функціональних повноважень),

громадськими (недержавними) установами, організаціями тощо. У Німеччині діє велика кількість громадських спортивних організацій та об'єднань, провідною з яких є Німецька олімпійська спортивна федерація.

Державне УПФІС у Франції здійснюється через центральний державний орган виконавчої влади – Міністерство спорту. У відповідних регіонах, департаментах та комунах існує державний орган виконавчої влади у сфері ФКІС, який забезпечує діяльність з розвитку та якісного функціонування галузі в адміністративно-територіальному утворенні [163, с. 37].

«До основних повноважень Міністерства спорту Франції віднесено: 1) розробку загальнодержавної політики у сфері ФКІС; 2) забезпечення правового врегулювання діяльності у сфері ФКІС; 3) забезпечення рівноправного доступу громадян до занять фізичною культурою і спортом; 4) розвиток професійного спорту; 5) розвиток масового спорту та ФКІС; 6) розвиток спортивної медицини; 7) створення належного матеріально-технічного, фінансового та інших видів забезпечення ФКІС тощо» [186, с. 81].

У 1981 році у Франції був прийнятий закон про децентралізацію в організації УПФІС [186, с.87], за яким провідним суб'єктом управління виступають місцеві спільноти, які беруть участь у будівництві спортивних споруд і у прямому фінансуванні спортивних асоціацій та клубів.

У Китаї розвиток ФКІС, організація спортивно-масової діяльності з метою покращення фізичного стану і фізичної підготовленості нації є обов'язком держави. Організація державного регулювання фізичною культурою і спортом має трирівневу структуру: центральний виконавчий орган у сфері ФКІС, виконавчі органи в межах адміністративних областей, місцеві органи виконавчої влади. Органи виконавчої влади у сфері ФКІС відповідних адміністративно-територіальних утворень у межах своїх повноважень здійснюють заходи щодо розвитку ФКІС з урахування національних традицій, умов, можливостей конкретного регіону [29, с. 385].

«Федеральний закон про ФКІС Російської Федерації був прийнятий 16.11.2007 р. Він встановлює правові, організаційні, економічні та соціальні

основи діяльності у сфері ФКІС та спорту в Російській Федерації. До суб'єктів ФКІС в Російській Федерації віднесено: 1) фізкультурно-спортивні організації, спортивні клуби, спортивно-технічні товариства, центри спортивної підготовки, спортивні федерації, суспільно-державні організації, які займаються організацією змагань із військово-прикладних та службово-прикладних видів спорту; 2) освітні установи, які функціонують у сфері ФКІС та спорту; 3) оборонні спортивно-технічні організації; 4) наукові організації, які здійснюють дослідження у сфері ФКІС; 5) олімпійський, параолімпійський комітети Росії; 6) федеральний орган виконавчої влади у сфері ФКІС, органи виконавчої влади суб'єктів Російської Федерації, органи місцевого самоврядування; 7) професійні спілки у сфері ФКІС; 8) громадяни, які займаються фізичною культурою і спортом, спортивні колективи, спортсмени, судді, тренери та інші спеціалісти у сфері ФКІС» [29, с. 384]. Взагалі, організація УПФІС Російської Федерації характеризується провідною роллю держави в управлінні розвитком СФКІС – високий ступінь централізації влади із залученням і розширенням участі в цих процесах громадських органів управління та інших соціальних суб'єктів ФКІС.

Отже, аналіз систем управління СФКІС дозволяє зробити декілька висновків. По-перше, модель управління СФКІС в зарубіжних країнах відображає ступінь прямого втручання держави в управління цією сферою – від повної децентралізації, коли держава виконує законотворчу і координуючу роль і до повної централізації, коли держава виконує всі управлінські функції в сфері ФКІС та спорту. По-друге, значну роль у сучасній системі УПФІС відведено громадським організаціям і спортивним федераціям. У країнах, де провідна функція управління відводиться державі, діє незмінний принцип автономії громадських спортивних організацій. По-третє, посилюється тенденція приватизації і комерціалізації сфери ФКІС та спорту, а державі відводиться законотворча функція, а також функції контролю (на основі ліцензування і стандартизації) і координації. І, по-четверте, у європейських країнах є поширеною практика муніципального (регіонального і місцевого) управління розвитком ФКІС та законотворча діяльність на локальному рівні, з метою задоволення потреб населення в фізкультурно-спортивних послугах, тобто

перспективи розвитку системи управління СФКІС вбачаються насамперед на регіональному рівні, що має особливе значення для розвитку ФКІС в Україні.

На рис. 2.1 представлено структурну модель системи ФКІС та спорту в Україні.

Рис. 2.1. Структурна модель системи ФКІС та спорту в Україні (авторська розробка)

Сучасні тенденції щодо поглиблення інтеграції України в загальноєвропейську та світову системи фізичного виховання, ФКІС та спорту вимагають удосконалення та імплементації в управлінський механізм сфери ФКІС та спорту досвіду розвинених країн світу, що, своєю чергою, зумовлює необхідність системного, всебічного аналізу діяльності сфери, системи управління нею з метою збереження найкращих надбань і цінностей української системи ФКІС та впровадження досвіду розвинених країн лише за умови повного врахування національних традицій і умов розвитку української ФКІС.

Отже, провідна роль в СУПФІС в Україні належить державі. Для УПФІС держава створює мережу центральних, регіональних і місцевих органів управління. Залежно від того, де зосереджені функції щодо УПФІС, прийнято визначати дві основні моделі: централізовану та децентралізовану. Якщо перша модель пов'язана із зосередженням функції УПФІС в центральних органах влади, то в другій управлінські функції щодо системи ФКІС та спорту здійснюють в основному місцеві органи, зокрема органи місцевого самоврядування.

Таким чином, система ФКІС та спорту представлена мережею закладів і установ, які здійснюють соціальні заходи, спрямовані на сприяння, підтримку і соціальні послуги окремим особам чи групам населення, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності. Сучасна система закладів ФКІС та спорту в Україні передбачає функціонування як державних, так і недержавних комерційних і некомерційних організацій, що свідчить про багатосуб'єктність в управлінні системою таких закладах. До таких суб'єктів треба віднести державу і державні органи влади, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства (спортивні федерації, об'єднання, спілки тощо), приватні організації та виробничі підприємства, соціальні програми в фізкультурно-спортивній сфері, соціальні проекти, спрямовані на поширення спорту серед населення і благодійні фонди, що фінансуються бізнес-структурами. Перспективи розвитку системи управління СФКІС вбачаються, насамперед, на регіональному рівні. Враховуючи сучасні

світові тенденції в СУПФІС, перспективним напрямком розвитку сфери ФКІС та спорту в Україні є децентралізація і регіоналізація соціального і державного управління. А ефективність функціонування закладів ФКІС та спорту залежить від скоординованої взаємодії усіх суб'єктів управління, яка може відбуватися на основі механізмів соціального партнерства.

2.3. Соціальні механізми, принципи і функції управління фізичною культурою і спортом у регіоні

Як визначено в попередніх підрозділах, ФКІС виступає як інституціональний об'єкт соціального управління з надання фізкультурно-спортивних послуг населенню. Така діяльність спрямована на фізичне і духовне вдосконалення особистості, а тому повинна ґрунтуватися і здійснюватися на підставі певних принципів (лат. *principium* – першопричина, керівна ідея, головне правило поведінки [215, с. 382]). Як зазначає Л. Шумна, розрізняють об'єктивний і суб'єктивний зміст принципу. В об'єктивному значенні принцип – це відбиття природної або суспільної закономірності; він існує, тому що такими є закони природи і суспільства. Суб'єктивний зміст принципу полягає в тому, що він становить собою напрямок вчинків людини. Принципи є соціальними явищами як за джерелом виникнення, так і за змістом; їх виникнення зумовлюється потребами суспільного розвитку й у них віддзеркалюються закономірності суспільного життя [234].

У працях Г. Атаманчука висвітлено й охарактеризовано сутність загальносистемних принципів соціального і державного управління: структурно-цілевих (узгодженість цілей, взаємодоповнюваність цілей, підпорядкованість часткових, локальних цілей загальним, послідовність руху в досягненні всієї сукупності цілей, розподіл цілей за функціями); структурно-функціональних (диференціація та фіксування функцій, сумісність, концентрація, комбінування, достатня багатоманітність, відповідність);

структурно-організаційних (єдність системи державної влади, територіально-галузевий, багатоманітність організаційних зв'язків, поєднання колегіальності та єдиноначальності, лінійно-функціональний); структурно-процесуальних (відповідність елементів, конкретизація, стимулювання) [13].

Принципи соціального управління розуміють як початкові ідеї, правила, основні положення, якими керуються органи управління в соціальних умовах, що склалися в суспільстві. Вчені пропонують різні набори принципів. Серед них виокремлюють: принцип єдинопочатку в ухваленні рішень і колегіальності при їхньому обговоренні; принцип єдності адміністративно-державного, господарського і соціально-культурного менеджменту; принцип сполучення галузевого і територіального соціального управління; принцип мотивації праці; принцип науковості соціального управління; принцип відповідальності за результати соціального управління; принцип раціонального підбору кадрів, їхньої підготовки, розподілу і використання; принцип економічності й ефективності управління; принцип системності; принцип ієрархічності; принцип необхідної різноманітності; принцип обов'язковості зворотного зв'язку [62, с. 48–49].

Л. Карапетян визначає такі принципи соціального управління, об'єднуючи їх у дві групи: соціально-політичні – єдність економічного і політичного управління; поєднання державного і суспільного управління; розвиток демократії і залучення широких мас в управління; формування і врахування суспільної думки; сполучення суспільних і особистих, загальнодержавних і місцевих інтересів; організаційно-адміністративні – взаємозв'язок загальнодержавного, регіонального і місцевого управління; об'єктивність, повнота та оперативність інформації; планування і прогнозування; раціональна організація апарату управління та управлінської праці; поєднання колегіальності, єдинопочатку й особистої відповідальності; проведення кадрової політики за ознаками професіоналізму, діловитості й високого морального обов'язку; гарантія законності; контроль виконання [90,

с. 52–53]. Наведені переліки принципів соціального управління не вичерпують усього їхнього різноманіття.

Як зазначає І. Гасюк, «чинна редакція Закону України «Про ФКІС» не містить визначення і тлумачення наріжних принципів управлінської діяльності в галузі. На думку автора, у проекті Закону України «Про ФКІС» передбачається на законодавчому рівні закріпити принципи державної політики у сфері ФКІС, до яких авторами законопроекту пропонується віднести: 1) визнання ФКІС як важливого чинника всебічного розвитку особистості та формування здорового способу життя; 2) визнання спорту як важливого чинника досягнення фізичної і духовної досконалості людини; 3) забезпечення гуманістичної спрямованості та пріоритету загальнолюдських цінностей, справедливості, взаємної поваги та гендерної рівності, гарантування рівності прав і можливостей громадян у сфері ФКІС, недопущення їх дискримінації та експлуатації, утвердження етичних і моральних цінностей ФКІС; 4) створення умов для соціального та правового захисту громадян у сфері ФКІС; 5) забезпечення різноманітності, високої якості та доступності фізкультурно-спортивних послуг для кожного громадянина; 6) підтримання конкурентного середовища під час вироблення і надання фізкультурно-спортивних послуг; 6) фінансування заходів, які здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади з ФКІС; 7) надання фінансової допомоги громадським організаціям фізкультурно-спортивної спрямованості, заохочення благодійної діяльності та зростання позабюджетних надходжень у сфері ФКІС; 8) орієнтації на сучасні міжнародні стандарти у сфері ФКІС, поєднання вітчизняних традицій і досягнень зі світовим досвідом у цій сфері» [57].

Зазначені принципи відображають майже всі аспекти сфери ФКІС, включаючи як організаційно-управлінські принципи, так і суто професійні, пов'язані із специфікою діяльності працівників у системі ФКІС та спорту. З точки зору В. Беха, закони управління системою ФКІС та спорту реалізуються через принципи управлінської діяльності [19, с. 370–371]. Якщо

закони соціального і державного управління віддзеркалюють сутнісні відносини між об'єктом і суб'єктом управління, то принципи соціального і державного управління, виходячи з цих відносин, детермінують основні правила розбудови та дії суб'єкта й об'єкта соціальної і державної взаємодії. За змістом принципи управління сферою ФКІС та спорту – це управлінські установки, норми діяльності з упорядкування системи ФКІС та спорту, організація взаємодії соціальних суб'єктів державного управління в сфері ФКІС та спорту. Принципи забезпечують інтеграцію окремих видів управлінської діяльності в різних підрозділах системи управління, взаємну їх упорядкованість та загальну направленість на досягнення головної мети. За літературою управлінського спрямування – це об'єктивність, системність, ефективність, конкретність головної ланки, раціонального сполучення централізму та демократизму, єдиноначальності та колегіальності, галузевого та територіального управління. Це так звані загальні принципи управління.

І. Гасюк «згрупував принципи управління СФКІС за двома системними ознаками: структурно-функціональною і процесуальною. До групи принципів структурно-функціональних автор відносить: принцип діалектичної взаємодії явищ симетрії та асиметрії, принцип взаємодії процесів між суб'єктом і об'єктом управління, принцип інтенсифікації державного управління розвитком галузі ФКІС, випереджального стану відображення дійсності, критеріальності в державному управлінні розвитком ФКІС, принцип структурно-ієрархічної побудови та розмежування владних повноважень у процесі розвитку ФКІС. Серед процесуальної групи принципів виокремлено: принцип диверсифікованої постановки цілей, результативно-оціночний, причинно-наслідкової обумовленості, ресурсної спроможності та об'єктивної достатності, доцільної відповідності» [58, с. 278].

Зокрема, принцип діалектичної взаємодії явищ симетрії і асиметрії обумовлює наявність станів стійкості та мінливості, порядку та безладдя, організації та дезорганізації у процесі розвитку сфери ФКІС на регіональному рівні. Явище симетрії характеризується функцією простого

врегулювання, підтриманням гомеостазису, сталої структури і функціонального призначення, відповідає вимогам порядку, однорідності, домірності, пропорційності [128, с. 87]. Це підтримання на належному рівні функціонування, задоволення потреб держави і суспільства за об'єктивних умов у послугах сфери ФКІС та спорту, пропорційного і домірного розвитку таких підсистем сфери, як фізичне виховання, фізкультурно-оздоровча і спортивна робота в навчальних закладах, спорт для всіх верств населення за місцем проживання та в місцях масового відпочинку громадян, олімпійський, параолімпійський спорт тощо.

«Принцип взаємодії системи процесів між суб'єктом і об'єктом управління полягає в тому, що діяльність сфери ФКІС розглядається із позицій системного підходу. Механізм управління розвитком ФКІС характеризується спрямованістю на переведення об'єкта управління на найбільш високий рівень його функціонування. Цей процес є можливим завдяки наявності сукупності взаємозв'язків між суб'єктом і об'єктом управління, які зумовлюють ефективність системного впливу на динамічний розвиток об'єкта управління. Процес становить певну сукупність дій, спрямованих на перетворення ресурсів у результати, які найчастіше виступають у вигляді фізкультурно-спортивних послуг.

Принцип інтенсифікації соціального і державного управління розвитком сфери на регіональному рівні полягає в удосконаленні системи інформатизації, яка забезпечує накопичення, обробку та оперативне використання інформації.

Принцип випереджального стану відображення дійсності полягає в переході управлінської діяльності щодо розвитку ФКІС та спорту від формування майбутнього стану сфери на основі планування від досягнутого, до планування стану розвитку ФКІС та спорту за потребами суспільства в короткотривалому та довготривалому періодах у фізкультурно-оздоровчих послугах, товарах, визначенні на цій основі перспективних напрямів.

Принцип критеріальності в управлінні розвитком ФКІС та спорту у вищих навчальних закладах України полягає в чіткому визначенні критеріїв ефективності діяльності системи управління та об'єкта управління.

Принцип структурно-ієрархічної побудови та розмежування владних повноважень у процесі розвитку ФКІС та спорту створює гарантії надійності системи державного управління, надає їм гнучкості та динамізму при виникненні надзвичайних кризових ситуацій» [153, с. 67]. В основі цього принципу також лежать явища централізації та децентралізації владних повноважень.

Принцип диверсифікованої постановки цілей полягає в наявності ієрархічної багаторівневої впорядкованості у процесі планування, програмування та алгоритмізації, проектування перспективних шляхів розвитку сфери ФКІС.

Зміст результативно-оціночного принципу полягає у якомога повнішому, точному передбаченні і прогнозуванні очікуваних результатів управлінської діяльності щодо розвитку ФКІС та спорту на регіональному рівні, реалізації державної політики в сфері ФКІС та спорту, із розробкою кількісних показників та подальшою їх оцінкою та якісною інтерпретацією.

Принцип доцільної відповідності передбачає наявність збалансованої і доречної відповідності форм, методів, засобів управлінської діяльності щодо розвитку сфери ФКІС та спорту залежно від організаційної структури і функціонального призначення владних органів управління. Така збалансованість дозволить конкретизувати змістові аспекти управлінської діяльності, зробити її більш ефективною, стимулювати особистісну відповідальність за її результати, підвищити ефективність системи управління з точки зору використання мінімуму енергії управління і мінімізувати втрати в процесі управління [200, с. 145].

Отже, на основі викладеного «можна визначити дві основні групи принципів управління СФКІС. Перша група об'єднує принципи управління, що відображають загальну спрямованість на розвиток сфери ФКІС та спорту (підтримка розвитку закладів ФКІС та спорту, формування здорового

способу життя, доступність фізкультурно-спортивних послуг, повноцінне фінансування сфери ФКІС та спорту, підтримка громадського сектору і приватних ініціатив у сфері ФКІС та спорту, скоординованість взаємодії центральних, регіональних і місцевих органів державного управління СФКІС, орієнтація на міжнародний досвід і конкурентоспроможність в глобальному середовищі тощо); друга група принципів пов'язана із оптимізацією системи управління сферою ФКІС та спорту (об'єктивність, системність, ефективність, конкретність головної ланки, раціональне сполучення централізму і децентралізації управління, галузевого та територіального управління тощо).

Суть принципів соціального управління розкривається через його функції. Функції є одним із провідних змісто- та системоутворювальних компонентів будь-якої організованої, цільової, планової, системної діяльності, а також тим чинником, який зумовлює доцільність, необхідність, предметність існування структурно-системних утворень. Надзвичайно важливою є така категорія для управління, управлінської діяльності, адже вона є основою для формування структури системи управління, якісної та ефективної взаємодії між її підсистемами, компонентами, об'єктами» [66, с. 51].

Зокрема, Д. Валовий визначає «три групи функцій соціального управління відповідно до соціальної сфери. Перша група пов'язана із створенням сприятливих умов життя людей і послідовним поліпшенням, вдосконаленням цих умов. Друга група функцій соціального управління охоплює процеси змін у змісті життєдіяльності людей. Третя група функцій охоплює цілеспрямовані дії на перебіг процесів формування, функціонування і розвитку соціальних систем як цілісних утворень, змін їхньої соціальної організації та структури» [188].

Отже, під функціями державного управління в сфері ФКІС та спорту доцільно розуміти державно-управлінську діяльність, спрямовану на вирішення завдань і досягнення поставленої мети галузі шляхом здійснення цілеспрямованого, організуючого, системного впливу на об'єкт та суб'єкт

управління з використанням специфічних методів, процесуальної регламентації напрямів та змісту управлінської діяльності.

І. Гасюк виділяє спеціальні функції управління СФКІС і функції процесу управління. До спеціальних функцій автор відносить: пріоритетно-цільову, критеріально-прогнозувальну, програмно-реалізаційну, контрольно-результативну та функцію оптимізації; до функцій процесу управління – пошуково-діагностичну, проблемно-аналітичну, структурно-цільову, оцінно-прогностичну, програмно-організаційну, контрольно-облікову, підсумково-коригувальну [53].

Спеціальні функції управління СФКІС на регіональному рівні відображають особливий зміст окремих впливів, зумовлений різноманітністю багатьох компонентів, які взаємодіють в управлінні. Зокрема, зміст пріоритетно-цільової функції полягає у визначенні пріоритетів щодо розвитку окремих підсистем сфери ФКІС та спорту; критеріально-прогнозувальна передбачає здійснення комплексу заходів щодо визначення, обґрунтування, кількісно-якісного інтерпретування критеріїв оцінки рівня розвитку сфери ФКІС та спорту; функція оптимізації передбачає узгодження показників розвитку сфери ФКІС та спорту з реальними потребами і ресурсами суспільства; програмно-реалізаційна функція відображає рівень системної структуризації діяльності системи органів виконавчої влади щодо складання програм розвитку галузі; контрольно-результативна функція полягає в моніторингу за ходом реалізації програм розвитку ФКІС та спорту з метою своєчасної корекції вектору управлінського впливу на керовану систему, здійснення кількісно-якісної оцінки отриманих результатів.

Функції процесу управління на регіональному рівні відображають зміст управлінської діяльності (збір та обробка інформації, прийняття управлінських рішень, досягнення управлінської мети). Зокрема, пошуково-діагностична функція полягає в системній діяльності проведення моніторингу, збору, обробки інформації, узагальнення кількісних та якісних показників, які характеризують стан системи ФКІС та спорту на

регіональному рівні; проблемно-аналітична функція передбачає здійснення комплексної, аналітичної роботи щодо виявлення причин виникнення кризових явищ у сфері розвитку ФКІС та спорту; структурно-цільова функція спрямована на визначення пріоритетності та ієрархічності цілей управлінської діяльності; завдання оцінно-прогностичної функції – розробка альтернативних шляхів досягнення цілей; програмно-організаційна функція пов'язана із складанням програми розвитку сфери ФКІС та спорту в регіоні; контрольно-облікова і підсумково-коригувальна функції спрямовані на здійснення підсумкового контролю щодо реалізації програми розвитку сфери ФКІС та спорту в регіоні.

У рамках цього дослідження доцільною є систематизація функцій управління СФКІС, виходячи із рівневої структури ФКІС та спорту як соціальної системи .

«Функції управління на мікрорівні структури системи ФКІС та спорту (сукупність функціональних зв'язків між окремими особами і соціальними групами, об'єднаними усвідомленням необхідності свого фізичного і духовного перетворення): 1) формування здорового способу життя серед населення шляхом застосування маркетингових методів; 2) підвищення якості й доступності надання фізкультурно-спортивних послуг; 3) розвиток ФКІС та спорту в освітніх, медичних, виробничих закладах, установах, організаціях, підприємствах тощо;

Функції управління на мезорівні структури системи ФКІС та спорту (сукупність соціальних спільнот та організацій, що спеціально організуються для цілеспрямованого об'єднання осіб і соціальних груп її мікроструктури з метою забезпечення всіх видів потреб особи й суспільства у фізичному і духовному вдосконаленні): 1) формування функціонування й організаційного розвитку закладів ФКІС та спорту на рівні територіальної громади; 2) підтримка розвитку спортивної інфраструктури та спортивних об'єктів; 3) сприяння розвитку спортивним та іншим громадським організаціям; 4) сприяння розвитку дитячо-юнацького та аматорського спорту тощо.

Функції управління на макрорівні структури системи ФКІС та спорту (сукупність підсистем: загальнорозвивальної (базової), оздоровчої, виробничої, військово-прикладної, змагальної (спортивної), матеріально-фінансової, наукової (науково-методичної), медичної, рекреативно-видовищної): 1) реалізація державної політики у сфері ФКІС, розвиток національного спорту та ФКІС; 2) забезпечення нормативно-правового врегулювання діяльності у сфері ФКІС; 3) здійснення міжнародної співпраці та захист державних інтересів у сфері ФКІС тощо» [41, с.75-83].

Із принципами і функціями соціального управління сферою ФКІС та спорту також пов'язані механізми управління закладами фізичного управління та спорту. Власне принципи управління визначають змістовну і системну характеристику механізмів управління, наповнюють їх ціннісним змістом і визначають пріоритети управлінської діяльності, зокрема в системі ФКІС та спорту.

Розглянемо поняття «механізм управління» і його основні види в системі ФКІС та спорту. Зауважимо, що науковці визначають два основних підходи до визначення цієї категорії (наприклад, Л. Приходченко [170, с. 269–274]): у першому підході акцентується увага на виокремленні в механізмі управління системи складових елементів, які утворюють певну організаційну структуру, у другому – механізм управління розглядається не тільки в організаційному аспекті, а й у динамічному й функціональному.

На думку Н. Нижник і О. Машкова, механізм управління забезпечує управлінський вплив на внутрішні фактори (наприклад, в управлінні організаційною структурою закладу ФКІС та спорту) та зовнішні фактори (управління механізмами взаємодії з іншими організаціями, що надають послуги з ФКІС та спорту), від яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта (закладу ФКІС та спорту) [145, с. 37–49].

Об'єктивна наукова потреба обґрунтування механізмів її формування зумовлює важливе завдання – з'ясування сутнісних характеристик і пізнавальних можливостей концепту «соціальний механізм» у сучасному

соціологічному дискурсі. Соціальний механізм у соціології трактується як взаємодія соціальних структур, норм, інститутів і зразків поведінки, за допомогою якої забезпечується функціонування будь-якої соціальної системи [157, с. 181]. Або як «сукупність дій, вчинків, відносин, невід’ємних від суб’єктів-носіїв, завдяки яким відбувається те чи інше соціальне явище, здійснюється соціальний процес і які становлять внутрішній каркас їх (явища, процесу) існування (функціонування) або перетворення» [192, с. 320].

Отже, соціальний механізм, як ключовий засіб суспільних перетворень має також власну структуру, до якої входять, зокрема, такі елементи: 1) суб’єкти (субстрат) соціальної дії; 2) їх взаємодія у межах певної соціальної (наприклад, господарської) діяльності, яка може носити характер спонтанної чи свідомо організованої; 3) способи та засоби взаємодії, за допомогою яких відбувається власне сам соціальний процес, які включають в себе відповідні норми і цінності, соціальні інститути тощо [192, с. 320–321].

Можна виділити ендогенні (внутрішні) та екзогенні (зовнішні) соціальні механізми формування системи управління організаціями сфери ФКІС. Серед механізмів внутрішнього середовища найбільш дієвим є організаційно-управлінський механізм який забезпечує взаємодію з іншими механізмами та структурними елементами системи ФКІС. Щодо реалізації управлінської політики організації ФКІС цей механізм є універсальним і комплексним, оскільки включає в себе інші механізми соціального управління. Отже, організаційно-управлінський механізм є одночасно як ендогенним, так і, як показує аналіз, комплексним.

Аналогічний характер, як показує аналіз, має механізм адаптації системи управління організації ФКІС, який забезпечує пристосування персоналу та організації до вимог зовнішнього середовища. Безсумнівно, що адаптація – це одна із фундаментальних вимог, що стоять перед будь-якою соціальною системою. Натомість дія механізму адаптації спрямована насамперед на відновлення гомеостазису соціальної системи; на зростання пристосовуваності даної системи до зовнішнього середовища, за допомогою

вдосконалення внутрішньої організаційної структури та переходу системи на більш високі щаблі свого розвитку, а також усунення розбалансованості та невідповідності взаємодії як індивідуальних, так і колективних соціальних суб'єктів та ін. [98, с. 169–185].

Ще одним універсальним (комплексним) механізмом управління, на наш погляд, є інституціональний механізм, який більшою мірою належить до зовнішнього середовища організації та забезпечує взаємодію останньої із прямими та опосередкованими факторами даного середовища. Водночас, у соціології ще відсутнє чітке уявлення про даний механізм формування управлінської системи сфери ФКІС та спорту. Наприклад, для американського вченого Д. Норта інституціональний механізм є особливим видом, що, з одного боку, забезпечує формування норм і правил, а з іншого – відслідковує наслідки їх застосування [75, с. 18–22]. Російська дослідниця Н. Лебедева суть даного механізму розуміє в «організації можливості здійснення господарських взаємодій за допомогою створення та забезпечення господарських правил» [111, с. 18].

При цьому інституціональний механізм, на наш погляд, є нічим іншим як системою взаємодії соціальних суб'єктів, які за допомогою певних законодавчих засобів визначають форми, порядок, норми та правила взаємодій суб'єктів господарювання та ведення господарської діяльності. З цього приводу той же Д. Норт вказував, що «не існує інших рішень, крім використання інституціональних механізмів, щоб встановити правила гри та використання організацій – щоб забезпечити виконання цих правил» [111, с. 5]. Як бачимо, інституціональний механізм управління, покликаний не тільки створювати умови для стабільної роботи суб'єктів господарювання, але й законодавчо закріплювати соціально-економічні відносини, що сприяють їхньому ефективному функціонуванню. Тому характер даного механізму є одночасно екзогенний (зовнішній) та універсальний (загальний).

Входження в систему управління нових норм відомий дослідник Г. Щедровицький розкриває процес нормування, завдяки якому та чи інша

норма повинна себе реалізовувати у відповідному соціальному об'єкті. Це означає, що норми управлінської системи тільки тоді виконують своє функціональне призначення, коли вони реально впливають на відносини між людьми в межах соціальної системи. У процесі нормування, своєю чергою, розрізняють функціональні норми (сумісні з певною культурою) та дисфункціональні норми (несумісні з певною культурою), які не тільки можуть призвести до дестабілізації господарської та управлінської систем, але й до їх руйнування [59].

Це дає підстави визначити ще один механізм управління, а саме нормативний механізм, завдяки якому суб'єкти управління організацією ФКІС відбирають та встановлюють необхідні для свого функціонування й розвитку соціальні норми. При цьому нормативний механізм, як і попередній інституціональний, можна визначити як універсальний (загальний), оскільки він притаманний будь-яким соціальним системам. Але для даного механізму властива подвійність, тобто він водночас універсальний та сингулярний (спеціальний) за рівнем комплексності.

Дослідники в сфері державного управління виокремлюють різні види механізмів соціального управління. Зокрема, Р. Ларіна, А. Владзімірський і О. Балусева визначають економічні, мотиваційні, організаційні, правові механізми як складову єдиної за своєю природою системи механізмів управління [109, с. 50–51]. О. Коротич диференціює адміністративні (організаційно-розпорядчі), правові, економічні, політичні, соціально-психологічні, морально-етичні та комплексні механізми управління [99, с. 246].

Як зазначає І. Шевчук, механізм управління фізичною культурою і спортом на регіональному рівні – це «сукупність методів, засобів, важелів впливу на галузь ФКІС та спорту з боку державних та недержавних інституцій, які здійснюють свою діяльність з метою розвитку ФКІС та спорту для задоволення потреб регіону та певної територіальної громади» [149, с. 248].

Отже, можна виділити три основні групи механізмів соціального і державного управління СФКІС на регіональному рівні: нормативно-правові, фінансово-економічні й організаційно-управлінські механізми.

1. Нормативно-правові механізми управління системою ФКІС та спорту полягають у створенні нормативно-правових умов розвитку і функціонування системи закладів і організацій ФКІС та спорту.

«Нормативно-правовою основою управління СФКІС є:

– Конституція України, згідно з положеннями якої (статті 16, 49) збереження генофонду українського народу, розвитку ФКІС й спорту в Україні, охорони здоров'я особи – це обов'язок держави;

– постанови, укази, розпорядження Президента, Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, які стосуються питань ФКІС та спорту;

– Закон України «Про ФКІС», в якому визначені основні учасники процесу УПФІС» [172];

– закони, що стосуються різних аспектів УПФІС;

– нормативні акти громадських фізкультурно-спортивних об'єднань і організацій, федерацій з видів спорту та Національного Олімпійського комітету з питань розвитку ФКІС.

Слід зазначити, що «українське законодавство приділяє значну увагу управлінню розвитком ФКІС на регіональному рівні. Зокрема, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає систему й повноваження органів місцевого самоврядування в галузі ФКІС, спорту та туризму» [80]. «До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать власні (самоврядні) повноваження: управління закладами фізкультури та спорту, оздоровчими закладами, молодіжними, підлітковими закладами за місцем проживання, організація їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Вони розв'язують питання організації медичного обслуговування й харчування в закладах ФКІС та спорту, створюють умови для занять фізичною культурою й спортом за місцем проживання населення та в місцях масового відпочинку; відповідно до законодавства реєструють

статути (положення) фізкультурно-оздоровчих закладів, незалежно від форм власності. Місцеві ради запроваджують систему пільг і заохочень для підприємств, які спрямовують частину свого прибутку на розвиток ФКІС та спорту, будівництво об'єктів фізкультури та спорту, організацію відпочинку. Координуючу роль щодо реалізації державної політики в сфері соціального становлення й розвитку молоді здійснює спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади, який забезпечує її реалізацію та несе відповідальність за її виконання» [80, с. 4].

Таким чином, відповідно до чинного законодавства та тенденцій реформування в країні, зокрема децентралізації, управління сферою ФКІС та спорту повинно базуватися на децентралізованій основі, при якій основна роль відводиться регіональним і місцевим органам влади.

Потенціал розвитку сфери ФКІС та спорту складається під впливом багатьох чинників. Для того щоб визначити умови, які здійснюють вирішальний вплив на її розвиток, можна виділити три основні рівні управління, від ефективності яких визначальною мірою залежить розвиток ФКІС та спорту, як у цілому в Україні, так і в окремих її регіонах:

1) макрорівень – центральний рівень, на якому визначається державна політика в сфері ФКІС та спорту, а також розробляються стратегії і законопроекти, які прямо або побічно стосуються питань ресурсного забезпечення масового спорту або впливають на сприйняття його населенням;

2) мезорівень – рівень регіону та місцевий рівень, де створюються умови для розвитку територіальної мережі фізкультурно-спортивних організацій, забезпечуються можливості спортивних занять для всіх груп населення;

3) мікрорівень – рівень фізкультурно-спортивних організацій або спортивних клубів, які безпосередньо надають населенню фізкультурно-спортивні послуги.

Отже, незважаючи на численність нормативно-правової бази управління СФКІС, на наш погляд, існує законодавча неузгодженість щодо

діяльності приватно-комерційних організацій, що надають фізкультурно-спортивні послуги і соціального партнерства суб'єктів управління.

2. «Фінансово-економічні механізми управління СФКІС на регіональному рівні. Проблемі фінансування сфери ФКІС присвячено багато публікацій, в яких висвітлюються різні аспекти бюджетного і позабюджетного фінансування галузі. Зокрема, удосконалення процесу фінансування спорту високих досягнень знайшло відображення у працях Д. Гадайчука» [45; 46], а «упорядкуванню фінансових потоків окремих спортивних організацій зацікавилися О. Іванов і Ю. Іванченко. Вони зазначили: якщо приділяти увагу тільки спорту високих досягнень і прагнути до збільшення кількості призерів, то занепадає масовий спорт, що є негативним явищем, бо саме масовий спорт визначає здоров'я нації. Тому, на думку дослідників, доцільною видається модель роздільного управління спортом, за якою спортом високих досягнень і масовим спортом керуватимуть різні структури» [87].

Механізми фінансування сфери ФКІС та спорту розглянув І. Гасюк . «Сучасний механізм фінансування сфери ФКІС України містить низку протиріч, які виникли під впливом сукупності різноманітних чинників. На нашу думку, основними серед них є: зміна участі держави в забезпеченні життєдіяльності фізкультурно-спортивних організацій, формування і поширення приватного сектору в сфері надання фізкультурно-спортивних послуг, розвиток ринку в сфері ФКІС»[52].

Автор звернув увагу на ту обставину, що аналіз літературних джерел свідчить про умовний розподіл системи фінансування діяльності галузі на чотири підсистеми: 1) комітетську підсистему (фінансування сфери ФКІС та спорту з державного, місцевого бюджетів і коштів соціального страхування); 2) громадсько-відомчу підсистему (має змішаний характер фінансування, тобто кошти надходять як із державного бюджету, так і з відомчих, громадських організацій і закладів); 3) громадсько-комерційну підсистему (здійснює фінансування ФКІС та спорту через Національний олімпійський

комітет України, національні спортивні федерації, спортивні клуби з видів спорту; 4) комерційну підсистему (забезпечує фінансування фізкультурно-спортивної діяльності через організації, установи, підприємства різної форми власності, що займаються підприємницькою діяльністю) [52, с. 250-259].

Як зазначає С. Нікітенко, «управління фізичною культурою та спортом доцільно розділити на три функціональні кластери: загальнодержавний, регіональний і місцевий рівні. Зокрема, загальнодержавний рівень потребує: 1) напрацювання нової стратегії державної політики розвитку ФКІС та спорту в Україні на перспективу; 2) забезпечення реалізації основних положень цільової програми розвитку ФКІС та спорту в Україні на перспективу; 3) подальшої розробки нормативно-правової підтримки фізкультурно-спортивного руху, професійного спорту, включаючи участь місцевих осередків у розробці проектів законів; 4) міжгалузевої координації та функціонального регулювання у сфері ФКІС та спорту; 5) створення адекватної науково обґрунтованої системи оздоровлення та фізичного виховання населення; 6) розробки та реалізації міжгалузевих цільових програм із питань розвитку фізкультури та спорту; 7) підготовки та перепідготовки кадрів вищої кваліфікації; 8) створення умов для розвитку спортивної індустрії в країні з метою залучення інвестицій у сферу ФКІС та спорту»[149, с. 105].

Отже, серед основних недоліків функціонування фінансового механізму управління сферою ФКІС та спорту можна виокремити: 1) недостатність бюджетного фінансування; 2) непрозорість розподілу коштів серед громадських фізкультурно-спортивних організацій; 3) слабке залучення фінансових ресурсів великого соціально відповідального бізнесу.

3. Організаційно-управлінські механізми управління системою ФКІС та спорту полягають у скоординованій та ефективній діяльності системи управління закладами ФКІС та спорту на всіх рівнях і організації взаємодії між різними суб'єктами управління. Серед основних механізмів соціального і державного управління диференціюємо: соціальний моніторинг, соціальне

замовлення на фізкультурно-спортивні послуги, соціальний маркетинг, соціальне партнерство суб'єктів управління сферою ФКІС та спорту.

1. Соціальний моніторинг. Зазвичай соціальний моніторинг у соціальній сфері використовується для відстеження процесу реалізації соціальних проектів (особливо на регіональному рівні).

Зміст поняття «моніторинг» у працях із соціології і соціальної роботи визначається як: систематичний збір і обробка інформації, яка може бути використана для поліпшення процесу прийняття рішень, а також для інформування громадськості [182, с. 127]; постійний, систематичний збір інформації дослідницькими методами з метою спостереження за ходом розвитку якогось соціального явища або процесу і його прогнозування [143, с. 8]; процес спостереження за плануванням та виконанням запланованих дій і заходів з метою коригування, оцінки, ефективного використання коштів, досягнення запланованої мети, мінімізації негативних наслідків, визначення можливостей розвитку та/або повторення проекту [182, с. 241];

Соціальний моніторинг як форма соціальної взаємодії суб'єктів управління в СФКІС може здійснюватися за двома напрямками. З одного боку, відстеження й оцінка якості фізкультурно-спортивних послуг на рівні територіальної громади, з іншого – виявлення актуальних потреб населення в певних фізкультурно-спортивних послугах. Соціальний моніторинг може виступати ефективним інструментом управління в системі ФКІС та спорту і здійснюватися всіма суб'єктами управління.

«В основі проведення Міністерством України у справах молоді і спорту, соціального моніторингу лежать наступні критерії: 1) аналіз ефективності шляхів досягнення поставленої мети, завдань, напрямів використання бюджетних коштів фізкультурно-спортивної організації; 2) виявлення причин неефективної або недостатньої діяльності фізкультурно-спортивної організації, а також розробка заходів, необхідних для поліпшення діяльності; 3) аналіз основних планів і фактично досягнутих результативних показників;

4) складання результатів моніторингу. Моніторингова група готує звіт за наслідками моніторингу фізкультурно-спортивної організації» [142].

Таким чином, моніторинг сфери ФКІС та спорту є системою засобів для збору, обробки, аналізу і поширення інформації з метою вивчення й оцінки стану функціонування конкретного суб'єкта фізкультурно-спортивної діяльності та прогнозування його розвитку на підставі аналізу отриманих результатів визначення тенденцій і закономірностей.

2. Соціальне замовлення на фізкультурно-спортивні послуги. Соціальне замовлення в тій формі, в якій воно реалізується у розвинених країнах, є одним з численних механізмів взаємодії між НДО і владою як на місцевому, так і на державному рівні. За визначенням Т. Семигіної, соціальне замовлення – це комплекс заходів організаційно-правового характеру, направлених на реалізацію загальнодержавних та регіональних цільових соціальних програм і соціальних проектів за рахунок бюджетних та інших коштів через укладання соціальних контрактів на конкурсній основі [191, с. 40].

Життєвий цикл соціального замовлення становить собою кілька стадій, під час яких виявляють соціальні проблеми, готують, формують і розміщують соціальне замовлення, а також реалізують його та оцінюють результати. Дослідники (Т. Семигіна, К. Міщенко, Т. Кіча) визначають такі стадії соціального замовлення [191, с. 40–41]: 1) виявлення та формулювання проблеми; 2) проведення конкурсу серед структурних підрозділів органів влади і некомерційних організацій на розробку найкращих варіантів цільової програми та на право стати виконавцем розробленої і затвердженої соціальної програми; 3) укладання соціального контракту між замовником і виконавцем соціального замовлення; 4) здійснення виконавцем при відповідному контролі з боку замовника всіх необхідних процедур для виконання завдань, передбачених умовами соціального контракту; 5) здійснення замовником і виконавцем соціального замовлення моніторингу стану цільової соціальної групи.

У соціальному замовленні як формі соціальної взаємодії суб'єктів управління в СФКІС можна виділити такі механізми: 1) залучення до управління закладами соціального обслуговування і безпосередньо до надання соціальних послуг на рівні територіальної громади громадських організацій; 2) створення умов для конкурентного середовища при проведенні соціального конкурсу; 3) оптимізація використання бюджетних коштів у системі надання соціальних послуг.

3. Соціальний маркетинг у сфері фізкультурно-спортивних послуг. Термін «соціальний маркетинг» уперше був застосований у США в 1971 р. [134] і визначив спробу застосування принципів і технологій маркетингу для сприяння виконанню соціальних завдань, реалізації соціальних ідей, а також у процесі соціальних дій. Саме тоді у сферу діяльності організацій усе частіше почало вплітатися розв'язання різних соціальних проблем. Із цього приводу М. Брун і Дж. Тілмес писали: «Важливішим, ніж формальні критерії характеристики організації, є її готовність до вирішення соціальних завдань, здатність організації ініціювати діяльність у сфері соціального маркетингу. Тому для оцінки значення соціального маркетингу необхідно виявити відносно значення порушення соціальних питань» [84, с. 23].

Поняття «соціальний маркетинг» набуло подальшого розвитку в працях Ф. Котлера, який з'ясував, чому в певних групах людей існує вмотивоване ставлення до чого-небудь і які проблеми виникнуть у зв'язку зі зміною цього ставлення. Ґрунтуючись на такому аналізові, Ф. Котлер запропонував реалізовувати в маркетинговій діяльності програми, за допомогою яких можна змінити на позитивне думки певних цільових груп про соціальні ідеї, завдання або конкретну діяльність [100].

Слідом за Ф. Котлером, В. Гордін витлумачує соціальний маркетинг саме як маркетинг ідей. Однак аргументація практичної потреби такого маркетингу виходить за межі вузької спрямованості на цільову групу. Визначимо такі особливості маркетингу ідей: 1) регулювання суспільством соціальних змін методами переконання, різного роду стимулювання, що

відповідає маркетинговому інструментарію; 2) посилення ролі неприбуткового сектора у розв'язанні більшості соціальних проблем; 3) проникнення ринкових відносин у всі сфери життя суспільства, хоча при цьому в просуванні соціальних ідей як платіжний засіб виступають не гроші, а інші засоби платежу, наприклад, кредит довіри до різних державних і соціальних інститутів [63].

Отже, соціально орієнтований маркетинг у сфері ФКІС та спорту – це маркетинг, концепція якого спрямована на узгодження потреб, можливостей та інтересів споживачів фізкультурно-спортивних послуг, підприємств і суспільства, вивчення й формування потреб споживачів фізкультурно-спортивних послуг з урахуванням інтересів суспільства та задоволення їх ефективнішими методами, ніж методи конкурентів.

4. Соціальне партнерство в сфері ФКІС. У сучасній соціологічній науці соціальне партнерство як категорія характеризується багатоаспектністю, різносторонністю та широтою розуміння й трактування. Соціальне партнерство трактується у вузькому і широкому сенсах. Виходячи з цього, виділяють дві групи досліджень, які відображають дві моделі соціального партнерства: тред-юніоністську і міжсекторну. Тред-юніоністська модель (модель «трипартизму») соціального партнерства є механізмом взаємин між державними органами, працедавцями і профспілками; міжсекторна модель соціального партнерства виступає специфічним типом суспільних відносин між різними соціальними групами, шарами, спільнотами і владними структурами, а якщо точніше – як модель взаємодії трьох секторів суспільства: влади (держави), бізнесу і громадянського суспільства. Однією з соціологічних дефініцій соціального партнерства в моделі «трипартизму» можна вважати визначення, надане В. Міхеєвим: «Соціальне партнерство – це система відносин його основних суб'єктів і інститутів з приводу стану, умов, змісту і форм діяльності різних соціально-професійних груп, спільнот і прошарків» [137, с. 24].

У широкому сенсі соціальне партнерство виступає як міжсекторна взаємодія держави, громадянського суспільства і соціально відповідального

бізнесу. Ця концепція розглядає як суб'єктів партнерства три основні сектори суспільства – владу, бізнес і некомерційні організації, а як предмет партнерства – весь спектр соціальних проблем. Отже, у межах соціологічної рефлексії соціальне партнерство розуміється як міжсекторна взаємодія між представниками двох або трьох секторів. Такої ж думки дотримується у своїх наукових пошуках і В. Якимець, який при цьому також акцентує увагу на синергетичності, яка виникає під час поєднання різних ресурсів з боку різних секторів (некомерційного сектору, бізнесу, держави) при розв'язанні різних соціальних проблем у межах соціального партнерства [240, с. 15].

У зарубіжній літературі міжсекторне соціальне партнерство найчастіше трактується як співпраця між урядовими організаціями, корпораціями бізнесу і некомерційними організаціями, метою якої є досягнення стійкого розвитку території [251, с. 39]. Наприклад, М. Ворнер і П. Грінер визначають міжсекторне соціальне партнерство як союз між сторонами, що представляють уряд, бізнес, громадянське суспільство, в якому стратегічно об'єднуються ресурси і здібності кожної із сторін і яке засноване на принципах розділення ризиків, витрат і загальної вигоди [50, с. 30]. Таким чином, міжсекторне соціальне партнерство розглядається як безперервний процес взаємовигідної співпраці, що постійно розвивається, між державою, бізнесом, і некомерційними організаціями. Отже, на нашу думку, провідним організаційно-управлінським механізмом управління СФКІС на регіональному рівні в сучасних умовах становлення громадянського суспільства в Україні і формування соціальної відповідальності великого бізнесу є партнерська взаємодія між основними суб'єктами управління: органами державної влади, місцевого самоврядування на рівні адміністративно-територіальних одиниць, державних, громадських та приватних (комерційних) організацій з надання фізкультурно-спортивних послуг і бізнес-структурами, що буде сприяти удосконаленню функціонування і фінансових механізмів в управлінні СФКІС в регіоні. На

рис. 2.2 представлено особливості дисфункціональності і вектори оптимізації механізмів УПФІС на основі соціального партнерства в регіоні.

Рис. 2.2. Дисфункціональність і вектори оптимізації механізмів управління сферою ФКІС та спорту в регіоні (авторська розробка)

Висновки до другого розділу

У другому розділі розглянуто особливості інституціоналізації ФКІС, виявлено характерні риси СУПФІС в соціологічному вимірі.

1. Обґрунтовано, що управління СФКІС ту має суб'єкт-суб'єктний, соціально зумовлений характер, що дозволяє цілеспрямовано використовувати соціолого-управлінський підхід в організації надання послуг із ФКІС та спорту і враховувати потреби населення й можливості тих організацій, які надають такі послуги. Причому сфера ФКІС та спорту виступає як соціальний інститут і об'єкт соціального управління, інституціональною формою якого є надання фізкультурно-спортивних послуг, виконуючи низку важливих соціальних функцій: соціалізаційну, функцію формування ФКІС, рекреаційну, функцію соціальної мобільності, змагальну, еталонну, евристично-досягальну функції, функцію закріплення і відтворення суспільних зв'язків, адаптаційну функцію, регулятивну функцію, функцію трансляції, комунікативну функцію.

2. Визначено, що провідна роль в управлінні системою ФКІС та спорту в Україні належить державі. Для управління СУПФІС держава створює мережу центральних, регіональних і місцевих органів управління. Залежно від того, де зосереджені функції щодо управління СУПФІС, виділяють дві основні моделі: централізовану і децентралізовану.

На основі аналізу СУПФІС визначаємо: 1) модель управління СФКІС в зарубіжних країнах відображає ступінь прямого втручання держави в управління цією сферою – від повної децентралізації до повної централізації; 2) значну роль у сучасній СУПФІС відіграють громадські організації і спортивні федерації; 3) посилення тенденції приватизації та комерціалізації сфери ФКІС та спорту; 4) у європейських країнах є поширеною практика муніципального (регіонального й місцевого) управління розвитком ФКІС в контексті потребової спрямованості населення

в послугах фізкультурно-спортивного виду, що має пріоритетне значення для розвитку ФКІС та спорту в нашій державі.

3. Виокремлено дві основні групи принципів управління СФКІС. Перша група об'єднує принципи управління, що відображають загальну спрямованість на розвиток сфери ФКІС та спорту; друга група принципів пов'язана із оптимізацією системи управління СФКІС . Систематизовано функції управління СФКІС, виходячи із рівневої структури ФКІС та спорту як соціальної системи (мікрорівень, мезорівень і макрорівень). Визначено такі механізми управління СФКІС: нормативно-правові, фінансові й організаційно-управлінські.

РОЗДІЛ 3

ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ У РЕГІОНІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У розділі представлено соціологічний аналіз стану і можливостей оптимізації системи УПФІС на регіональному рівні, виділено критерії соціальної ефективності системи управління фізичною культурою і спортом, обґрунтовано системно-діяльнісну модель УПФІС у регіональному соціумі.

3.1. Соціологічне обстеження стану і можливостей оптимізації системи управління фізичною культурою і спортом у Запорізькій області

Для дослідження стану і можливостей в УПФІС було проведено експертне соціологічне опитування серед працівників цієї сфери і масове соціологічне опитування серед споживачів фізкультурно-спортивних послуг Запорізької області.

Об'єкт дослідження: працівники сфери ФКІС Запорізької області від 18 до 65 років, що працюють в установах, підприємствах, організаціях різних секторів: державному, комерційному (приватному) і суспільно-громадському, а також споживачі фізкультурно-спортивних послуг (клієнти фітнес-центрів, спортивних клубів та секцій і професійні спортсмени).

Предмет дослідження – сучасний стан і можливості УПФІС у Запорізькій області.

Мета дослідження – визначення особливостей сучасного стану і можливостей УПФІС у Запорізькій області.

Завдання дослідження: 1) визначити фактори підвищення ефективності УПФІС в Запорізькій області; 2) визначити можливості реалізації механізму соціального партнерства в УПФІС в Запорізькій області; 3) виокремити

фактори взаємодії органів місцевої влади, закладів ФКІС та спорту, що сприятимуть розвитку цієї сфери в регіоні.

У таблиці 3.1 представлено операціональні поняття та емпіричні індикатори експертного опитування. Для реалізації поставленої мети було розроблено анкету експертного опитування і масового соціологічного опитування (Додаток Б і Додаток В).

Таблиця 3.1

Операціональні поняття (параметри) та емпіричні індикатори дослідження

Поняття (параметри)	Індикатор	Тип шкали	Методи
Оцінка діяльності органів управління фізичною культурою і спортом	Власна оцінка експертів Оцінка населенням Оцінка діяльності органів державного УПФІС	Рангова Рангова Рангова	Анкетування Анкетування Анкетування
Фактори підвищення ефективності діяльності органів управління фізичною культурою і спортом	Причини низької ефективності діяльності органів державного УПФІС Чинники підвищення ефективності органів УПФІС Оцінка сприяння заходів розвитку ФКІС	Рангова Рангова	Анкетування Контент-аналіз Анкетування
Соціальне партнерство в сфері ФКІС	Сутність соціального партнерства Фактори взаємодії органів місцевої влади, закладів ФКІС	Номінальна	Контент-аналіз Анкетування

Емпіричну базу дослідження становлять результати експертного опитування серед працівників сфери ФКІС Запорізької області і споживачів фізкультурно-спортивних послуг, проведеного в 2017 році. Характеристика вибірки експертного опитування (200 респондентів): 1) співробітники органів управління СФКІС – 50 респондентів; 2) співробітники державних організацій

і підприємств ФКІС – 50 респондентів; 3) співробітники комерційних (бізнесових) організацій і підприємств ФКІС – 50 респондентів; 4) співробітники третього сектору – громадських організацій, що займаються наданням послуг з ФКІС – 50 респондентів. Характеристика вибірки масового соціологічного опитування (600 респондентів): 1) клієнти і відвідувачі фітнес-центрів – 200 респондентів; 2) відвідувачі спортивних секцій та клубів – 200 респондентів; 3) професійні спортсмени – 200 респондентів.

1. Оцінка діяльності органів управління СФКІС

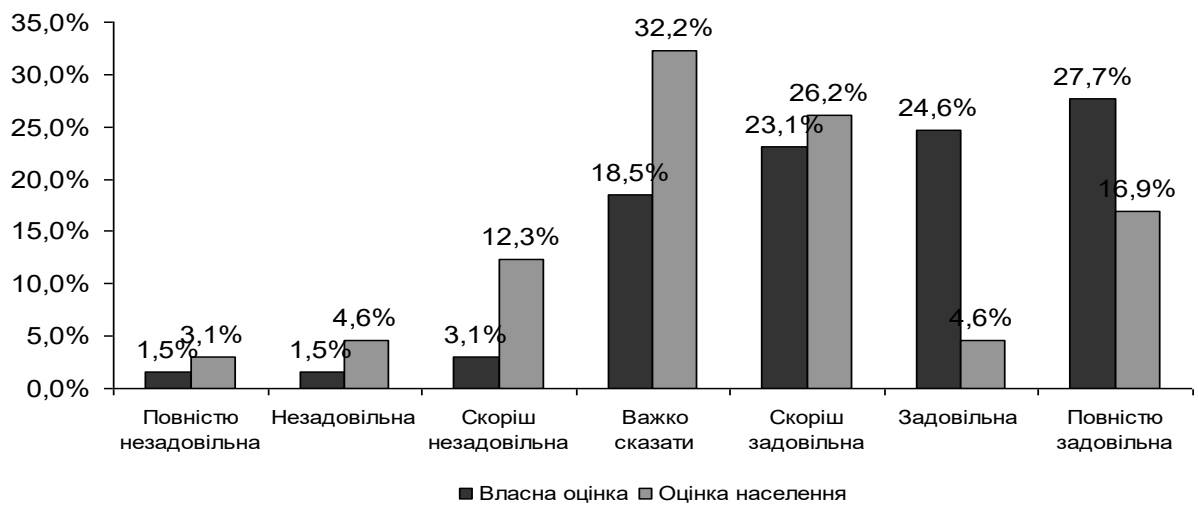

Рис. 3.1. Оцінка діяльності органів управління ФКІС у Запорізькій області в цілому за вибіркою серед експертів

Як видно з діаграми 3.1, експерти оцінюють власну діяльність позитивно (що пов'язано з так званим «ефектом соціальної бажаності» й концепцією інгрупового фаворитизму, у той же час як, на їх думку, оцінка населення більш негативна, що свідчить про розбіжність в об'єктивності оцінювання діяльності органів управління системою соціального обслуговування. Причому співробітники громадських організації більш позитивно оцінюють діяльність органів управління СФКІС ніж представники державних і приватних спортивних організацій (рис. 3.2).

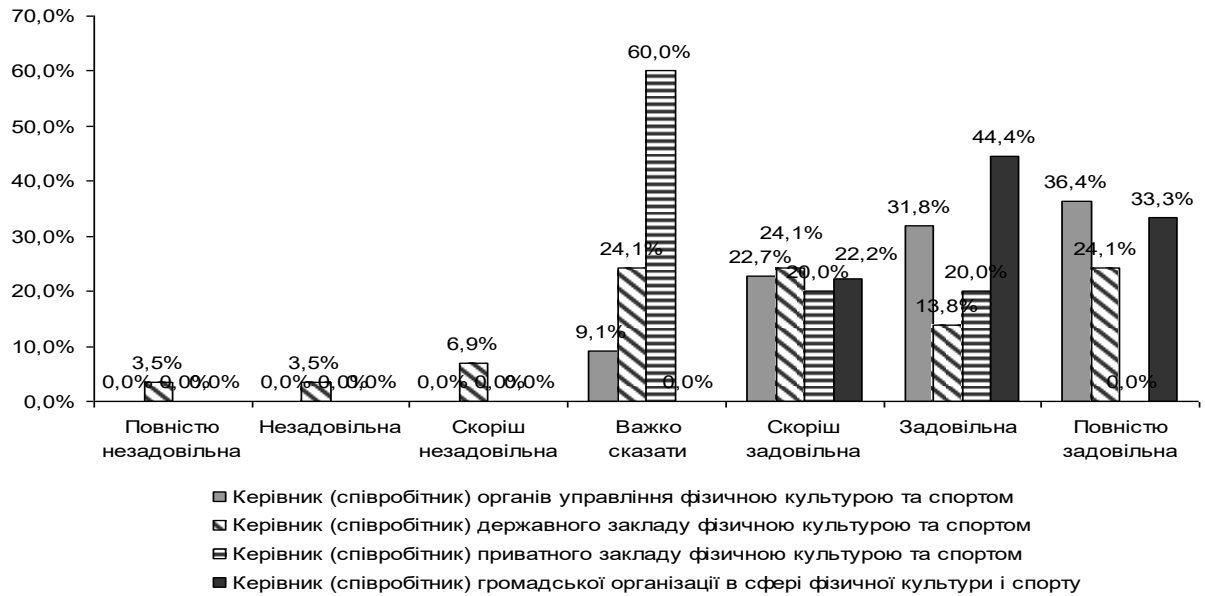

Рис. 3.2. Оцінка діяльності органів управління ФКІС у Запорізькій області
(власна оцінка експертів)

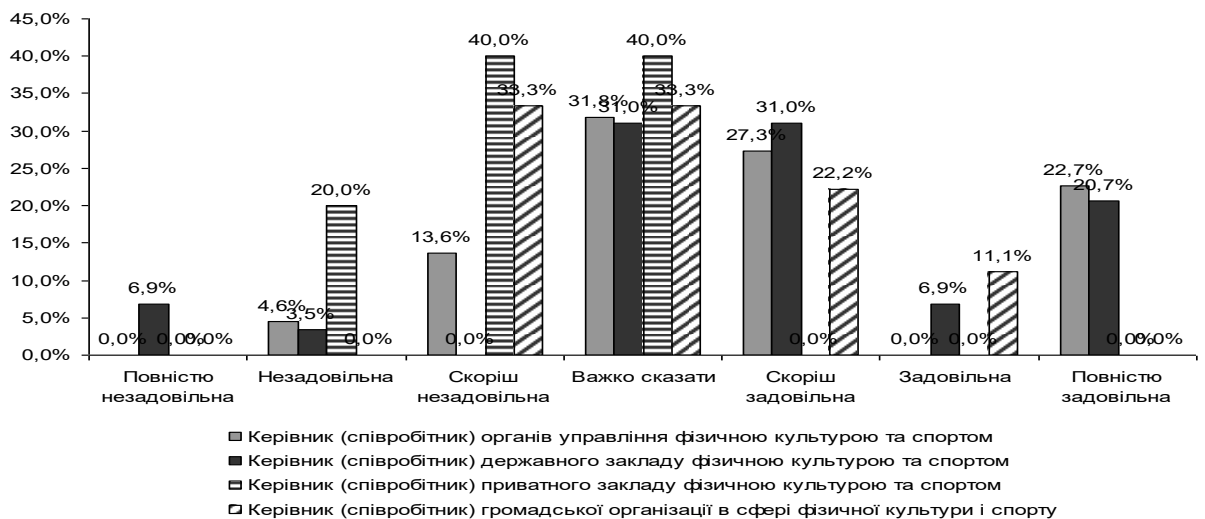

Рис. 3.3. Оцінка діяльності органів управління ФКІС у Запорізькій області
серед експертів (оцінка населенням)

Було здійснено порівняльний аналіз оцінки діяльності органів управління СФКІС в Запорізькій області серед експертів і споживачів фізкультурно-спортивних послуг (рис. 3.4) і серед споживачів фізкультурно-спортивних послуг (рис. 3.5).

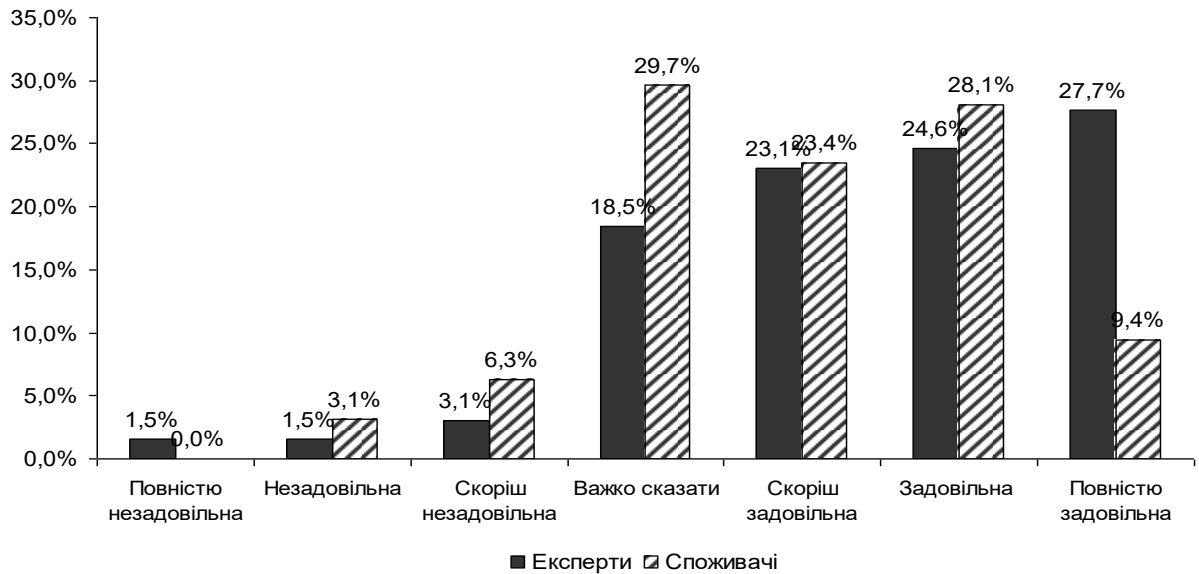

Рис. 3.4. Оцінка діяльності органів управління ФКІС в Запорізькій області серед експертів і споживачів фізкультурно-спортивних послуг

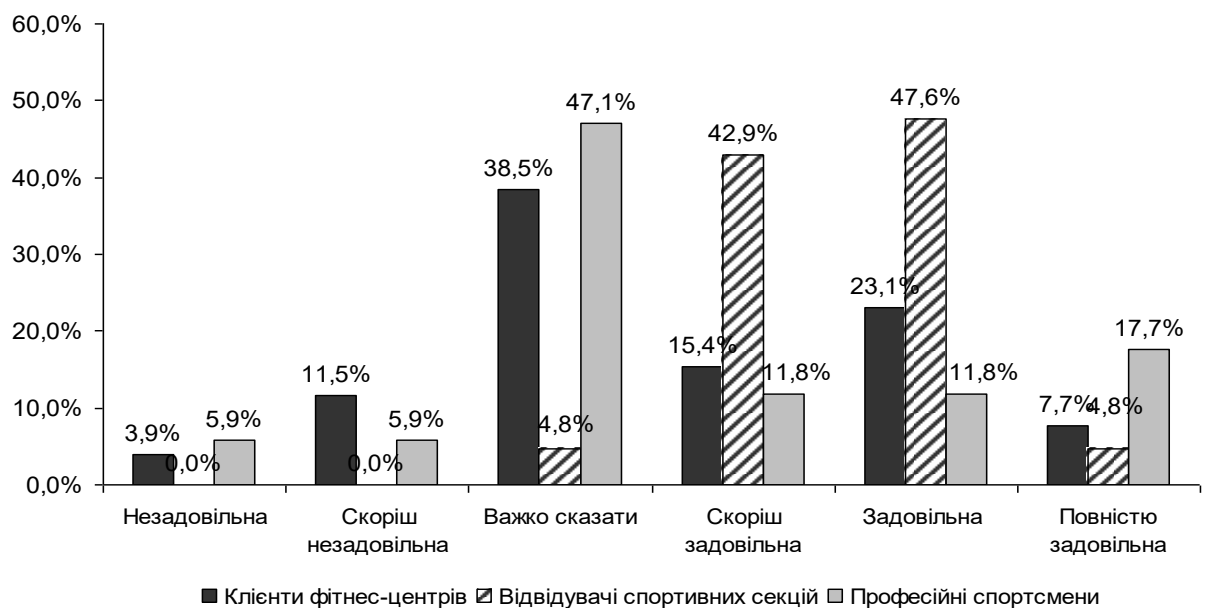

Рис. 3.5. Оцінка діяльності органів управління ФКІС у Запорізькій області серед споживачів фізкультурно-спортивних послуг

Як бачимо, серед споживачів фізкультурно-спортивних послуг більше задоволені системою управління відвідувачі спортивних секцій (практично 95%), що скоріш за все пов'язано із наявністю спортивних секцій і клубів на платній основі, що сприяє більшій якості послуг у матеріально-технічному аспекті. У той час як професійним спортсменам складно оцінити

систему управління (47 %), позитивну оцінку надали лише 41 % професійних спортсменів.

Серед окремих органів управління СФКІС найбільш позитивно оцінені місцеві органи влади, водночас діяльність Міністерства молоді та спорту України експерти оцінюють більш негативно (див. рис. 3.6).

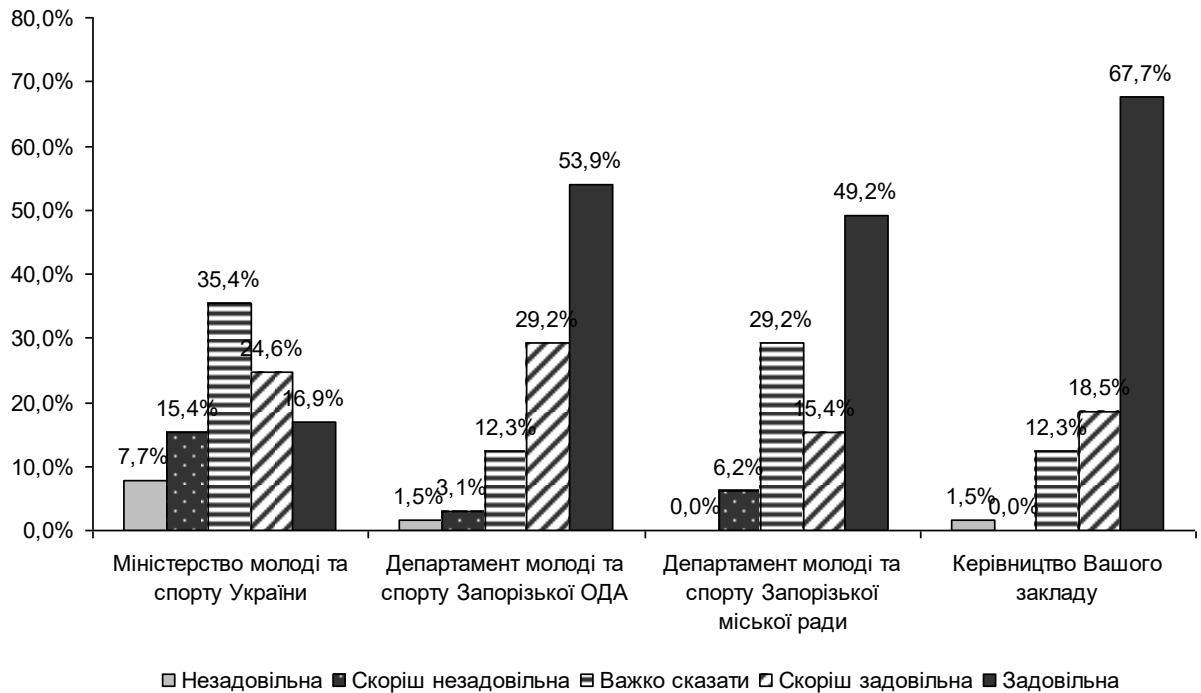

Рис. 3.6. Оцінка діяльності органів управління ФКІС серед експертів (у цілому за вибіркою)

Серед споживачів (рис. 3.7) спостерігається та сама тенденція: найвищу оцінку отримали місцеві органи влади й керівництво фізкультурно-спортивного закладу. Такий розподіл свідчить про негативну оцінку діяльності центрального рівня системи управління СФКІС і потребу розширення повноважень органів управління регіонального рівня, де ступінь довіри більший, а це вказує на перспективу розвитку сфери ФКІС та спорту в контексті децентралізації і автономізації системи управління.

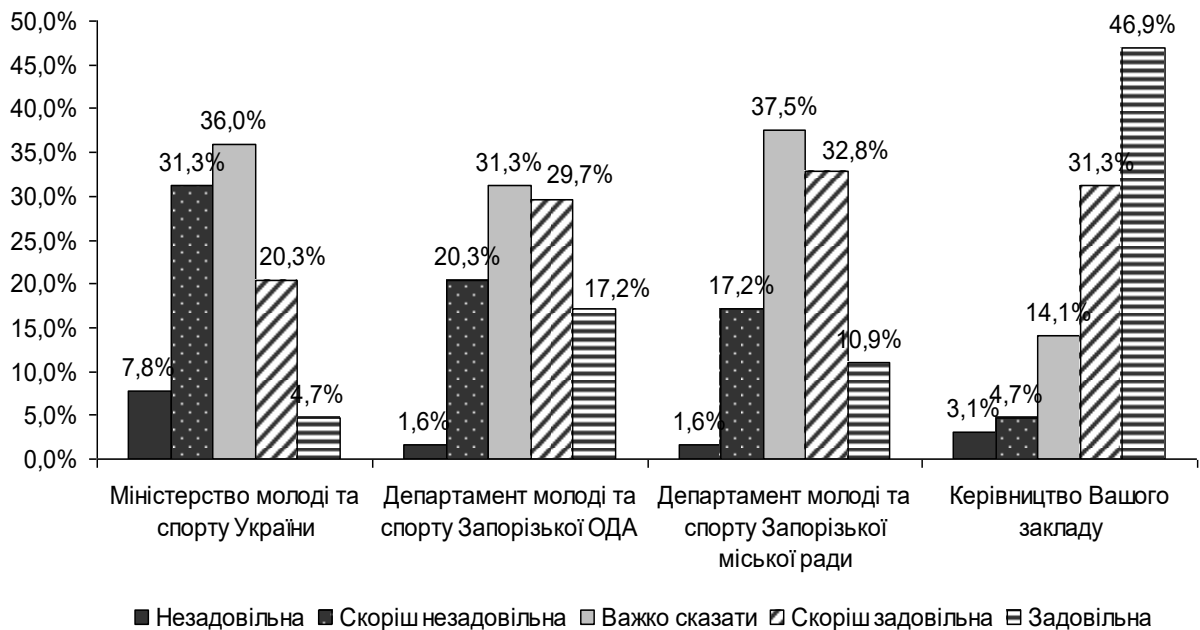

Рис. 3.7. Оцінка діяльності органів управління фізичною культурою і спортом серед споживачів фізкультурно-спортивних послуг (у цілому за вибіркою)

2. Фактори підвищення ефективності діяльності органів управління ФКІС.

Серед основних причин низької ефективності діяльності органів УПФІС експерти визначають: недостачу матеріально-фінансового забезпечення (76,9%), недостачу бюджетного фінансування (66,2%), недосконалість нормативно-законодавчої бази (43,1%) і низький рівень мотивації та зацікавленості населення в розвитку сфери ФКІС (43,1%). Професійна некомпетентність працівників сфери ФКІС як причина низької ефективності має досить незначний показник – 3,1%. Споживачі фізкультурно-спортивних послуг у цілому виділяють таку саму ієрархію причин неефективності, хоча для них менш значима взаємодія різних секторів суспільства в управлінні, а пріоритетом порівняно з експертами виступає професіоналізація працівників сфери ФКІС та спорту (рис. 3.8).

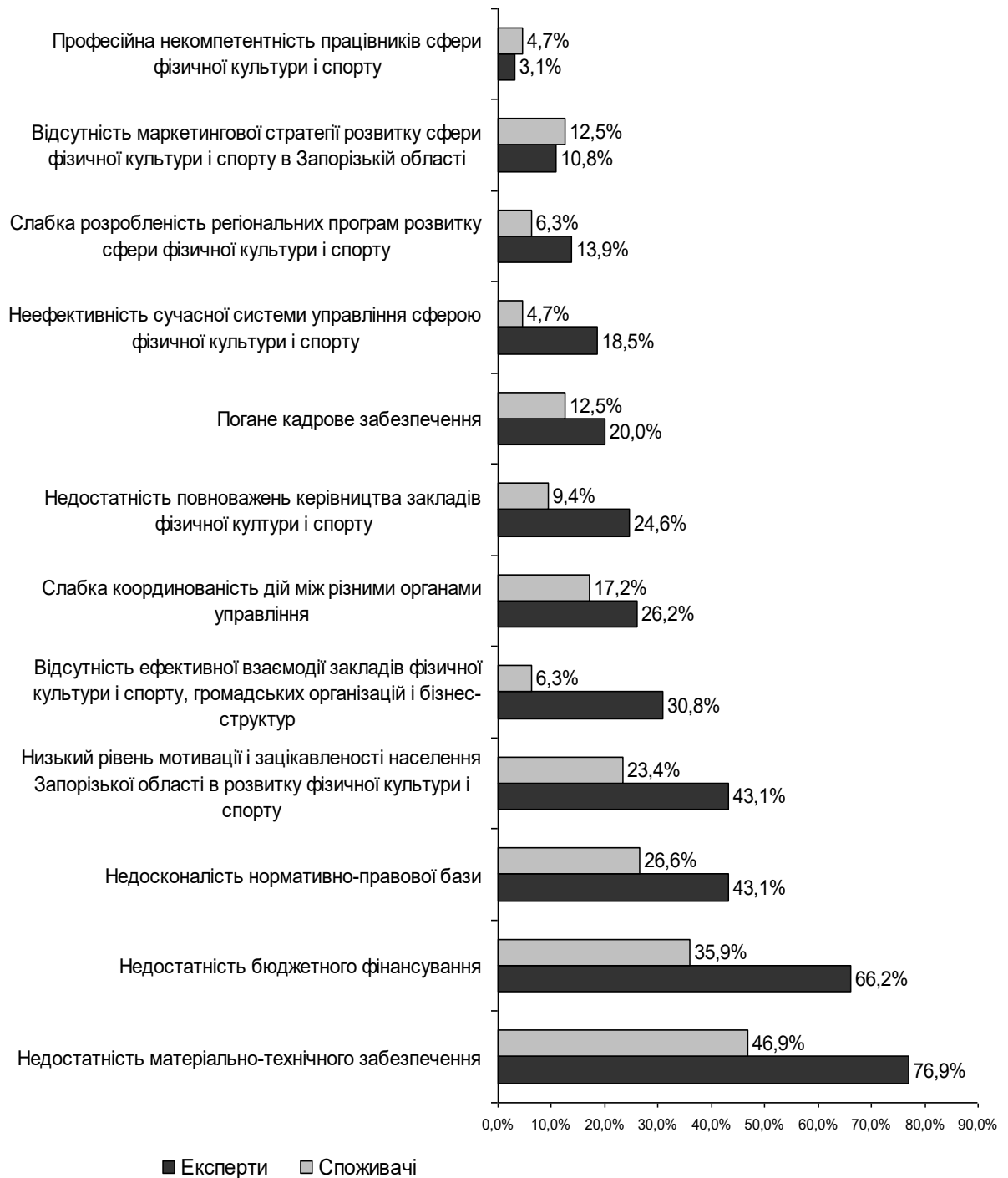

Рис. 3.8. Причини низької ефективності діяльності органів управління ФКІС у Запорізькій області

Існують деякі розбіжності в показниках залежно від професійного статусу експертів (рис. 3.9).

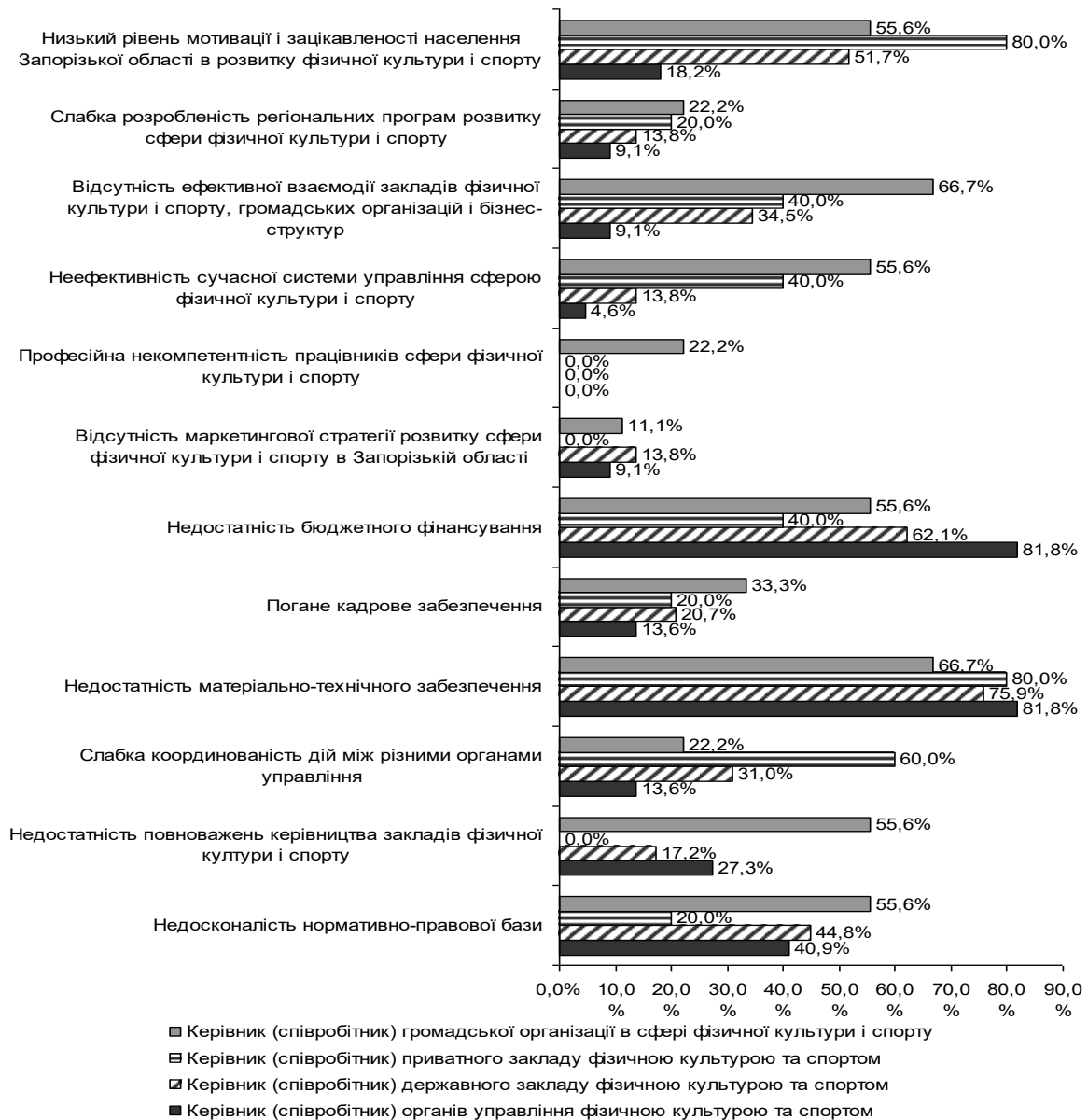

Рис. 3.9. Причини низької ефективності діяльності органів управління ФКІС у Запорізькій області серед експертів різного професійного статусу

Зокрема, для представників громадських організацій (НДО) більш значущими причинами виявилися: брак повноважень, фінансування, відсутність ефективної взаємодії закладів ФКІС, бізнес-структур і громадських організацій, що свідчить про усвідомленість необхідності міжсекторної взаємодії держави, бізнесу і громадянського суспільства в управлінні СУПФІС, для приватних закладів значущим фактором є низький рівень мотивації та зацікавленості населення в розвитку СФКІС.

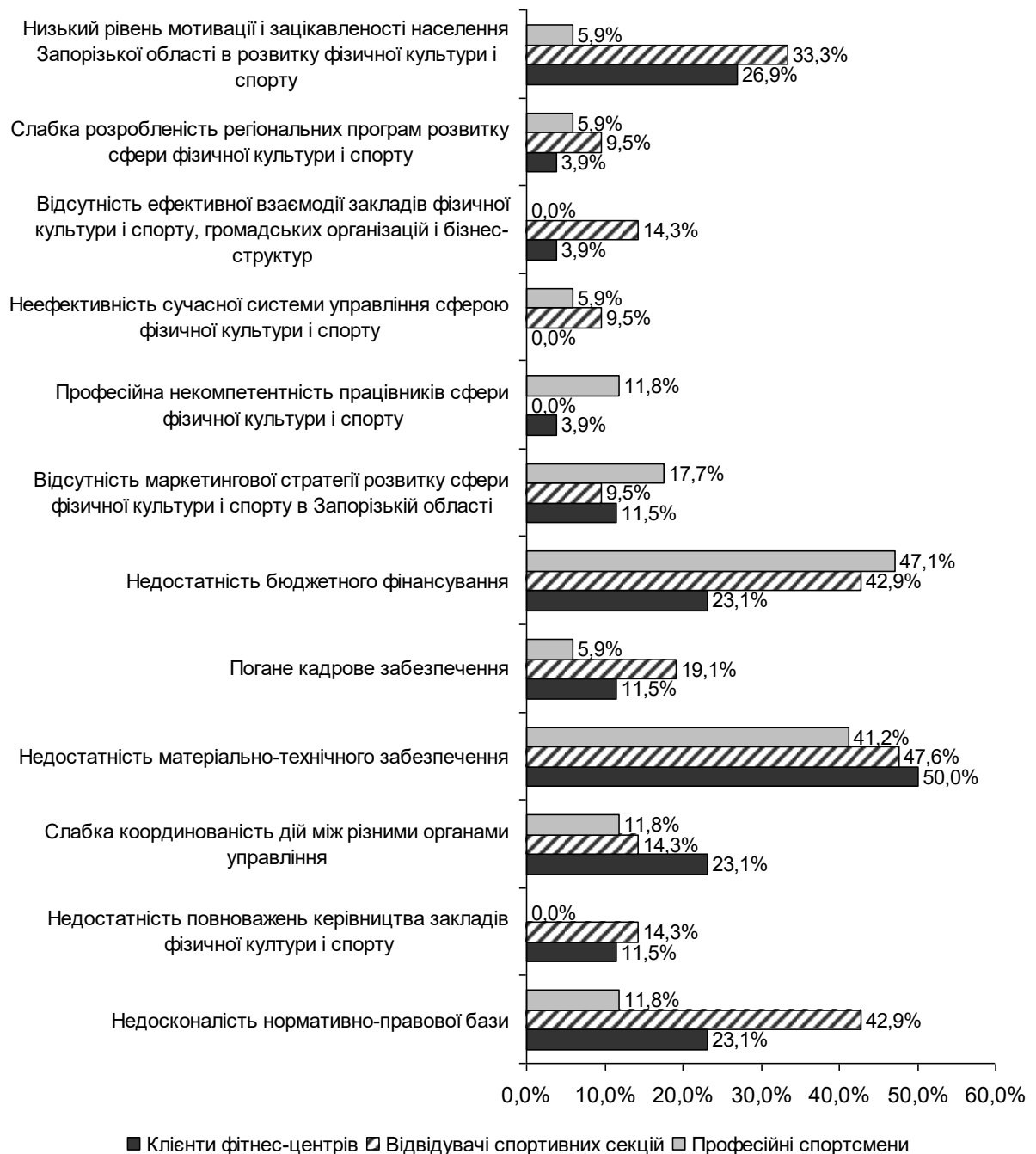

Рис. 3.10. Причини низької ефективності діяльності органів управління ФКІС в Запорізькій області серед споживачів фізкультурно-спортивних послуг

Серед споживачів фізкультурно-спортивних послуг також існують деякі статистичні розбіжності (рис. 3.10). Зокрема, для клієнтів фітнес-центрів значними факторами є нестача матеріально-технічного забезпечення і слабка координованість дій між різними органами управління, для відвідувачів спортивних секцій і клубів – нестача фінансування і матеріального забезпечення, недосконалість законодавства, низький рівень

мотивації населення і відсутність взаємодії різних секторів суспільства, для професійних спортсменів – недостача фінансування, відсутність маркетингової стратегії і професійна некомпетентність працівників сфери ФКІС та спорту.

Для виявлення факторів підвищення ефективності управління СФКІС експертам і споживачам фізкультурно-спортивних послуг було запропоновано відповісти на відкрите запитання: «Що, на Ваш погляд, буде сприяти підвищенню ефективності діяльності органів управління СФКІС в Запорізькій області?». Було отримано 127 відповідей експертів і 405 відповідей споживачів фізкультурно-спортивних послуг. За допомогою контент-аналізу висловлювань респондентів було отримано 4 фактори-категорії (рис. 3.11).

Рис. 3.11. Фактори підвищення ефективності управління ФКІС (результати контент-аналізу)

Стисло охарактеризуємо виокремлені фактори.

1. Фінансово-матеріальне забезпечення (51 % усіх висловлювань експертів і 27,1 % висловлювань споживачів). Типові висловлювання: «фінансове забезпечення, матеріальне забезпечення, підвищення заробітної плати, будівництво стадіонів і спортмайданчиків».

2. Міжсекторна взаємодія органів управління СФКІС, бізнесу, громадських організацій і населення (25,5 % усіх висловлювань експертів і 29,7 % висловлювань споживачів). Типові висловлювання: «координація комунальних закладів спорту і громадських організацій, делегування повноважень громадським організаціям, широкий контакт із клубами, взаємодія з громадськими організаціями, співпраця з бізнесом».

3. Кадрове забезпечення (15,7 % усіх висловлювань експертів і 18,9 % висловлювань споживачів). Типові висловлювання: «збільшення кількості кваліфікованих працівників, оновлення кадрів, професіоналізм працівників, мотивація спортсменів».

4. Інформаційно-технологічне забезпечення (7,8 % усіх висловлювань експертів і 24,3% висловлювань споживачів). Типові висловлювання: «обмін досвідом, впровадження передових технологій, обмін думками, соціальна реклама, висвітлення в ЗМІ».

Отже, якщо для експертів основним фактором підвищення ефективності управління СФКІС в Запорізькому регіоні є фінансово-матеріальне забезпечення, то споживачі вказують на значущість міжсекторної взаємодії, кадрового та інформаційного забезпечення.

Як було зазначено, серед вагомих причин низької ефективності управління в СФКІС експерти й споживачі фізкультурно-спортивних послуг визначили низький рівень мотивації та зацікавленості населення в розвитку сфери ФКІС. Зокрема, 40 % опитаних експертів і 37,5 % споживачів вважають, що рівень мотивації у населення досить низький (див. рис. 3.12). Зауважимо, що представники громадських організацій більш позитивно налаштовані щодо населення Запорізької області, а керівники приватних організацій схильні низько оцінювати активність населення (див. рис. 3.13).

Рис. 3.12. Рівень оцінки зацікавленості населення Запорізької області в розвитку сфери ФКІС

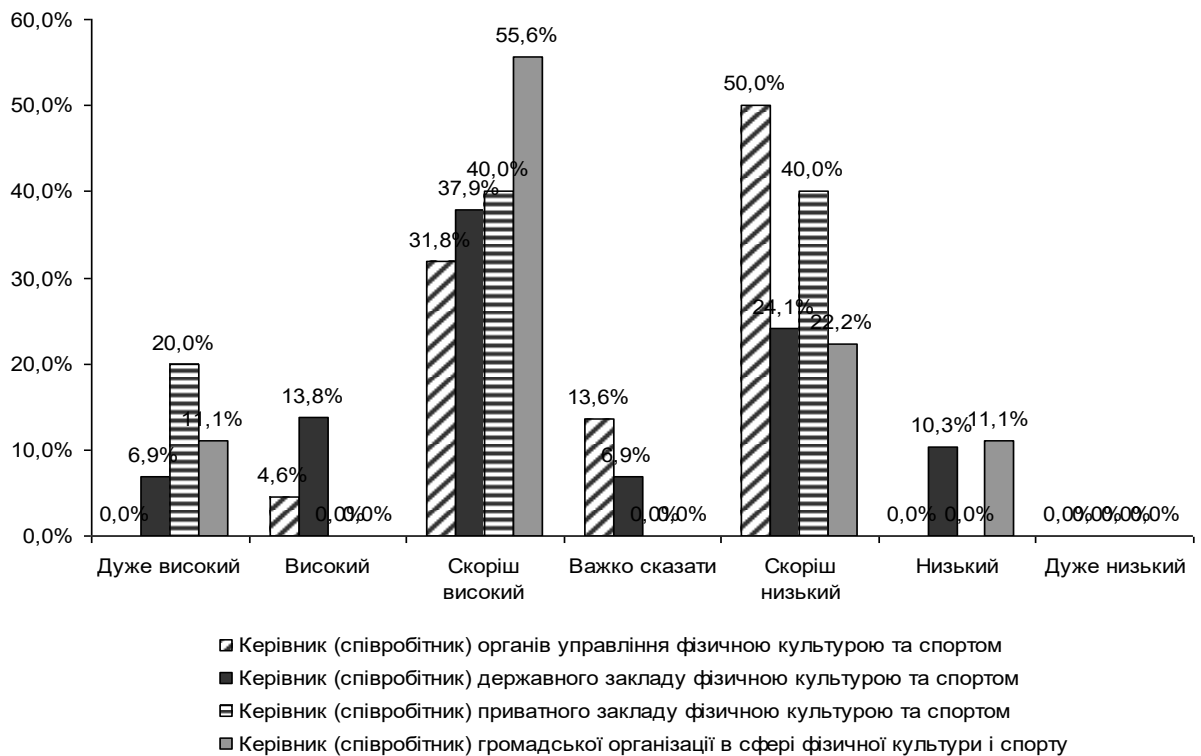

Рис. 3.13. Рівень оцінки зацікавленості населення Запорізької області в розвитку сфери ФКІС серед експертів залежно від професійного статусу

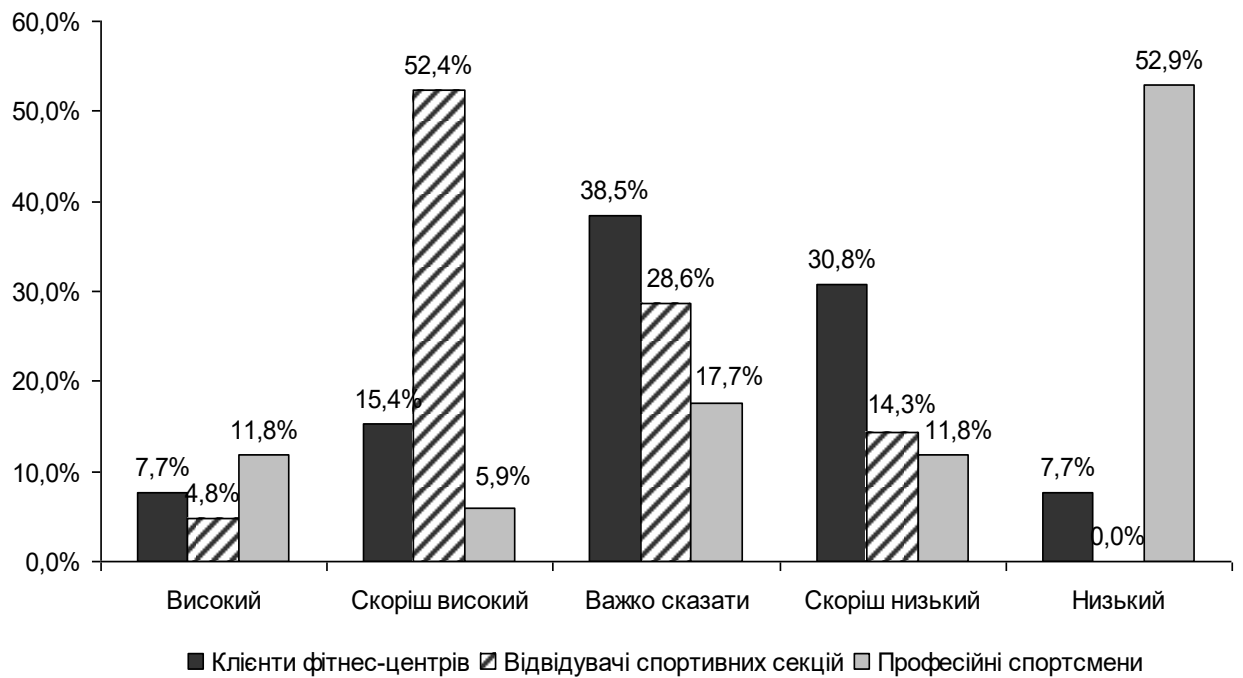

Рис. 3.14. Рівень оцінки зацікавленості населення Запорізької області в розвитку сфери ФКІС серед споживачів фізкультурно-спортивних послуг

Отже, експерти більш оптимістично сприймають потенціал населення в сфері занять фізичною культурою та спортом ніж реальні споживачі фізкультурно-спортивних послуг, причому громадський сектор позитивно оцінює рівень зацікавленості населення за умов розробки маркетингової стратегії розвитку сфери ФКІС та спорту в регіоні. Своєю чергою, серед споживачів багато тих, хто не визначився зі своєю позицією, хоча серед них є певні відмінності стосовно оцінки мотивації населення. Зокрема, серед відвідувачів спортивних секцій та клубів 57 % позитивно налаштовані щодо оцінки рівня зацікавленості, а 64 % професійних спортсменів скептично ставляться до посилення участі населення в отриманні фізкультурно-спортивних послуг, що пов'язано, на нашу думку, із більш високим статусом цієї групи опитаних у системі спорту взагалі (дійсно не кожний в змозі реалізувати себе в сфері професійного спорту і спорту високих досягнень).

На рис. 3.15–3.16 представлено оцінку деяких чинників, які б сприяли розвитку сфери ФКІС та спорту в Запорізькому регіоні.

Рис. 3.15. Оцінка експертами сприяння деяких чинників і заходів розвитку ФКІС в Запорізькому регіоні

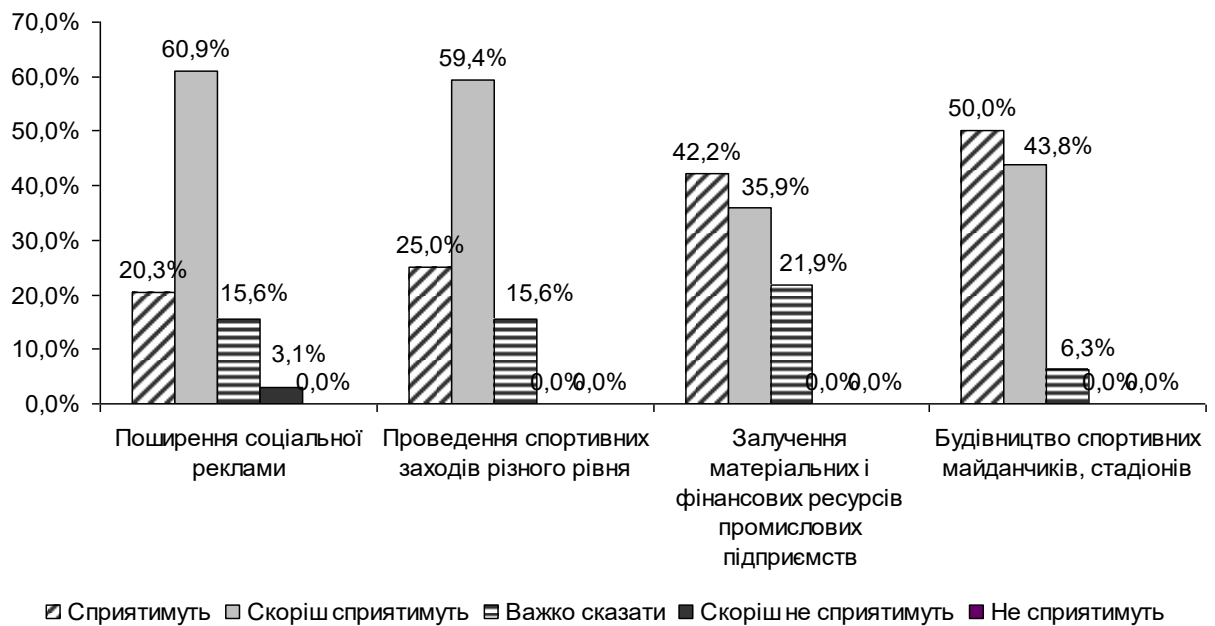

Рис. 3.16. Оцінка споживачами фізкультурно-спортивних послуг сприяння деяких чинників і заходів розвитку ФКІС в Запорізькому регіоні

Як видно з результатів дослідження, практично всі виділені чинники серед експертів мають достатньо високий показник підтримки, що особливо стосується фінансово-матеріального аспекту (залучення ресурсів бізнес-структур і будівництва), серед споживачів фізкультурно-спортивних послуг

оцінка дещо виважена – за найбільш високим індикатором «сприятимуть» показники нижче ніж серед експертів, хоча в загальному вигляді вони схожі з оцінками експертів. Зважаючи на те, що Запорізька область є потужним промисловим регіоном з великою кількістю великих підприємств, було б доцільним розвивати співпрацю державних органів управління СФКІС з бізнес-структурами, які б залучалися до її розвитку в регіоні через фінансово-матеріальну підтримку.

Отже, «соціологічний аналіз факторів, які можуть сприяти підвищенню ефективності системи управління в СФКІС дозволяє виділити дві основні групи чинників: 1) чинники, пов'язані із патерналізмом і провідною роллю держави в системі управління СФКІС (бюджетне фінансування і нормативно-законодавча база); 2) чинники, пов'язані із потребою реформування системи управління в СФКІС (міжсекторна взаємодія у вирішенні проблем, впровадження інноваційних технологій надання послуг з ФКІС, посилення інформаційної підтримки і реклами в сфері ФКІС та спорту)» [41, с. 81].

3. Соціальне партнерство в сфері ФКІС.

Для виявлення особливостей розуміння сутності концепції соціального партнерства експертам і споживачам фізкультурно-спортивних послуг було запропоновано відповісти на відкрите запитання анкети: «Як Ви вважаєте, в чому полягає сутність соціального партнерства в сфері ФКІС?». Усього було отримано 107 відповідей експертів і 297 відповідей споживачів. У результаті контент-аналізу висловлювань виокремлено 3 смислові категорії (рис. 3.17).

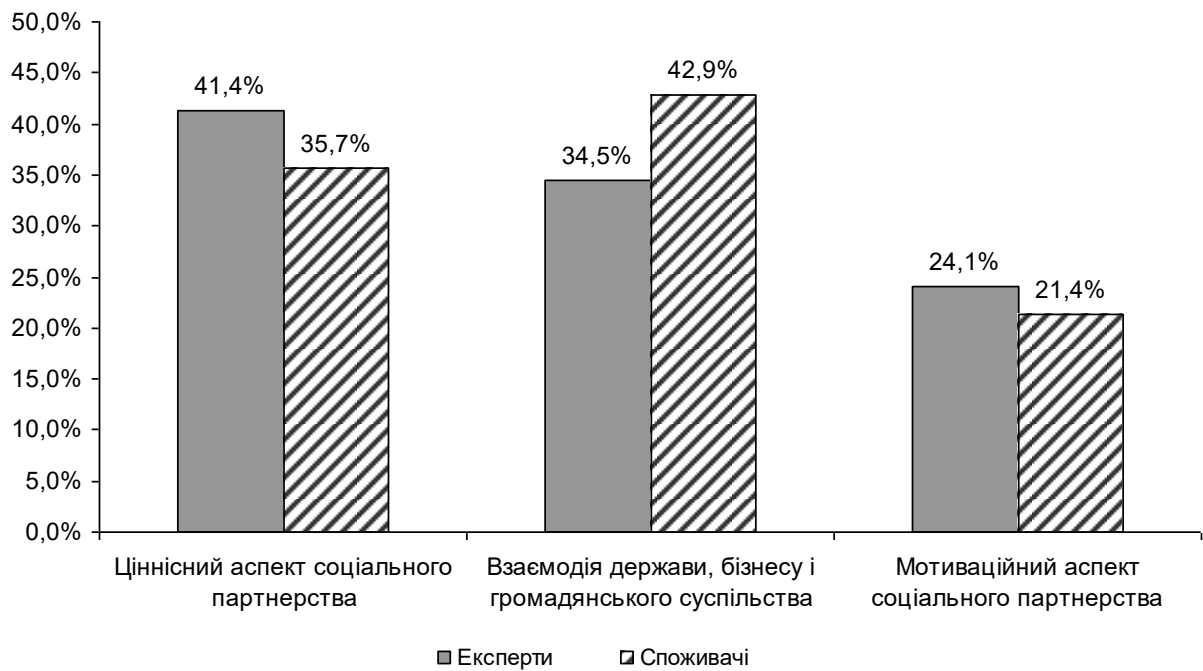

Рис. 3.17. Змістовий аспект ознайомленості з концепцією соціального партнерства в системі управління ФКІС

Отже, у груповій свідомості респондентів концепція соціального партнерства в управлінні СФКІС представлена такими смисловими інваріантами.

1. Цінності соціального партнерства (41,4 % всіх висловлювань експертів і 35,7 % висловлювань споживачів фізкультурно-спортивних послуг). Типові відповіді: «демократичність, рівність сторін, взаємовигідність, взаємодопомога, доступність».

2. Взаємодія держави, бізнесу і громадянського суспільства (34,5 % висловлювань експертів і 21,4 % висловлювань споживачів фізкультурно-спортивних послуг). Висловлювання цієї категорії відповідають прийнятому визначенню міжсекторного партнерства у вирішенні соціальних проблем, що на семантичному рівні представлено як «взаємодія, взаємовідносини, взаєморозуміння, співробітництво». Типові відповіді: «взаємодія державних, бізнес-структур, залучення недержавних організацій; взаємодія з бізнесом».

3. Мотиваційний аспект соціального партнерства (24,1 % всіх висловлювань експертів і 21,4 % висловлювань споживачів фізкультурно-

спортивних послуг). Типові відповіді: «в заохоченні вже діючих осередків активної спортивної діяльності, популяризація спортклубів, відсутність профспілок, робота з населенням».

Отже, якщо експерти більш орієнтовані на ціннісно-мотиваційний аспект соціального партнерства, то споживачі фізкультурно-спортивних послуг – на посилення взаємодії держави, бізнесу і громадських організацій у сфері розвитку ФКІС та спорту.

Соціальна взаємодія як основа соціального партнерства в управлінні СФКІС набуває розвитку: посилюється тенденція залучення громадських організацій до надання послуг з ФКІС, поступово до управління залучається територіальна громада. На регіональному рівні сьогодні найбільш поширені такі форми соціального партнерства (у вигляді державно-громадської взаємодії) в управлінні СФКІС: соціальне замовлення, соціальний проект, соціальний діалог, соціальний (громадський) контроль, соціальний моніторинг. Тому було доцільним визначити оцінку значимості різних форм соціального партнерства в управлінні СФКІС (див. рис. 3.18).

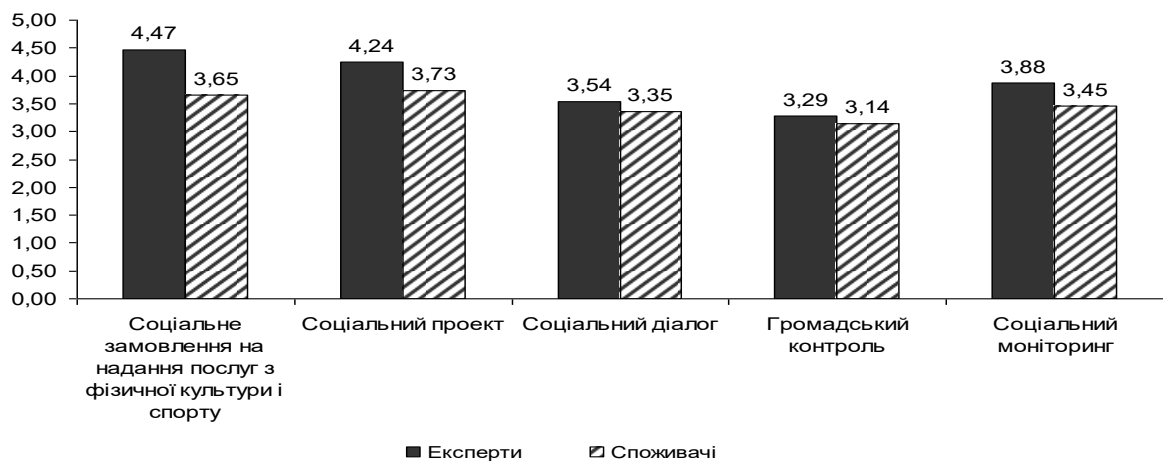

Рис. 3.18. Оцінка форм взаємодії органів УПФІС і громадських організацій (середні значення)

Найбільший середній показник значущості у експертів серед виділених форм соціального партнерства в управлінні спортивними закладами має соціальне замовлення (4,7 балів), у споживачів – соціальний проект (3,73 балів). Найменший показник серед експертів і споживачів має соціальний (громадський)

контроль (3,29 балів і 3,14 балів відповідно) як створення в системі ФКІС таких управлінських органів, як спостережна рада, громадська рада, громадська експертиза тощо. Соціальний моніторинг як форма соціального партнерства (його результати) мають більш рекомендаційний характер, у той час як соціальний контроль передбачає контролюючу і координаційну функцію, що можливо викликає деякі негативні очікування з боку експертів.

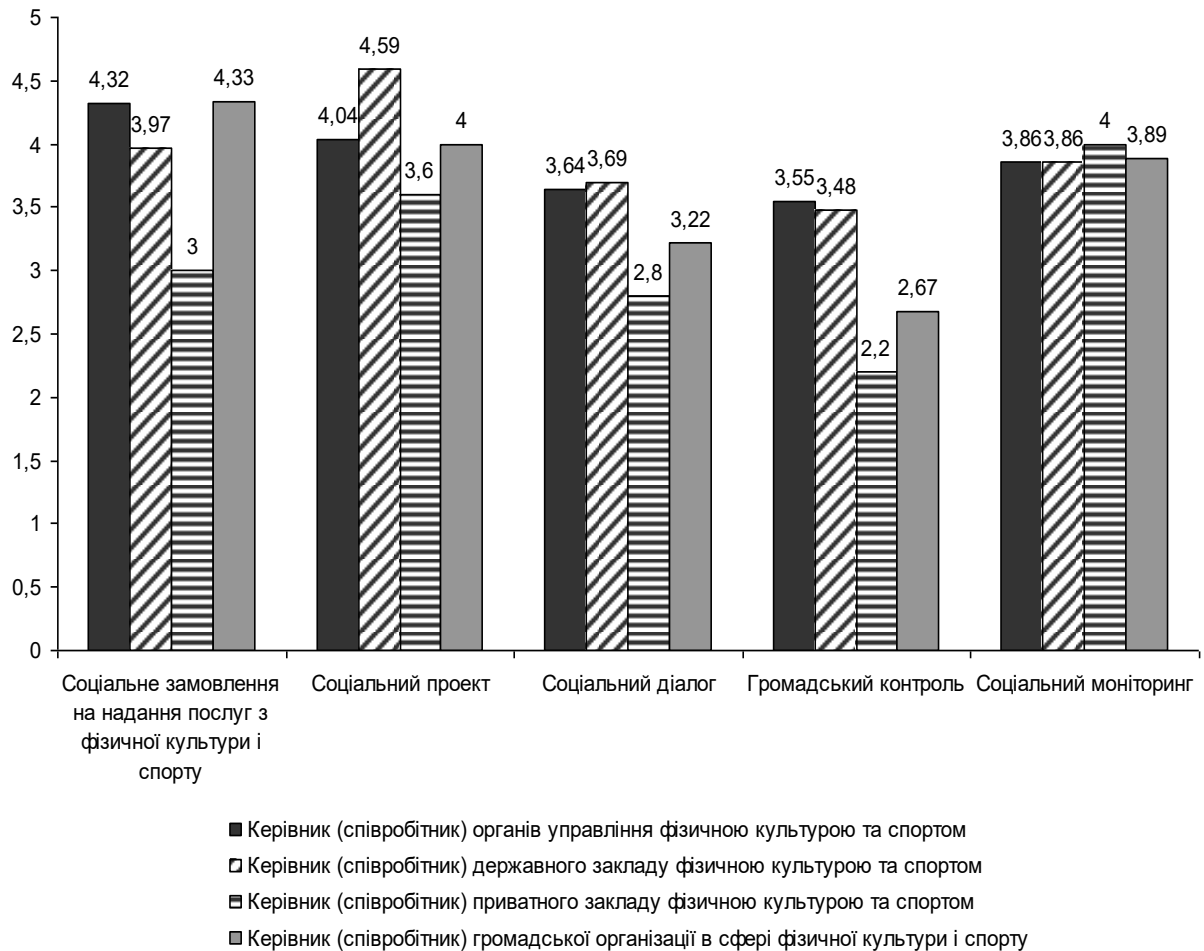

Рис. 3.19. Оцінка експертами різних форм взаємодії органів управління УПФІС і громадських організацій залежно від професійного статусу (середні значення)

За результатами порівняльного аналізу серед експертів різного професійного статусу представники приватних організацій нижче оцінюють значущість різних форм взаємодії держави (місцевого самоврядування) і громадських організацій в управлінні закладами соціального обслуговування, у той час як представники громадських об'єднань, що надають послуги оцінюють їх досить високо, особливо це стосується соціальних проектів,

соціального контролю і соціального моніторингу. Отже, можна зазначити, що соціальний (громадський) контроль як системна функція управління в СФКІС має незначну підтримку всередині зазначеної системи, що свідчить про відносну закритість і можливість самоорганізації.

Деякі інші результати спостерігаються серед різних груп споживачів фізкультурно-спортивних послуг (рис. 3.20).

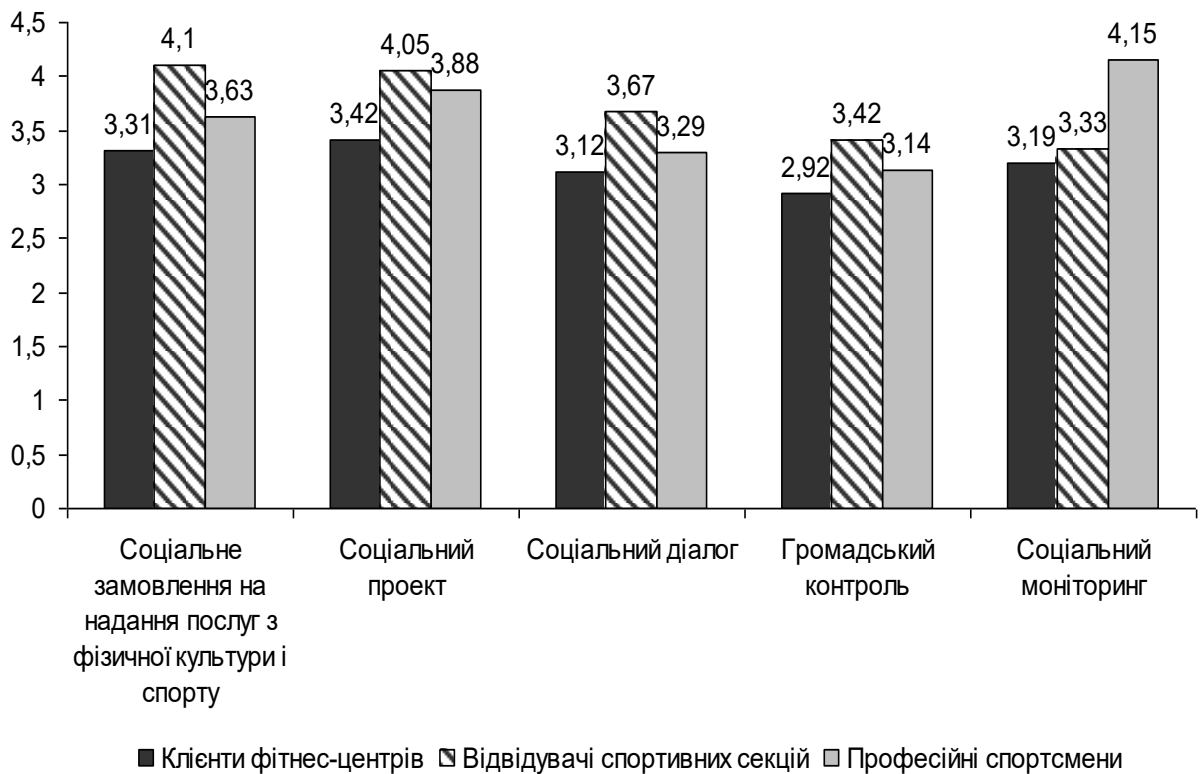

Рис. 3.20. Оцінка споживачами фізкультурно-спортивних послуг різних форм взаємодії органів управління ФКІС і громадських організацій (середні значення)

Наприклад, для відвідувачів спортивних секцій і клубів найбільш значущими формами взаємодії виявилися соціальне замовлення на фізкультурно-спортивні послуги, можливість реалізувати соціальні проекти в цій сфері і соціальний діалог як інформаційно-комунікативна взаємодія органів управління і громадських організацій; для професійних спортсменів найбільш значущою формою соціального партнерства є соціальний моніторинг як оцінка якості, доступності, прозорості використання матеріально-фінансових ресурсів.

Виявлені результати можуть бути пов'язані із багатьма факторами. Для цього респондентам було запропоновано визначити показники соціального ефекту від взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями (рис. 3.21–3.23).

Рис. 3.21. Соціальний ефект від взаємодії органів місцевої влади, закладів ФКІС та спорту і громадських організацій

І експерти, і споживачі фізкультурно-спортивних послуг вважають, що на соціальну ефективність взаємодії державного і громадського сектору в управлінні СФКІС на регіональному рівні впливає залучення додаткових фінансово-матеріальних ресурсів. У той же час фінансове забезпечення громадських об'єднань у системі ФКІС та спорту на сьогодні в основному залежить від державного і місцевих бюджетів, тому доцільною є співпраця громадських організацій (федерацій, спілок тощо) із великим бізнесом через соціальне замовлення й соціальні проекти у сфері спорту. Крім того,

експерти і споживачі підкреслюють, що така взаємодія буде сприяти розвитку сфери ФКІС та спорту в цілому через реалізацію доступності фізкультурно-спортивних послуг.

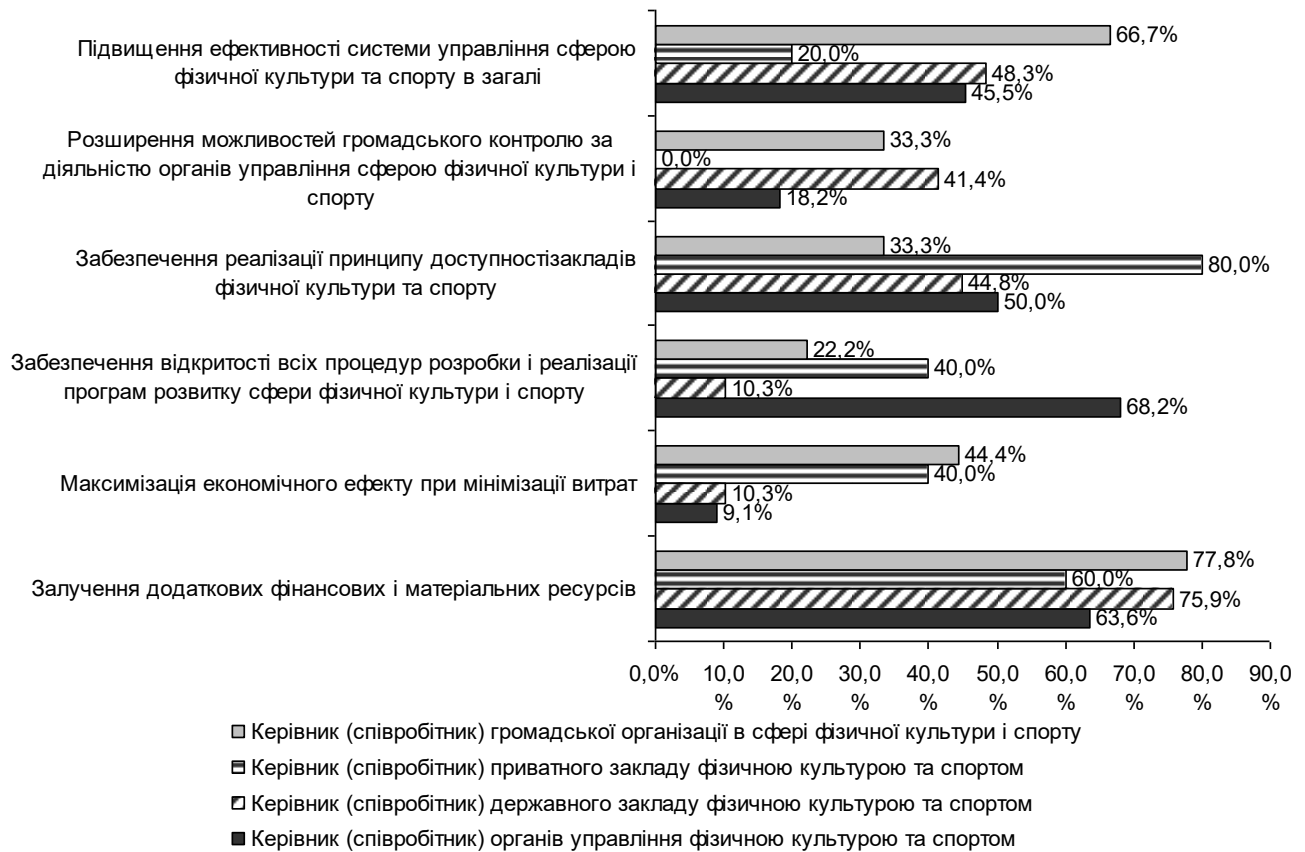

Рис. 3.22. Соціальний ефект від взаємодії органів місцевої влади, закладів ФКІС залежно від професійного статусу експертів

Серед експертів – представників різних секторів управління СФКІС існують суттєві розбіжності у визначенні соціального ефекту. Зокрема, взаємодія держави і НДО, на думку представників органів державного управління, буде сприяти відкритості процедур реалізації соціальних державних програм розвитку сфери ФКІС та спорту; для представників державних і комунальних закладів важливим є впровадження громадського контролю за діяльністю системи державного управління ФКІС; для приватних закладів – доступність до фізкультурно-спортивних послуг через розвиток приватного сектору в цій сфері і підтримка його державою; для

громадських організацій – залучення додаткових фінансово-матеріальних ресурсів як з боку держави та місцевої влади, так і з боку бізнес-структур.

Рис. 3.23. Соціальний ефект від взаємодії органів місцевої влади, закладів ФКІС залежно від груп споживачів фізкультурно-спортивних послуг

Отже, на основі результатів соціологічного аналізу стану, можливостей і критеріїв в управлінні СФКІС на регіональному рівні можна зробити такі висновки:

1) «рівень позитивної оцінки діяльності органів управління в СФКІС – вище за середній (50–75 %), причому найбільш високо суб'єкти управління в сфері ФКІС оцінюють діяльність місцевих органів управління – департаментів молоді та спорту Запорізької ОДА і Запорізької міської ради;

2) серед факторів, які можуть сприяти підвищенню ефективності системи управління в СФКІС, виділено: 1) чинники, пов'язані із патерналізмом і провідною роллю держави в СУПФІС (бюджетне фінансування і нормативно-законодавча база); 2) чинники, пов'язані із

потребою реформування системи управління в СФКІС (міжсекторна взаємодія у вирішенні соціальних проблем, впровадження інноваційних технологій надання послуг з ФКІС, посилення інформаційної підтримки і реклами в СФКІС)» [41, с. 81];

3) експерти мають досить високий рівень обізнаності в концепції соціального партнерства, підкреслюючи міжсекторну взаємодію і спільну діяльність у наданні послуг з ФКІС та управлінні спортивними закладами, і вважають, що залучення громадських організацій і об'єднань громадян до управління спортивними установами є необхідністю в сучасних умовах розвитку громадянського суспільства;

4) найбільший середній показник значущості серед форм соціального партнерства в управлінні закладами соціального обслуговування має соціальне замовлення на надання послуг з ФКІС. Найменший показник має соціальний (громадський) контроль як створення в системі спортивних закладів таких управлінських органів: наглядальна рада, громадська рада, громадська експертиза тощо;

5) основними показниками соціального ефекту від залучення громадських організацій до управління закладами з надання фізкультурно-спортивних послуг є: залучення додаткових ресурсів, підвищення ефективності всієї системи соціального обслуговування, забезпечення реалізації принципів відкритості й доступності.

У цілому, СУПФІС на регіональному рівні перебуває в стані інтенсивного розвитку, хоча на сучасному етапі існують проблеми із налагодженням інформаційно-комунікативної взаємодії місцевої влади, громадських організацій і комерційних структур, залученням позабюджетних ресурсів і територіальної громади до управління сферою ФКІС та спорту і її закладами.

3.2. Критерії соціальної ефективності системи управління фізичною культурою і спортом у регіоні

Розглянемо поняття «ефективність», яким послуговуються різні науки – філософія, економіка, соціологія, педагогіка, політологія, державне управління тощо. «Ці сфери його використання свідчать про те, що це загальнонаукова категорія, яка відображає ступінь досягнення мети у функціонуванні об'єкта у відповідних умовах. Семантичне значення слова «ефективність» (від лат. *effectus* – виконання, дія, ефект) – здатність приводити до потрібних результатів; дієвість, результативність. Український соціолог О. Гілета відзначає, що в англійській мові є два терміни: «*efficiency*» і «*effectiveness*», які перекладаються як ефективність. Проте між цими термінами є істотна відмінність: перший передбачає ефективне використання ресурсів і найчастіше перекладається як «економічна ефективність»; другий – як «результативність» (щодо досягнення організаційної мети)» [61, с. 73–75].

У сучасному менеджменті і соціології організацій величезна увага приділяється дослідженню категорії «ефективність» стосовно управління організацією. Основоположними при розробці поняття ефективності організації є праці М. Вебера, які пов'язані з дослідженням взаємозв'язку і принципами побудови організації, і Т. Парсонса, що заклав основу сучасних уявлень про мотиви економічної діяльності. Зокрема, на думку Т. Парсонса, ефективність соціальної системи залежить від її адаптивності (швидкості пристосування) до постійно змінних умов зовнішнього середовища; від цілеспрямованості членів організації; від інтеграції та синергії підрозділів (підрозділи організації і її члени мають відчувати загальну мету і корисність ефективної роботи в ній); легітимності (визнання людьми цінностей організації) [93, с. 150–187].

У сучасній науковій літературі існують такі підходи до оцінки ефективності організації: цільовий, системно-ресурсний, інтеграційний

підхід до оцінки ефективності (Р. Стірз), багатопараметричний підхід (*Multiple Constituency Model*) і т. д. [61, с. 74]. Серед сучасних західних підходів до ефективності організації можна виділити також підхід з погляду задоволеності потреб її учасників (Ч. Барнард, Р. Георгіу, Д. Роулс, Т. Стірс, Р. Нортон, Д. Каплан). Крім того, виділяють такі поняття, як «ефективність управління», «ефективність соціальної роботи як практичної діяльності». Ефективність будь-якої діяльності в соціальній сфері найчастіше розглядається як системна міра, головним компонентом якої є ступінь досягнення мети діяльності, а другорядним – ступінь економічності та раціональності використання виділених на це ресурсів.

Наявні наукові підходи до оцінювання ефективності соціальних дій (взаємодій), як показує аналіз, так чи інакше співвідносяться з концепцією відомих дослідників С. Ліндера і Г. Петерса, в основу якої покладено аналіз раціональності соціальних взаємодій, спрямованих на проектування соціальних інститутів із врахуванням двох чинників: глобальності – локальності та інструментальності – соціальності. Інструментальну раціональність вони відносять до раціоналізації засобів та логічності взаємодій, а соціальну раціональність до тих взаємодій, в основі яких лежать колективно схвалювані цілі, сформульовані на підставі конвергенції індивідуальних цілей. Дихотомія «глобальність – локальність», на погляд цих вчених, припускає оцінювання ефективності взаємодій на підставі універсальних стандартів, які залежать від контексту ситуації, що складається. На підставі цього вони виділяють чотири типи раціональності взаємодій у процесі створення соціальних інститутів: 1) інструментальну раціональність глобального рівня; 2) інструментальну раціональність локального рівня; 3) соціальну раціональність глобального рівня; 4) соціальну раціональність локального рівня [169, с. 201–218].

Власну модель оцінки ефективності управління соціальним об'єктом запропонували К. Менар і Р.Х. Холл. За критеріями ефективності

соціальних взаємодій вони виділяють три підходи до визначення ефективності організаційної взаємодії в соціальному управлінні: перший – через рівень здатності соціальної системи забезпечити досягнення своїх цілей; другий – через рівень здатності соціальної системи забезпечити власне виживання в мінливих умовах зовнішнього середовища, а також уміння «експлуатувати» це середовище для акумуляції необхідних ресурсів з метою створення нормальних умов для власного функціонування; третій – через рівень здатності соціальної системи задовольняти основні потреби своїх членів [169, с. 127–134; 224, с. 106–128].

М. Туленков «визначив вектори розвитку наукових підходів до оцінювання результативності функціонування соціальних утворень та їхніх організаційних структур управління: окремий підхід, який передбачає дослідження результативності систем управління соціальних утворень як одного з певних критеріїв організаційної ефективності, що зводиться до цільової оптимізації параметрів діяльності; кібернетичний підхід, у якому результативність управління соціальними об'єктами є інтегруючою основою поєднання різнорідних критеріїв організаційної ефективності; інтеграційний підхід, який визначає результативність діяльності суб'єктів управління як систему певних критеріїв організаційної ефективності (наприклад, як результат поєднання якості, інноваційності, прибутковості, гнучкості, економічності й ефективності діяльності); гуманістичний підхід, який передбачає зміщення проблеми вивчення ефективності функціонування соціальних утворень у сферу управління трудовими ресурсами, тобто у сферу ефективного використання людського потенціалу, а також широкого залучення працівників до процесу розробки, ухвалення й реалізації найбільш важливих для цього утворення управлінських рішень» [209, с. 343–344].

«Виходячи з вищевикладеного, соціальна ефективність системи управління фізичною культурою і спортом полягає у виконанні нею соціальних функцій, а саме оптимального поєднання горизонтальної та

вертикальної інтеграції та ефективність системи надання фізкультурно-спортивних послуг. Оцінка соціальної результативності може здійснюватися за такими напрямками: оцінка споживачами задоволеності аспектом – оцінка недоліків – оцінка доступності – наявність незадоволених потреб.

Наявність низки підходів до оцінки ефективності управління соціальними об'єктами – витратного, результатного і порівняльного, або цільового – дає змогу агрегувати всі критерії ефективності управління сферою ФКІС в три групи: 1) вхідні критерії, що реалізують витратний підхід до оцінки ефективності суб'єктів УПФІС та використовують вхідні характеристики функціонування керованих ними соціальних об'єктів як мірило ефективності їхньої діяльності (наприклад, показники економічності); 2) вихідні критерії, що формують результатний підхід до оцінки ефективності суб'єктів управління та використовують вихідні (кінцеві) характеристики функціонування керованих ними соціальних як мірило ефективності їхньої діяльності (наприклад, показники рентабельності); 3) процесні критерії, що реалізують порівняльний підхід до оцінки ефективності керуючих суб'єктів та використовують цільові (структурно-функціональні) характеристики функціонування керованих соціальних об'єктів як мірило ефективності їхньої діяльності (наприклад, показники збалансованості чи оптимальності)» [206, с. 25].

Останнім часом особливого поширення в управлінській практиці набув ще один підхід, який використовує як критерії оцінки ефективності управління соціальними об'єктами результативність і економічність їхньої діяльності.

Соціологічний аналіз підходів до визначення результативності управління соціальними об'єктами надав підстави М. Туленкову для таких узагальнень: а) більшість дефініцій результативності містять елементи витратних оцінок ефективності, що підтверджує спостереження стосовно розвитку змістовних визначень результативності на основі доробку різних наукових підходів до оцінки ефективності систем управління; б) у наведених

дефініціях простежується орієнтація на практичну корисність конкретних організаційно-управлінських дій, тобто увага багатьох авторів зосереджується на поведінкових аспектах ефективності взаємодії індивідів і соціальних груп; в) істотним аспектом майже всіх визначень є цільова природа оцінки результатів діяльності системи управління соціальними об'єктами, що підтверджує тезу про зарахування до результатів діяльності цих об'єктів цільових ефектів організації управління [209].

«Звідси випливає, що критерії оцінювання ефективності управління системою ФКІС мають ґрунтуватися на таких засадах: безпосередній зв'язок загальної стратегії розвитку соціального утворення (системи) з її функціональними стратегіями; використання соціальних індикаторів разом із традиційними економічними критеріями та показниками; урахування структурних змін відповідно до мети діяльності суб'єктів управління; простота використання критеріїв вимірювання ефективності на оперативному (операційному), тактичному та стратегічному рівнях системи соціального управління; стимулювання суб'єктів управління щодо впровадження інноваційних організаційно-управлінських технологій як найкращих способів досягнення визначеної мети.

Розв'язати проблему визначення критеріїв оцінки ефективності управління в системі ФКІС можна на основі комплексного підходу, який передбачає поетапне запровадження взаємозалежних проміжних (локальних) і кінцевих (узагальнювальних) результатів діяльності суб'єктів і об'єктів управління в цілому, а також їхніх окремих підсистем і структурних ланок» [206, с. 38–49].

Отже, сукупність результатів організаційної взаємодії керуючих суб'єктів і керованих об'єктів у системі управління в цілому стає реальним джерелом добробуту й гармонійного розвитку не тільки суспільства (кожної його сфери, підсистеми, соціальної групи), а й кожного індивіда. Саме комплексний характер результатів діяльності системи управління дає підстави для формування розгалуженої системи критеріїв оцінки ефективності

організаційної взаємодії керуючих суб'єктів і керованих об'єктів на всіх рівнях суспільної організації. Ці критерії мають об'єктивно характеризувати спільну діяльність суб'єктів і об'єктів управління, досконалість якої найчастіше визначається шляхом зіставлення (оцінки) отриманих результатів і тих ресурсів, які витрачені на їх досягнення [206, с. 38–49].

Виходячи з логіки комплексного підходу, найбільш доцільно, на думку М. Туленкова, оцінювати організаційну взаємодію взаємозалежних суб'єктів і об'єктів управління різних ієрархічних рівнів системи соціального управління суспільства за критеріями загальної, спеціальної та конкретної соціальної ефективності [119, с. 64-70].

«Так, на думку М.Туленкова, система критеріїв першого (або вищого) рівня оцінки загальної соціальної ефективності суб'єктів і об'єктів управління системою ФКІС характеризує загальносуспільну корисність у результаті доцільної спільної діяльності керуючих суб'єктів і керованих об'єктів, тобто в результаті доцільної діяльності системи соціального управління. Цей вищий рівень критеріїв оцінки ефективності організаційної взаємодії в соціальному управлінні, з одного боку, пов'язаний з потребами, інтересами та цілями суспільного розвитку (загальнодержавного, регіонального й місцевого), а з іншого – дає можливість визначати й вимірювати ступінь (міру) досягнення мети (цілей) суспільного розвитку, а також задоволення найбільш нагальних потреб та інтересів індивідів і соціальних груп» [211, с. 358].

Критерії другого (або середнього) рівня оцінки ефективності управління СУПФІС в регіоні, тобто критерії спеціальної соціальної ефективності розкривають ефективність організаційно-управлінської діяльності власне соціальних суб'єктів УПФІС. М. Туленков «виділив такі критерії спеціальної соціальної ефективності: 1) цілеспрямованість (або цільова обґрунтованість) організаційної взаємодії суб'єктів соціального управління, їхніх підсистем і структурних ланок; 2) витрати часу на

розв'язання різноманітних організаційно-управлінських завдань, здійснюваних суб'єктами управління заради досягнення визначеної мети; 3) стиль функціонування суб'єктів (органів) управління, їхніх підсистем і структурних ланок; 4) складність організації суб'єктів (органів) управління (їхніх підсистем і структурних ланок), або, інакше кажучи, їхня горизонтальна та вертикальна розчленованість; 5) сукупні витрати (соціальні, економічні, політичні, технічні, організаційні, інформаційні, матеріальні, людські тощо) на утримання й забезпечення діяльності суб'єктів управління, їхніх підсистем і структурних ланок» [211, с. 360-364].

Таким чином, критерії спеціальної соціальної ефективності управління системою ФКІС, взяті у взаємозв'язку: цілі – час – стиль – складність – витрати, а також розглянуті крізь призму змісту і сили породжуваних ними керуючих впливів, досить повно характеризують ефективність організаційно-управлінської взаємодії тих структурних одиниць (ланок) СУПФІС, що діють як суб'єкти управління.

Критерії третього (низового) рівня, або критерії конкретної соціальної ефективності в управлінні СУПФІС застосовуються для оцінки ефективності кожної конкретної організаційної структури управління, кожного конкретного управлінського працівника (керівника, менеджера), а також будь-якого іншого кваліфікованого фахівця, що задіяні в процесі підготовки, ухвалення та реалізації конкретних управлінських рішень. До цих критеріїв належать параметри (показники) успішності, раціональності й доцільності організаційно-управлінської діяльності (рішень, дій, взаємодій тощо). М. Туленков виділив наступні критерії конкретної соціальної ефективності: 1) ступінь (рівень) відповідності напрямів, змісту і результатів діяльності конкретних організаційних структур управління та їхнього управлінського персоналу (керівників, менеджерів, інших фахівців) тим параметрам, що визначені функціями, повноваженнями, посадовими інструкціями і рольовим статусом; 2) законність управлінських рішень і дій суб'єктів управління (їхніх

структурних одиниць і ланок), а також конкретних управлінських працівників (керівників, менеджерів, інших фахівців); 3) реальність впливу суб'єктів управлінської діяльності на стан і розвиток керованих ними соціальних об'єктів (процесів); 4) глибина врахування та відображення в управлінських рішеннях, діях і взаємодіях корінних (базових) і комплексних потреб, інтересів і цілей людей, що передбачає оцінювання не одного, а низки параметрів (аспектів) рівня добробуту людської життєдіяльності в їх складному взаємозв'язку; 5) характер і обсяг організаційних контактів, зв'язків, дій і взаємодій з великим загалом людей (як споживачів товарів, продуктів, послуг тощо), тобто рівень демократизації організаційно-управлінської діяльності, оскільки за будь-яких витрат демократична організаційна взаємодія завжди сприяє підвищенню рівня обґрунтованості та ефективності організаційно-управлінської діяльності заради досягнення визначеної мети; 6) ступінь авторитетності (компетентності, професійності, доцільності) організаційно-управлінських рішень, дій і взаємодій суб'єктів управління, їхніх структурних одиниць і ланок, а також усього управлінського персоналу підприємств, установ і організацій; 7) достовірність (правдивість), доцільність та своєчасність організаційно-управлінської інформації, що надається суб'єктам управління (їх структурним одиницям і ланкам) різних рівнів, а також іншим працівникам для ухвалення необхідних і оптимальних управлінських рішень; 8) моральність (гуманність, етичність) впливу суб'єктів управлінської діяльності на керовані соціальні об'єкти (процеси) [211, с. 364-366].

Отже, спираючись на концепцію ефективності організаційної взаємодії в соціальному управлінні нами виділено три рівня критеріїв соціальної ефективності УПФІС: 1) перший рівень відображає управлінські відносини між загальнодержавними і регіональними органами управління – загальні критерії соціальної ефективності; 2) другий рівень – спеціальна соціальна ефективність – пов'язаний із ефективністю системи УПФІС власне регіональних суб'єктів

управління (державних органів управління, місцевих органів управління, закладів з надання фізкультурно-спортивних послуг, підприємств і установ спортивної інфраструктури, громадських організацій і об'єднань в сфері ФКІС тощо); 3) третій рівень представлений критеріями конкретної соціальної ефективності певної структурної ланки системи управління.

Теоретичний аналіз сучасної УПФІС в Україні, результати проведеного емпіричного дослідження стану і можливостей системи управління на регіональному рівні, дозволяють виокремити основні напрямки підвищення ефективності системи управління СФКІС на регіональному рівні: 1) децентралізація управління СФКІС і надання більшої автономії фізкультурно-спортивним закладам різної форми власності; 2) розробка і реалізація маркетингової політики в сфері ФКІС та спорту на регіональному рівні; 3) підвищення ефективності механізму соціального партнерства в системі управління СФКІС.

1. «Децентралізація управління СФКІС і надання більшої автономії фізкультурно-спортивним закладам різної форми власності. Системний аналіз проблематики управління розвитком ФКІС на регіональному рівні, проведений В. Куделко, свідчить, що управління розвитком ФКІС на рівні регіону є складною багаторівневою організаційною, соціально-психологічною, техніко-технологічною задачею» [105]. О. Кузьменко зазначає, «що основним трендом у сучасному управлінні розвитком ФКІС в світі є його децентралізація та регіоналізація. Зокрема, останні кілька десятиріч поняття децентралізації державного управління ФКІС є основним у Європі (що нами було розглянуто в розділі 2), воно також стало об'єднувальним гаслом щодо економічного розвитку регіонів у цій частині світу. Децентралізація як концепція набуває багатьох форм, зважаючи на історію країн, їхні географічні особливості, рівні розвитку, культури й підходи до державного управління. Існують вагомні аргументи на користь децентралізації повноважень як у державному управлінні ФКІС, так і з

питань регулювання. Збереження цих послуг у віданні державного управління унеможлиблює використання місцевих ресурсів та місцевої відповідальності, чого вимагає від органів місцевого самоврядування децентралізована система» [106].

Отже, на сьогодні важливим завданням вдосконалення системи управління СФКІС є її децентралізація та розширення процесів регіоналізації, що відповідає сучасним європейським тенденціям менеджменту в зазначеній сфері. Однак, суттєвою вадою цього процесу є нездатність місцевих органів влади забезпечувати фінансування широкомасштабних проектів розвитку спортивної інфраструктури. Особливістю формування регіонального фізкультурно-спортивного простору є те, що воно здійснюється в умовах постійних обмежень – фінансових, економічних, екологічних, технічних та ресурсних.

Отже, в рамках концепції децентралізації і регіоналізації управління СФКІС можна визначити такі шляхи підвищення ефективності системи управління СФКІС на регіональному рівні: 1) удосконалення фінансово-економічних механізмів управління в умовах децентралізації державного регулювання СФКІС; 2) формування стратегії розвитку сфери ФКІС та спорту відповідно до особливостей регіону, потреб населення в фізкультурно-спортивних послугах та наявної соціальної інфраструктури фізкультурно-спортивної спрямованості в місцевих громадах; 3) підвищення рівня автономії закладів СФКІС різних форм власності (державних, комунальних, комерційних, громадських) у здійсненні управлінських функцій на рівні регіону.

2. Розробка і реалізація маркетингової політики в сфері ФКІС та спорту на регіональному рівні. Згідно з результатами експертного і масового опитування, проведеного серед суб'єктів і об'єктів управління в СФКІС, умовою ефективного розвитку сфери ФКІС та спорту на регіональному рівні є налагоджена інформаційно-комунікативна взаємодія державних органів

управління, бізнес-структур і громадських організацій, задіяних у фізкультурно-спортивній сфері. Це передбачає використання маркетингового підходу, який пов'язаний із концепцією соціального маркетингу. При чому соціальний маркетинг інтерпретується як маркетингова діяльність у соціальній сфері (культура, мистецтво, освіта, охорона здоров'я, релігія, політика, спорт тощо). Прихильники зазначеного підходу (Г. Тульчинський, Є. Щекова) відзначають, що «соціальний маркетинг – це маркетинг спрямованих на поліпшення життя соціальних змін у способі життя, ідеалах, цінностях, нормах ... це маркетинг ідей, програм, особистостей, соціально значущих об'єктів, місць, соціальних інститутів» [212, с. 280–281]. Зауважимо, що в маркетинговому підході соціальний маркетинг виступає не тільки як діяльність державних структур у реалізації соціальних програм і проектів (програми соціального розвитку регіону, території тощо), а й, насамперед, як маркетингова діяльність неприбуткових, недержавних, громадських організацій, спрямована на просування соціально значущих ідей, цінностей і способу життя, а в контексті здорового способу життя на основі фізкультурно-спортивної діяльності.

Зміст маркетингової діяльності в системі ФКІС пов'язаний, з одного боку, з вирішенням класичних питань маркетингу, а з іншого – має особливості, зумовлені специфікою ФКІС та спорту як сфери соціальної діяльності. Оскільки ФКІС частіше є сферою некомерційною, це зумовлює цілий ряд особливостей маркетингу, що функціонує в системі ФКІС. На відміну від маркетингу інших послуг і товарів, у маркетингу послуг ФКІС та спорту важлива роль належить державі. Це пов'язано з тим, що успіх реалізації маркетингового потенціалу у сфері ФКІС та спорту багато в чому зумовлюється практичними заходами сприяння з боку державних органів управління всіх рівнів.

Сучасний ринок фізкультурно-спортивних товарів і послуг має низку особливостей. Ринок сфери ФКІС та спорту обумовлений специфікою

нематеріального виробництва. Споживання послуг ФКІС та спорту сприяє задоволенню не стільки матеріальних, скільки духовних, інтелектуальних потреб індивіда, що сприяє підтримці його нормальної життєдіяльності. Наступна особливість ринку обумовлена тим, що сфера ФКІС та спорту здебільшого є сферою некомерційної діяльності. У ФКІС, як у переважно некомерційній діяльності, суб'єкт платоспроможного попиту нерідко не збігається з безпосереднім споживачем. Типові споживачі послуг у сфері ФКІС та спорту – діти, підлітки, молодь. Робота з ними є важливим напрямом державної молодіжної політики. ФКІС разом із такими галузями соціальної сфери, як охорона здоров'я, освіта, соціальне і пенсійне забезпечення схильна до активного втручання держави в процес виробництва і споживання відповідних послуг.

«Виходячи з цього, маркетинг у сфері ФКІС та спорту – це маркетинг, пов'язаний з організацією фізкультурно-оздоровчої й спортивної роботи з населенням. У соціально-економічному сенсі ФКІС розглядаються дослідниками як сфера послуг. А фахова діяльність суб'єктів цієї сфери трактується як така, що втілюється у специфічному результаті – наданні послуги. Отже, у рамках маркетингового підходу можна виділити такі напрямки удосконалення і оптимізації системи управління СФКІС на регіональному рівні: 1) інформаційна і просвітницька діяльність державних органів влади щодо необхідності реформування системи управління СФКІС, пов'язаного із зниженням ролі держави в наданні фізкультурно-спортивних послуг, формуванням системи приватного сектору і зростанням ролі недержавних некомерційних організацій (громадських організацій і об'єднань, спортивних федерацій тощо) в наданні фізкультурно-спортивних послуг; 2) проведення інформаційно-комунікаційних кампаній серед суб'єктів УПФІС щодо принципів і нормативно-правових засад розвитку ФКІС та спорту в контексті загальнодержавної політики і регіонального розвитку; 3) застосування соціальної реклами і PR-технологій з метою

посилення ролі ФКІС та спорту як соціокультурного чинника розвитку суспільства і особистості.

3. Підвищення ефективності механізму соціального партнерства в СУПФІС. У межах соціологічної рефлексії соціальне партнерство розуміється як міжсекторна взаємодія між представниками двох або трьох секторів. У вузькому сенсі соціальне партнерство є поліаспектним соціально-економічним явищем. Н. Піроженко пропонує розширити розуміння змісту соціального партнерства з суто економічного до соціально-політичного. Тобто соціальне партнерство сприяє здійсненню ефективної соціальної взаємодії у структурній триєдності, що існує в певній сфері. У ній відповідно зароджуються, трансформуються і діють особливі типи діяльності, що обумовлюють, легітимізують, інституціоналізують ту чи іншу площину соціального партнерства» [166, с. 9–10].

При розгляді міжсекторного соціального партнерства в рамках інституційного підходу можна виділити сукупність соціальних суб'єктів управління СФКІС – організацій державного, комерційного і некомерційного секторів, напрямів діяльності і виконання конкретних функцій – вирішення соціально значущих проблем, а також норми і правила регулювання партнерства – нормативно-правову базу.

Виокремлення суб'єктів соціального партнерства в управлінні СФКІС може бути здійснено на трьох ієрархічних рівнях: макрорівні, мезорівні й мікрорівні. На макрорівні зміст соціального партнерства полягає у взаємодії трьох секторів суспільства – держави, бізнесу і громадянського суспільства як суб'єктів формування політики в сфері ФКІС та спорту. Основними управлінськими функціями соціального партнерства на цьому рівні є: узгодження інтересів різних соціальних груп у сфері ФКІС та спорту; забезпечення права на задоволення потреб у фізкультурно-спортивній діяльності; формування ефективної і оптимальної системи ФКІС та спорту на загальнодержавному рівні.

На мезорівні зміст соціального партнерства в управлінні СФКІС полягає у взаємодії органів місцевого самоврядування, фізкультурно-спортивних закладів різного спрямування і форм власності, комерційних організацій соціально відповідального бізнесу, зацікавлених у розвитку ФКІС та спорту, громадських організацій і місцевих громад. Серед функцій соціального партнерства на мезорівні виокремлюємо: організацію мережі фізкультурно-спортивних закладів з дотриманням принципів доступності й територіальності; контроль за використанням бюджетних і позабюджетних коштів; моніторинг і оцінку якості надання фізкультурно-спортивних послуг.

На мікрорівні соціальне партнерство проявляється як взаємодія між надавачем (конкретний заклад фізкультурно-спортивної діяльності) й отримувачем фізкультурно-спортивних послуг. Основними функціями соціального партнерства на цьому рівні є: здоров'язбережувальна, адаптивна і функція соціалізації особистості.

«Сучасні науковці в сфері соціального управління приділяють значну увагу дослідженням функціонування механізмів соціального партнерства на мезорівні (регіональному) рівні, відтворюючи його структурно-функціональну форму як державно-приватно-громадську взаємодію. Зокрема, В. Якимець представив функціональні типи механізмів соціального партнерства, які можуть бути реалізовані на регіональному рівні: конкурсні, організаційні та процедурні. Конкурсні механізми передбачають взаємодію влади (грантодавця) лише з тими суб'єктами, які виграли конкурс. У цю групу входять механізми соціального замовлення, соціального гранту, тендеру, конкурсу на отримання кредиту, конкурсу соціальних проектів, громадських ініціатив, авторських варіативних програм тощо. Організаційні механізми будуються на тому, що влада спільно з НДО та бізнесом утворює нову організаційну структуру, якій делегується частина функцій з вирішення соціально значущих завдань. Процедурні механізми встановлюють правила співпраці, необхідні для виконання спільних завдань партнерів» [240, с. 184–

186]. Таким чином, автор визначає сучасні механізми соціального партнерства через виділення його процесуального аспекту, які можуть бути реалізованими в системі управління СФКІС на регіональному рівні.

Отже, перспективними шляхами підвищення реалізації механізму соціального партнерства в управлінні СФКІС на регіональному рівні є: 1) удосконалення нормативно-правової бази соціального партнерства органів місцевого самоврядування, бізнес-структур і громадського сектору в розвитку ФКІС та спорту; 2) створення економічних (податкових, орендних, фінансових, кредитних) умов взаємовигідної співпраці державних органів управління сферою ФКІС та спорту і соціально відповідальних бізнес-структур; 3) поширення соціального замовлення на надання фізкультурно-спортивних послуг у межах певних територіальних громад із залученням бюджетних і додаткових ресурсів (фондів, ресурсів місцевих підприємств і організацій, спонсорів).

Зазначені шляхи і напрямки підвищення ефективності СУПФІС у регіоні не є вичерпними, а їх вплив на перспективи розвитку сфери ФКІС та спорту залежить від поєднання нормативно-правових, фінансово-економічних і організаційно-управлінських механізмів соціального управління.

3.3. Обґрунтування системно-діяльнісної моделі соціального управління фізичною культурою і спортом у регіональному соціумі

Проведений теоретичний аналіз сучасної СУПФІС та результати соціологічного опитування суб'єктів управління і споживачів фізкультурно-спортивних послуг виявив проблемне поле, пов'язане із недоліками функціонування СУПФІС на регіональному рівні. Цьому сприяють декілька чинників. «По-перше, актуальною залишається проблема бюджетного фінансування цієї сфери і нестача коштів регіональних і місцевих бюджетів. По-друге, неузгодженість законодавства щодо створення соціально-

економічних та організаційних умов взаємодії різних секторів суспільства в управлінні сферою ФКІС та спорту, виходячи з потреб регіону. По-третє, існують суперечності між проголошеною реформою децентралізації владних повноважень та розробленою стратегією регіонального розвитку, зокрема й у сфері ФКІС та спорту. Саме тому актуалізується проблема регіонального управління розвитком зазначеної сфери.

Розуміння сутності УПФІС на регіональному рівні нерозривно пов'язане із процесами регіоналізації та змістовим наповненням поняття «регіональне управління».

Регіональне управління – координаційна діяльність органів публічної влади із забезпечення ефективної взаємодії суб'єктів управління у формуванні та реалізації програм сталого розвитку регіону. Основною метою регіонального управління є надання якісних послуг громадянам та підвищення їх життєвого рівня, забезпечення прав людини, територіальної цілісності держави, цілей і особливостей соціального, економічного та культурного розвитку регіону» [88]. Отже, система регіонального управління – це взаємоузгоджена діяльність органів законодавчої і виконавчої влади, органів регіонального і місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства на відповідних рівнях управління, а також методи і механізми їх взаємодії та реалізації завдань щодо забезпечення сталого розвитку регіону. Система регіонального управління включає: підсистему центральних і регіональних органів влади; сукупність функцій, що здійснюються державними органами, а також різноманітні методи, ресурси, які використовуються для реалізації функцій; підсистему зв'язків (прямих і зворотних), що виникають між об'єктами і суб'єктами управління.

Виходячи з цього, «регіональне УПФІС являє собою діяльність органів регіонального і місцевого самоврядування щодо розвитку сфери надання фізкультурно-спортивних послуг населенню регіону, фізкультурно-спортивної інфраструктури, координації взаємодії всіх суб'єктів сфери ФКІС та спорту. Згідно із Законом України «Про ФКІС» до таких суб'єктів

належать: спортивні клуби; дитячо-юнацькі спортивні школи; спеціалізовані навчальні заклади спортивного профілю; школи вищої спортивної майстерності; центри олімпійської підготовки; фізкультурно-оздоровчі заклади; центри фізичного здоров'я населення; центри ФКІС інвалідів; колективи ФКІС; місцеві осередки фізкультурно-спортивних товариств і спортивних федерацій; громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості учнів та студентів; відділення Національного олімпійського комітету України» [172]. Однак, у сучасних умовах децентралізації системи УПФІС рівноправними суб'єктами управління можуть виступати громадські організації, територіальна громада і комерційні структури соціально відповідального бізнесу в регіоні, а впровадження інноваційних механізмів управління (соціальне партнерство, соціальне замовлення, соціальний моніторинг, громадський контроль тощо) вимагають розроблення концептуальної моделі управління СУПФІС на регіональному рівні.

Термін «модель» (від латинської – *modulus* – міра, зразок) у методології та логіці науки має декілька визначень: по-перше, це мисленнєвий або умовний образ, аналог будь-якого об'єкта, процесу чи явища, що відображає в символічній формі їх основні типологічні властивості; по-друге, це формалізована теорія, на основі якої може бути зроблена низка певних передбачень; по-третє, це символічне відображення структури, типу поведінки чи зразків взаємодії в соціальних процесах; по-четверте, це певний соціальний стандарт для вимірювання відхилень у реальних процесах, що відбуваються в соціальній реальності [207, с. 23].

Модель управління СФКІС на регіональному рівні ми розглядаємо з позиції структурно-функціонального підходу. Структурний аспект управління пов'язаний із виокремленням його основних суб'єктів і об'єктів, а функціональний – аналіз системи регіонального управління із функціональними і процесуальними особливостями взаємодії його суб'єктів (функції, механізми, взаємозв'язки, форми взаємодії) (рис. 3.24).

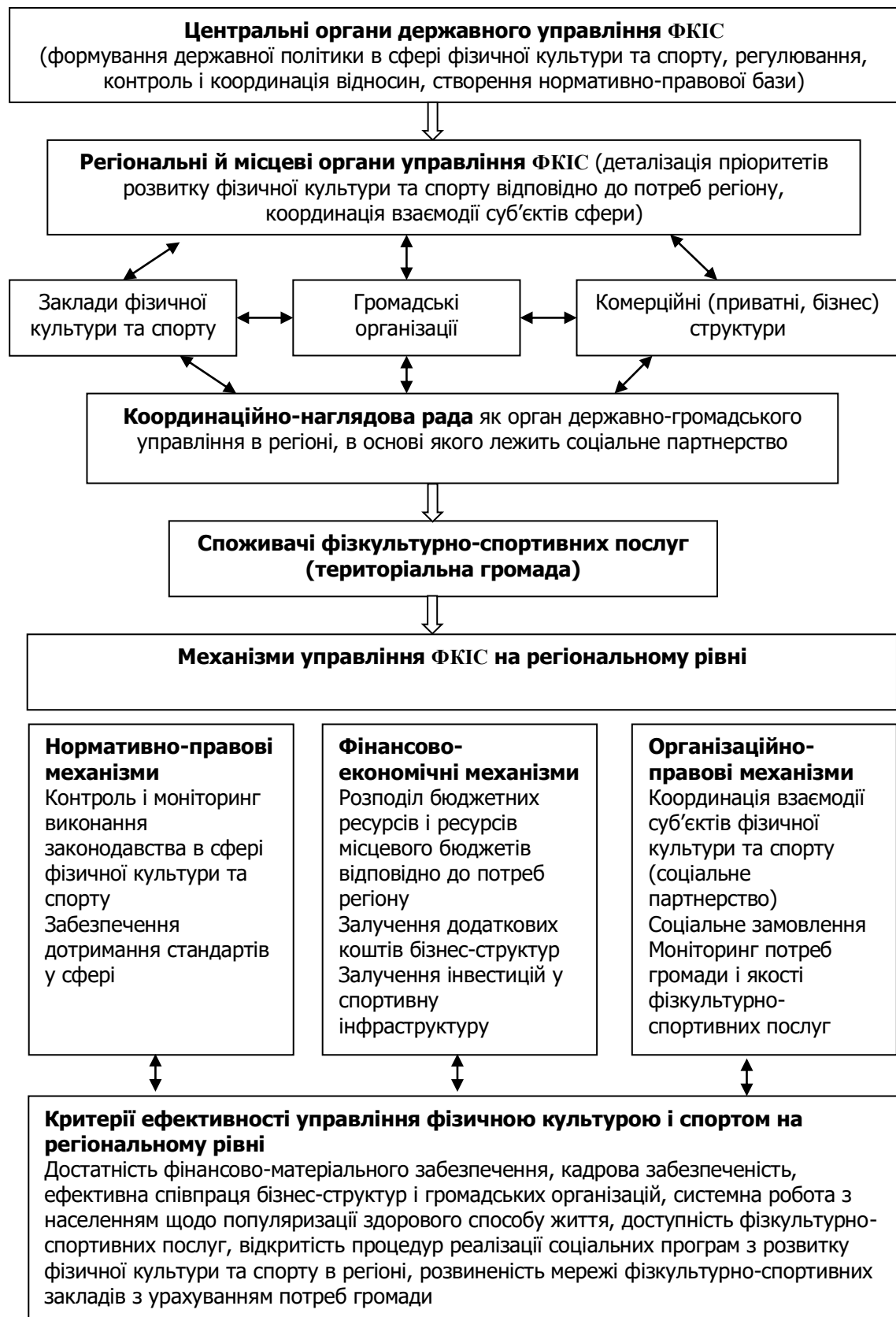

Рис. 3.24. Системно-діяльнісна модель СОЦУФКС у регіональному соціумі

Основою функціонування СУПФІС регіональному рівні, на нашу думку, виступає організаційна взаємодія основних суб'єктів управління, до яких нами віднесено: центральні, регіональні й місцеві органи державного управління, заклади ФКІС та спорту різних форм власності й організаційно-правових форм, громадських організацій і об'єднань, комерційних структур соціально відповідального бізнесу в регіоні, споживачі фізкультурно-спортивних послуг. Звичайно, між зазначеними суб'єктами існують різні типи відносин, що характеризують форми централізму і децентралізації в управлінні. Як визначає М. Туленков, організаційна взаємодія в соціальному управлінні як сукупність процесів і дій відображає зміст організаційно-управлінських відносин і зв'язків між індивідами і соціальними групами незалежно від сфери і видів їхньої життєдіяльності, а також незалежно від рівня соціальної організації суспільства [210, с. 70]. Під організаційною взаємодією в соціальному управлінні як складним соціальним явищем він розуміє: по-перше, процес досягнення внутрішньої впорядкованості, узгодженості діяльності частин цілого; по-друге, сукупність процесів або дій, які сприяють устанавленню і вдосконаленню взаємозв'язків між частинами цілого; по-третє, складову частину процесу соціального управління, сутність якої зводиться до координації дій окремих елементів системи соціального управління заради досягнення взаємної відповідності щодо функціонування її частин; по-четверте, процес розподілу обов'язків між суб'єктами управління різних рівнів, а також між керівниками і підлеглими в рамках будь-якого соціального утворення [210, с. 71–72].

При цьому слід відзначити, що організаційна взаємодія в соціальному управлінні має два аспекти: 1) структурний, який полягає в проектуванні організаційної структури систем соціального управління; 2) поведінковий, що передбачає розподіл обов'язків і координацію зусиль персоналу будь-якого соціального утворення для забезпечення максимальної продуктивності в досягненні визначеної мети діяльності. Отже, організаційна взаємодія в сфері ФКІС та спорту передбачає як створення організаційної структури (в

інституціональному аспекті) управління, так і координацію діяльності основних суб'єктів управління СФКІС в регіоні.

Таким чином, під організаційною взаємодією в УПФІС треба розуміти вид соціальної взаємодії, що забезпечує комплексний і взаємоузгоджений зв'язок соціальної системи між собою та з організаційною структурою управління нею при взаємоузгоджених відносинах із зовнішнім середовищем, в якому функціонує ця соціальна система. Показником розвиненості організаційної взаємодії в УПФІС є організаційно-управлінські відносини, які вирізняються тривалістю і систематичністю організаційних взаємодій, їхньою самовідновлюваністю та широтою змісту організаційних зв'язків.

Для розуміння організаційно-управлінських відносин у СФКІС скористаємося типологією їх видів М. Туленкова [210]. Одним з головних видів цих відносин, що забезпечує відтворення організаційної взаємодії є відносини централізму й самостійності. Відносини централізму – це форма зв'язку суб'єктів управління (і як суб'єктів соціального партнерства) стосовно реалізації визначених управлінських функцій. Відносини самостійності припускають наявність у суб'єктів соціального партнерства таких прав, повноважень і обов'язків, які дають їм можливість самим визначати зміст і спрямованість своєї організаційно-управлінської діяльності.

У соціально-управлінській практиці відносини централізму й самостійності, як показує аналіз, реалізуються системою соціального управління через впровадження й інших видів організаційно-управлінських відносин: субординації та координації; керівництва та підпорядкування; дисципліни та відповідальності, які вирішальним чином впливають на впорядкування та відтворення організаційної взаємодії суб'єктів управління сферою ФКІС та спорту.

Як зазначає М. Туленков, відносини субординації відображають підпорядкованість одного суб'єкта управління іншому суб'єкту управління в процесі здійснення керівництва єдиним об'єктом управління [210, с. 97]. У відносинах субординації відображається принцип централізму. Самостійність

суб'єктів управління реалізується за допомогою відносин координації, які встановлюють горизонтальні зв'язки суб'єктів управління. Зміст відносин координації відображає процес узгодження особливих інтересів цих суб'єктів сфери ФКІС та спорту та об'єднання їхніх дій під час реалізації власних цілей. У межах цих відносин суб'єкти сфери ФКІС та спорту налагоджують між собою паритетну і збалансовану взаємодію відповідно до складності й різноманітності свої цілей, завдань і видів управлінської діяльності [205, с. 90–98]. Відносини керівництва і підпорядкування відображають субординаційні зв'язки на рівні конкретного персоніфікованого суб'єкта управління [178, с. 59–64].

Отже, організаційно-управлінські відносини є взаємодією основних суб'єктів УПФІС на регіональному рівні.

Представлена модель може відображати функціонування системи регіонального УПФІС на тактичному, оперативному і стратегічному рівнях.

На тактичному рівні УПФІС основними функціями суб'єктів управління є надання фізкультурно-спортивних послуг населенню регіону відповідно до його потреб, контроль якості цих послуг і дотримання стандартів надання цих послуг. Ці послуги належать до класу соціально-культурних, тобто послуг, які забезпечують задоволення духовних, інтелектуальних потреб та підтримання нормальної життєдіяльності споживача. Цим підкреслюється важлива суспільна роль ФКІС як дієвих засобів підвищення загальної культури людини. На сьогодні якість фізкультурно-спортивних послуг регламентується відповідно до Державного соціального стандарту у сфері ФКІС [141]. Моніторинг та контроль за виконанням цього стандарту здійснюють Міністерство молоді та спорту України та місцеві органи виконавчої влади з питань ФКІС, інші уповноважені органи, визначені законодавством. Заклади, що надають послуги у сфері ФКІС, постійно здійснюють внутрішній моніторинг своєї діяльності на предмет відповідності послуг цьому стандарту і вживають заходів щодо усунення виявлених недоліків. Показниками якості наданих

послуг є: систематичність моніторингу якості надання послуг; наявність необхідної документації з оцінки якості послуг; відповідність якості послуг установленим показникам якості, отриманим під час контролю.

Взагалі, на рівні тактичного управління фізкультурно-спортивні послуги можна класифікувати таким чином (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Класифікація фізкультурно-спортивних послуг

Критерій	Вид ФСП
Зміст потреби, що задовольняється споживанням послуги	Фізкультурно-виховна Фізкультурно-оздоровча Спортивно-оздоровча Спортивно-видовищна Спортивно-тренувальна Фізкультурно-реабілітаційна
Соціальна значущість потреби, що задовольняється споживанням послуги	Послуга, що задовольняє першочергові життєві потреби Послуга, споживання якої не викликане першочерговою життєвою необхідністю
Регулярність споживання	Послуга, яка є ефективною лише в разі її регулярного споживання Послуга, яка не потребує регулярного споживання
Форма існування	Послуга, що існує як реальний процес фізкультурно-спортивної діяльності, як форма електронної версії
Спосіб компенсації за споживання послуги	Безкоштовна Платна

На рівні тактичного управління важливим завданням є визначення потреб населення регіону в фізкультурно-спортивних послугах, а також поширення цінностей здорового способу життя, рухової активності через соціальну рекламу та інформаційно-комунікаційну взаємодію суб'єктів управління в СФКІС з населенням.

На рівні оперативного УПФІС здійснюється організаційний розвиток закладів, що надають фізкультурно-спортивні послуги. На нашу думку, цей рівень управління насамперед має бути делегований регіональним органам

управління СФКІС, оскільки в ньому задіяні всі суб'єкти цієї сфери, а одне з головних завдань органів місцевого самоврядування – це координація діяльності всіх суб'єктів сфери ФКІС та спорту. Особливого значення набуває співпраця органів державного управління, фізкультурно-спортивних закладів і громадських організацій в сфері спорту з комерційними структурами соціально орієнтованого бізнесу.

Соціальна відповідальність великого бізнесу, як зазначає І. Соболева, на сьогодні реалізується через соціальні програми, що є основою моделі соціальної політики [184, с. 90–102]. Така модель, підсумовує О. Агарков, передбачає: сумлінне виконання своїх зобов'язань перед суспільством і державою (заробітна плата, трудове законодавство, податки, якість продукції тощо); розвиток партнерських внутрішньо-корпоративних відносин, забезпечення пакетом соціальних послуг і пільг працівників корпорацій та їхніх сімей; підготовку й реалізацію програм і напрямів діяльності, що виходять за межі окремої корпорації, об'єктами в такому разі виступають окремі території або категорії населення. Участь корпорацій у розробленні та здійсненні державної соціально-економічної політики, спрямованої на розвиток суспільства в цілому, є виявом соціальної відповідальності бізнесу в найширшому сенсі [3, с. 255–256]. Це передбачає державно-приватно-громадське партнерство в системі ФКІС та спорту. О. Васильєва називає форми такого партнерства: обслуговування об'єктів місцевої інфраструктури сфери ФКІС та спорту; залучення приватного і громадського секторів до розробки та виконання місцевих програм, проектів розвитку ФКІС та спорту; соціальне замовлення [31]. У світовій практиці все більшого поширення набуває співпраця бізнесу з благодійними фондами і організаціями як інституціями громадянського суспільства, які працюють на певній території і мають можливість виявляти соціальні пріоритети та реалізувати соціальні програми. На рівні оперативного управління реалізується такий механізм соціального управління, як соціальне партнерство соціальних суб'єктів різних секторів суспільства – державних органів влади, приватно-

комерційного сектору та інституцій громадянського суспільства. На даному рівні управління доцільним є створення Наглядової і Координаційної ради за діяльністю установ і організацій сфери ФКІС та спорту. Координаційно-наглядова рада – це громадський наглядовий орган, що формується з представників обласних органів виконавчої влади та органів обласного самоврядування, громадських організацій у сфері ФКІС та спорту, департаменту у справах молоді і спорту з метою нагляду за діяльністю і розвитком закладів, установ і організацій сфери ФКІС. Координаційно-наглядова рада виступає як орган державно-громадського управління в регіоні, в основі якого лежить соціальне партнерство, як форма соціального управління, тобто залучення всіх учасників до підготовки, прийняття і реалізації управлінських рішень.

Стратегічний рівень управління СФКІС на регіональному рівні пов'язаний із формуванням і розробкою стратегії розвитку сфери ФКІС та спорту в регіоні на певний період із залученням усіх суб'єктів управління, тобто цей рівень управління підпорядковує тактичний та оперативний рівні і базується на принципі критеріальності, який полягає в чіткому визначенні критеріїв ефективності діяльності регіональної системи державного УПФІС та об'єкту управління. Оцінка стану розвитку ФКІС в регіоні та визначення бажаних її показників здійснюється на основі критеріїв оптимальності, які, з одного боку, мають враховувати економічні, ресурсні та інші можливості регіону, а з іншого – за обмежених ресурсів максимально задовольняти потреби територіальної громади в сфері ФКІС та спорту.

Представлена модель звичайно не може передбачати всі аспекти регіонального управління СФКІС, але її евристичність пов'язана із врахуванням впливу взаємодії різних суб'єктів соціального управління в процесі розвитку СФКІС в регіоні.

Висновки до третього розділу

У розділі виокремлено шляхи підвищення ефективності й оптимізації УПФІС на регіональному рівні.

1. На основі результатів соціологічного аналізу стану, можливостей і критеріїв в УПФІС на регіональному рівні визначено: 1) рівень позитивної оцінки діяльності органів управління в сфері ФКІС є вищим за середній; 2) основними факторами підвищення ефективності системи управління в СФКІС є достатність бюджетного фінансування, удосконалення нормативно-законодавчої бази, ефективна міжсекторна взаємодія в управлінні СФКІС в регіоні, посилення інформаційної підтримки і реклами в сфері ФКІС та спорту; 3) основними показниками соціального ефекту від залучення громадських організацій до управління закладами з надання фізкультурно-спортивних послуг є: залучення додаткових ресурсів, підвищення ефективності всієї системи соціального обслуговування, забезпечення реалізації принципів відкритості і доступності.

2. Основними критеріями ефективності УПФІС визначено: достатність фінансово-матеріального забезпечення, кадрову забезпеченість, ефективну співпрацю бізнес-структур і громадських організацій, системну роботу з населенням щодо популяризації здорового способу життя (соціальна реклама, розробка маркетингової стратегії), доступність фізкультурно-спортивних послуг, відкритість процедур реалізації соціальних програм із розвитку ФКІС та спорту в регіоні, розвиненість мережі фізкультурно-спортивних закладів з урахуванням потреб громади.

3. Розроблено модель УПФІС на регіональному рівні, яка ґрунтується на таких положеннях: 1) процеси децентралізації і регіоналізації управління є об'єктивною основою розвитку СФКІС; 2) суб'єктами управління виступають органи державного управління і місцевого самоврядування, заклади надання фізкультурно-спортивних послуг, громадські організації і об'єднання в сфері спорту, комерційні структури соціально орієнтованого

бізнесу, територіальна громада; 3) основою функціонування системи управління СФКІС на регіональному рівні є організаційна взаємодія основних суб'єктів управління; 4) модель відображає функціонування системи регіонального управління СФКІС на тактичному, оперативному і стратегічному рівнях.

Теоретичний аналіз сучасної системи управління СФКІС в Україні, результати проведеного емпіричного дослідження стану і можливостей системи управління на регіональному рівні, розроблена модель УПФІС у регіональному соціумі дозволили визначити основні перспективні напрямки розвитку регіонального управління ФКІС: 1) децентралізація УПФІС і надання більшої автономії фізкультурно-спортивним закладам різної форми власності; 2) розробка і реалізація маркетингової політики в сфері ФКІС та спорту на регіональному рівні; 3) підвищення ефективності механізму соціального партнерства в СУПФІС.

ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язано важливу наукову проблему – соціологічно продіагностована невідповідність між усталеною галузевою практикою УПФІС у регіоні, що істотно обмежує доступ широких верств населення до споживання фізкультурно-спортивних послуг та соціологічно інтерпретована нова системно-діяльнісна модель соціального управління спортивно-фізкультурною сферою соціального буття населення регіону.

Результати проведеного соціологічного дослідження особливостей розвитку СОЦУФКС на регіональному рівні дають підстави для таких узагальнених висновків.

1. Інтерпретація наукових підходів у сучасному соціологічному дискурсі щодо розуміння сутності ФКІС дозволяє констатувати, що ця сфера є ключовою сферою суспільного життя, в якій формується та відтворюється суспільна активність соціальних суб'єктів, а також їхня соціально-комунікативна взаємодія на глобальному, національному, регіональному та локальному рівнях, що відображає ціннісно-нормативну систему суспільства і виконує соціалізаційну, адаптаційну, комунікаційну, інтегративну, оздоровчу та рекреаційну соціальні функції. Натомість вона містить у собі й конкретні індивідуальні особливості, форми, стиль поведінки і діяльності як окремої особи, так і соціальної спільноти або суспільства в цілому, тобто різноманітні форми соціального життя, з одного боку, і результати соціальної діяльності – з іншого.

2. З'ясовано, що ФКІС виступає як специфічна соціальна система, представлена у формі цілісної організації, органічної єдності індивідів, соціальних груп, організацій (соціальних інститутів) і їх зв'язків і відносин одне з одним на основі забезпечення спеціалізованих видів діяльності та їхніх результатів з фізичного й духовного перетворення особи відповідно до потреб індивіда і суспільства в таких розвитку і вдосконаленні. Фізична

культура як система не лише забезпечує потреби існування особи та суспільства, а й створює умови для їхнього розвитку і тим самим включається в сукупність соціальних зв'язків з відтворення суспільства і особи, перетворення їх соціальної сфери, тобто в соціальну взаємодію, соціальні відносини й соціальну поведінку всіх її структурних підсистем і компонентів. Надано визначення спорту в контексті масового спорту, тобто системи покращення фізичного стану населення шляхом заняття окремими видами спорту або вправами фізичного спрямування.

3. Визначено, що ФКІС у сучасному суспільстві виступає, з одного боку, як соціальний інститут, а з іншого – як об'єкт соціального управління, інституціональною формою якого є надання різноманітних фізкультурно-спортивних послуг через систему державних, громадських і приватних організацій, установ і закладів ФКІС та спорту, виконуючи низку виокремлених важливих соціальних функцій. Сучасна сфера ФКІС та спорту в Україні передбачає функціонування як державних, так і недержавних комерційних і некомерційних організацій, що свідчить про багатосуб'єктність в управлінні системою таких закладів. До таких суб'єктів відносимо державу і державні органи влади, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства (спортивні федерації, об'єднання, спілки тощо), приватні організації та підприємства, соціальні програми в фізкультурно-спортивній сфері, соціальні проекти, спрямовані на поширення спорту серед населення, і благодійні фонди, що фінансуються бізнес-структурами. При чому провідна роль в управлінні СФКІС в Україні належить державі, для чого створюється система центральних, регіональних і місцевих органів управління.

На підставі отриманих результатів виокремлено дві основні групи принципів УПФІС. Перша група об'єднує принципи управління, що відображають загальну спрямованість на розвиток сфери ФКІС та спорту; друга група принципів пов'язана із оптимізацією системи управління сферою ФКІС та спорту. Систематизовано функції управління зазначеною сферою,

виходячи із структури ФКІС та спорту як соціальної системи: 1) на мікрорівні (сукупність функціональних зв'язків між окремими особами і соціальними групами) функції пов'язані із підвищенням якості й доступності надання фізкультурно-спортивних послуг; 2) на мезорівні (сукупність соціальних спільнот та організацій фізкультурно-спортивної спрямованості) – організаційний розвиток закладів ФКІС та спорту різних форм власності і виду спортивної діяльності, підтримка розвитку спортивної інфраструктури та спортивних об'єктів; 3) на макрорівні – реалізація державної політики у сфері ФКІС, розвиток національного спорту та ФКІС, забезпечення правового врегулювання діяльності у сфері ФКІС, здійснення міжнародної співпраці та захист державних інтересів у сфері ФКІС тощо. Виділено основні групи механізмів управління в сфері ФКІС: нормативно-правові, фінансово-економічні та організаційно-управлінські.

4. У межах проведеного соціологічного аналізу стану та можливостей оптимізації СУПФІС у Запорізькому регіоні диференційовано такі групи ключових чинників, що впливають на підвищення ефективності управління цією сферою суспільного життя: 1) чинники, пов'язані з патерналізмом і провідною роллю держави в СУПФІС (збільшення бюджетного фінансування; удосконалення нормативно-законодавчої бази; створення економічних умов розвитку приватного сектору в цій сфері; забезпечення доступності фізкультурно-спортивних послуг); 2) чинники, пов'язані з потребою реформування СУПФІС (соціальне партнерство держави, органів місцевого самоврядування, громадських спортивних організацій і бізнес-структур в управлінні розвитком СФКІС; децентралізація і регіоналізація системи управління; розробка ефективної маркетингової стратегії розвитку сфери ФКІС та спорту в регіоні; посилення інформаційної підтримки і соціальної реклами в сфері ФКІС та спорту).

Результати соціологічного опитування експертів і споживачів фізкультурно-спортивних послуг показали, що на ефективність соціальної взаємодії державного та громадського сектору в управлінні СФКІС на

регіональному рівні впливає насамперед залучення додаткових фінансово-матеріальних ресурсів шляхом налагодження дієвої співпраці громадських організацій (федерацій, спілок тощо) із великим бізнесом на основі впровадження соціальних замовлень і соціальних проектів у галузі ФКІС. При цьому основними чинниками продуктивності УПФІС як експерти, так і споживачі фізкультурно-спортивних послуг вважають: достатність фінансово-матеріального забезпечення, кадрову забезпеченість, ефективну співпрацю бізнес-структур і громадських організацій, системну роботу з населенням щодо популяризації здорового способу життя, доступність фізкультурно-спортивних послуг, відкритість процедур реалізації соціальних програм із розвитку ФКІС та спорту в регіоні, розвиненість мережі фізкультурно-спортивних закладів з урахуванням потреб громади. Проведений аналіз також показав, що регіональна СУПФІС демонструє стійкі тенденції до інтенсивного соціального перетворення, хоча в той же час у динаміці її розвитку існують певні проблеми, зокрема, стосовно налагодження постійної інформаційно-комунікативної взаємодії органів місцевої влади, державних, громадських, комерційних структур і територіальної громади щодо залучення позабюджетних ресурсів для розвитку в регіоні ФКІС, а також розширення в ньому масштабів надання різноманітних фізкультурно-спортивних послуг, особливо в сільській місцевості та за місцем проживання.

5. Виділено дві групи критеріїв (спеціальні та конкретні) оцінювання соціальної ефективності регіонального управління фізичною культурою і спортом, які відповідають двом основним ієрархічним рівням управління даною сферою на регіональному рівні: за критеріями спеціальної соціальної ефективності визначається результативність діяльності керуючих суб'єктів, які охоплюють своїм управлінським впливом керовані ними фізкультурно-спортивні об'єкти (організації, установи, заклади тощо); за критеріями конкретної соціальної ефективності виявляється конкретний внесок кожної ланки системи управління, кожного управлінського працівника (менеджера,

організатора чи фахівця ФКІС), залучених до процесу організації, функціонування та розвитку ФКІС в регіоні.

6. Запропоновано системно-діяльнісну модель СОЦУФКС на регіональному рівні, яка ґрунтується на таких положеннях: 1) процеси децентралізації і регіоналізації управління є об'єктивною умовою розвитку сфери ФКІС та спорту; 2) суб'єктами управління виступають органи державного управління і місцевого самоврядування, координаційні й наглядові регіональні ради, заклади надання фізкультурно-спортивних послуг, громадські організації та об'єднання в сфері спорту, комерційні структури соціально орієнтованого бізнесу, територіальна громада; 3) основою функціонування СУПФІС на регіональному рівні є організаційна взаємодія основних суб'єктів управління; 4) модель відображає функціонування системи регіонального управління СФКІС на тактичному, оперативному і стратегічному рівнях.

Таким чином, опрацювання особливостей розвитку СОЦУФКС на регіональному рівні уможлиблює вироблення відповідних рекомендацій для забезпечення визначеного рівня розвитку зазначеної сфери суспільного життя за умов використання положень системно-діяльнісної моделі управління даною сферою. Серед них головними слід вважати підтримку стратегічних цілей розвитку ФКІС в регіоні з боку суб'єктів управління різних рівнів, їх оперативну реакцію на дестабілізуючі впливи зовнішнього середовища, розбудову соціальних відносин і взаємодій демократичного типу, що базується на засадах і принципах соціального партнерства, залучення всіх учасників фізкультурно-спортивної діяльності до процесу підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень щодо розвитку фізкультурно-спортивної сфери на регіональному рівні в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверин Ю.П. Люди управляют людьми: модель социологического анализа. М. : Изд-во МГУ, 1996. 328 с.
2. Аверина М.В. Механизмы действия феномена маргинальности в пространстве спорта. *Научный потенциал: работы молодых ученых*. 2009. № 4. С. 229-235.
3. Агарков О.А. Соціально-політичний маркетинг: теоретичний і практичний аспекти [Монографія]. Запоріжжя: Просвіта, 2011. 316 с.
4. Агеев А.И. Предпринимательство: проблемы собственности и культуры. М.: Наука, 1991. 112 с.
5. Акимов Д. Социальный маркетинг: предмет и основные типы. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2009. №1. С. 186-203.
6. Акимов Д.И. Социальный маркетинг [монография]. К.: Наукова думка, 2008. 144 с.
7. Акимов Д.И. Социальный маркетинг и социальная сфера общества : монография. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2010. 312 с.
8. Алфимов Н.Н., Солодков А.С., Морозько П.Н. Спортивная деятельность в информационно-вероятностной интерпретации. *Теория и практика физической культуры*. 2004. №11. С. 20-25.
9. Андреев С.Н. Маркетинг некоммерческих субъектов. Москва : Финпресс, 2002. 320 с.
10. Андрущенко О.А. Концептуальні основи створення єдиного інформаційного поля ФКІС України. *Вісник Книжкової палати України*. 2003. № 1. С. 33-36.
11. Апциаури Л.Ш. Спорт как социальное явление и фактор социализации личности. *Теория и практика физической культуры*. 2003. №1. С. 12-14.

12. Артановский С.Н. Некоторые проблемы теории культуры. Л. : ЛГИК, 1977. 83 с.
13. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: Курс лекций. М.: Юрид. лит., 1997. 400 с.
14. Афанасьев В.Г. Системность и общество. М.: Политиздат, 1980. 432 с.
15. Білецький С. Соціальний захист як ознака цивілізованості суспільства. *Віче*. 1998. № 8. С. 15-24.
16. Батюк А.М. Інституціоналізація ФКІС в сучасному суспільстві. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУУ Том XIV. Серія «Спеціальні та галузеві соціології»*. 2013. Випуск 276. С. 124-133.
17. Батюк А.М. Структурування спорту та ФКІС в контексті соціологічного аналізу. *Грані. Соціологія*. 2012. № 2 (82). С. 106-110.
18. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: трактат по социологии знания. М.: МЕДИУМ, 1995. 323 с.
19. Бех В.П., Лукашевич М.П., Туленков М.В. Соціальна робота і формування громадянського суспільства: монографія. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 599 с.
20. Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода. М.: Наука, 1973. 271 с.
21. Блеер А.Н., Суслов Ф.П., Тышлер Д.А. Терминология спорта. Толковый словарь-справочник. М.: Академия, 2010. 464 с.
22. Богданова Д.Ш. Профессиональный спорт в современной культуре: Проблема маргинализации. *Общество. Среда. Развитие (Terra Humana)*. 2012. №2. С. 162-166.
23. Бондаренко І. Адаптація законодавства України до європейського законодавства – один з пріоритетних напрямів реформування правової системи України. *Право України*. 2002. №7. С. 63-66.
24. Бурдые П. Программа для социологии спорта. Начала / пер. с фр. Н. А. Шматко. М. : Socio-Logos, 1994. С. 257-275.

25. Бурдые П. Структура, габитус, практика. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 1998. Том 1. №2. С. 44-59.
26. Бурдые П.. Начала : сб. : пер. с фр. М. : Socio-Logos : Фирма «Адапт», 1994. 287 с.
27. Быховская И.М. Спорт: Культурологические векторы анализа феномена. *Культурологический журнал*. 2011. № 1. С. 5.
28. Быховская И.М. Человеческая телесность в социокультурном измерении: традиции и современность. М.: ГЦОЛИФК, ОС РАН, 1993. 179 с.
29. Вавренюк С.А. Закордонний досвід державного управління розвитком ФКІС. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. праць. X. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2014. Вип. 4 (47). С. 383-389.
30. Вавренюк С.А. Структурно-функціональна модель системи державного управління розвитком ФКІС в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. К., 2014. № 21. С. 154-158.
31. Васильєва О.І. Напрями застосування державно-приватного партнерства в соціальній сфері. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. №10. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=762>. (дата звернення: 12.08.2018).
32. Васильченко Л.В. Управлінська культура і компетентність керівника. X. : Основа, 2007. 176 с.
33. Васильченко О.А. Еволюція норм та девіацій у сфері спорту : автореф. дис. ... канд. соц. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Васильченко Олег Анатолійович ; Гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління». Запоріжжя, 2006. 16 с.
34. Вебер М. Основные понятия стратификации. *Социологические исследования*. 1994. №5. С. 146-156.
35. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма. *Избранные произведения* : пер. с нем. М. : Прогресс, 1990. С. 61-135
36. Веблен Т. Теория праздного класса. М. : Прогресс, 1984. 256 с.

37. Власова Н.Ф. Інституціональні ознаки ФКІС та спорту. *Соціальні виміри суспільства* : збірник наукових праць. Київ : ТОВ „Календарі”, 2017. Вип. 9(20). С. 414–426.
38. Власова Н.Ф. Системно-діяльнісна модель партисипативного управління фізичною культурою та спортом у регіональному соціумі. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики* : збірник наукових праць. Запоріжжя : КПУ, 2019. Вип. 81. С. 61–71.
39. Власова Н.Ф. Сфера ФКІС та спорту як соціальна система. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право : збір. наук. праць. Київ; Одеса : Видавничій дім «Гельветика», 2016. № 3/4 (31/32). С.49–57.
40. Власова Н.Ф. Функції ФКІС та спорту як соціального інституту. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики* : збірник наукових праць. Запоріжжя : КПУ, 2017. Вип. 75. С. 53–60.
41. Власова Н.Ф. Чинники підвищення ефективності системи управління сферою ФКІС та спорту на регіональному рівні: соціологічний аналіз. *Грані : науково-теоретичний альманах / редкол.: С. А. Квітка (гол. ред.) та ін. ; ДНУ ім. Олесья Гончара. Дніпро : Грані, 2018. Т. 21. №2. С. 75–83.*
42. Выдрин В.М. Методические проблемы теории физической культуры. *Теория и практика физической культуры*. 1984. № 6. С. 10-12.
43. Выдрин В.М., Николаев Ю.М. Содержание, объем и структура понятия «физическая культура». *Теория и практика физической культуры*. 1974. № 9. С. 8-10.
44. Выдрин В.М. Физическая культура и ее теория. *Теория и практика физической культуры*. 1986. № 5. С. 24-27.
45. Гадайчук Д. Результати досліджень з питань використання фінансових ресурсів організаційно-управлінськими структурами у спорті вищих досягнень. *Педагогіка, психологія та медико-біологічних проблем фізичного виховання і спорту*. 2004. №13. С. 29-39.

46. Гадайчук Д. Стан фінансового забезпечення сфери ФКІС та спорту України та шляхи його удосконалення. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2002. №1. С. 86-88.

47. Газнюк Л.М., Разумовський С.О. Маркетингова діяльність у сфері ФКІС та спорту як об'єкт соціального пізнання. *Слобожанський науково-спортивний вісник: науково-теоретичний журнал*. Харків, 2014. №1 (39). С. 12-16.

48. Гайденок П.П. Эволюция понятия науки: становление и развитие научных программ. М. : Наука, 1980. 567 с.

49. Галкин В.В. Экономика спорта и спортивный бизнес : [учеб.пособие]. М. : КНОРУС, 2006. 320 с.

50. Галлямов Р.Р., Горбунова Р.Р. Отечественные и зарубежные определения понятия «межсекторное социальное партнерство»: сравнительный анализ основных подходов. *Вестник ВЭГУ*. 2013. № 1(63). С. 26-32.

51. Гарфинкель Г. Исследования по этнометодологии. СПб.: Питер, 2007. 335 с.

52. Гасюк І. Механізми фінансування галузі «фізична культура та спорт». *Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. ХарРІДУ НАДУ*. Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. Вип.4(31). С. 264-270.

53. Гасюк І.Л. Механізми державного управління фізичною культурою та спортом в Україні : автореф. дис. на здобуття гаук. Ступеня док. наук з держ. Управління: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». К., 2013. 39 с.

54. Гасюк І.Л. Організаційна структура державного управління фізичною культурою і спортом в Україні. *Університетські наукові записки: часопис ХУУП*. Х. : Вид-во ХУУП, 2010. № 3 (35). С. 195-203.

55. Гасюк І.Л. Організаційно-правові засади державного управління фізичною культурою й спортом: сучасний стан і тенденції розвитку. *Університетські наукові записки: часопис ХУУП*. Х. : Вид-во ХУУП. 2009. № 2 (30). С. 297-304.

56. Гасюк І.Л. Підходи до дослідження системи державного управління розвитком ФКІС. *Державне управління та місцеве самоврядування: зб.наук.пр.* Дніпропетровськ: Вид-во ДРІДУ НАДУ, 2010. С. 194-206.
57. Гасюк І.Л. Теоретичне обґрунтування принципів оптимізації державного управління розвитком ФКІС. URL: <http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2010-01/10gilfks.pdf> (дата звернення 23.04.2017).
58. Гасюк І.Л. Теоретичне обґрунтування складових моделі організаційної структури державного управління фізичною культурою та спортом. *Університетські наукові записки.* 2010. №4(36). С.276-281.
59. Генисаретский О., Щедровицкий Г. Деятельность проектирования и социальная система. URL: <http://skachate.ru/kultura/9216/index.html> (дата обращения: 30.02.2017).
60. Гидденс Э. Устройство общества: очерк теории и структуризации [пер. с англ. И. Тюрина]. М.: Академический проект, 2003. 528 с.
61. Гілета О.П. Ефективність некомерційних організацій: теоретичні підходи. *Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* 2008. № 795. С.72-77.
62. Гладышев А.Г., Иванов В.Н., Патрушев В.И. Основы социального управления: Учебное пособие; под ред. В.Н. Иванова. М.: Высш. шк., 2001. 271 с.
63. Гордин В.Э. Социальная политика и социальный маркетинг. СПб.: Питер, 1993. 317 с.
64. Гофман І. Презентація себе іншим в повсякденному житті. К.: Канон-Прес-Ц, 2000. 685 с.
65. Гузарь В.М. Процес управління фізичною культурою і спортом. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту.* Х., 2009. № 17. С. 9-18.
66. Данилко М. Тенденції розвитку вищої освіти у галузі фізичного виховання і спорту. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту.* 2002. № 2-3. С. 49-52.

67. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація: Монографія / [Відп. ред. Н.Р.Нижник; Кол. авт.: В.Б.Авер'янов, І.А.Грицяк, С.Д.Дубенко та ін.]. К.: Вид-во УАДУ, 1997. 448 с.
68. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / [за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла]. К. : НІСД, 2010. 288 с.
69. Діденко Н.Г. Проблеми ефективності державного управління у формуванні соціального партнерства на регіональному та місцевому рівнях. *Проблеми державного управління розвитком промислового потенціалу регіону: зб. наук. праць Донецького державного університету управління.* – Донецьк: НОРД КОМП'ЮТЕР, ДонДУУ, 2007. т. VIII, вип. 87, серія «Державне управління». С. 174-185.
70. Діденко Н.Г. Розвиток механізмів державного управління та місцевого самоврядування у формуванні міжсекторного соціального партнерства в регіоні. *Теорія і практика державного управління: зб. наук. праць.* Харків: Вид-во ХарІНАДУ «Магістр», 2007. Вип. 1 (16). С. 184-192.
71. Долбишева Н. Г. Неолімпійський спорт як соціальний інститут на рівні державності. *Слобожанський науково-спортивний вісник.* 2015. №2 (46). С. 70-73.
72. Дутчак М.В. Спорт для всіх в Україні: теорія та практика : монографія. К. : Олімпійська література, 2009. 280 с.
73. Евсеев С.П. Становление адаптивной физической культуры России. *Теория и практика физической культуры.* 2006. № 10. С. 8-10.
74. Євсєєва О.О. Вдосконалення державного регулювання розвитку системи ФКІС в регіоні. *Бізнесінформ.* 2013. №1. С. 46-51.
75. Жадан О. Культура корпоративна. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 361 с.
76. Жданов І. Дорожня карта реформ у сфері ФКІС та спорту. URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/16627> (дата звернення 07.06.2017).

77. Жилин Д.М. Теория систем: опыт построения курса. М.: Ленанд, 2007. 170 с.
78. Завальнюк О.В. Спорт як системний об'єкт управління. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2015. Випуск 3–4 (141–142). С. 167-177.
79. Загороднюк В.П. Целесообразность культуры и смысл человеческого бытия. *Философская и социологическая мысль*. 1992. № 9. С. 18-26.
80. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 997. № 24. ст.170.
81. Закон України «Про об'єднання громадян». Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4572-17> (дата звернення 08.05.2018).
82. Захаров А.К. Спорт як соціальний інститут в умовах глобалізації. *Вісник ВСГУТУ*. 2014. №1. С. 172-176.
83. Захаров М.А. Социология спорта. Смоленск, 2008. 218 с.
84. Захарова С. Кризис индустриализма и концепция социального маркетинга. *Социологические исследования*. 1995. № 5. С. 34-38
85. Зеленов Л.А., Лебедев Ю.А. Физическая культура как система (к дискуссии о предмете теории физической культуры). *Теория и практика физической культуры*. 1985. № 9. С. 48-50.
86. Злобин Н.С. Культура и общественный прогресс. М. : Наука, 1980. 303 с.
87. Іванов О., Іванченко Ю. Оптимізація розподілу фінансових потоків у спортивній організації. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2003. №18. С. 71-74.
88. Іжа М.М. Система регіонального управління: світовий досвід і Україна: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Київ, 2011. 37 с.
89. Імас Є.В., Мічуда Ю.П. Економічні проблеми розвитку сфери ФКІС в перехідних суспільних системах. *Економіка і держава*. 2006. № 2. С. 40-43.
90. Карапетян Л. Концептуальные вопросы социального управления. *Проблемы теории и практики управления*. 1999. №5. С. 51-55.

91. Кёх А. Пагубна ли зависимость между спортом и политикой? *Проблемы международного спортивного движения* : тематич. подборка. М. : ВНИИФК, 1981. № 4. С. 12-19.
92. Кнабе Г.С. Диалектика повседневности. *Вопросы философии*. 1989. №5. С. 27-38.
93. Ковалева М.С. Теория действия Толкотта Парсонса. *История теоретической социологии. Стабилизационное сознание и социологическая теория в век кризиса*. М.: Академический Проект; Гаудеамус, 2010. С. 150-187.
94. Козырев Г.И. Социальное действие, взаимодействие, поведение и социальный контроль. *Социологические исследования*. 2005. № 8. С. 124-129.
95. Коновалова І.В. Механізм державного управління регіональними соціальними програмами в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. наук з державного управління : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Харків, 2011. 19 с.
96. Кононович В.Г. Развитие ФКІС в Україні як один з пріоритетів державного управління : URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2013-2/doc/1/18.pdf>. (дата звернення 11.10.2018).
97. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141.
98. Корель Л.В. Архитектоника адаптивных механизмов социальных систем: социологический дискурс. *Регион: экономика, социология*. 2007. №4. С. 169-185.
99. Коротич О.Б. Класифікація та зміст механізмів управління державою. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. пр. ОРІДУ. О., 2006. Вип.. 2 (26). С. 122–128.
100. Котлер Ф. Основы маркетинга. М.: «Ростинтэр», 1996. 704 с.
101. Котляров И.В. Социология спорта: теория, методология, методика. Минск: Белинформпрогноз, 1994. 40 с.
102. Кравченко С.А. Социология: парадигмы через призму социологического воображения. М.: Экзамен, 2007. 511 с.

103. Кривцун-Левшина Л.Н., Кривцун В.П. Организация и методика физкультурно-оздоровительной работы : курс лекций. М-во образования Республики Беларусь, Учреждение образования «Витебский государственный университет имени П. М. Машерова», Каф. легкой атлетики и лыжного спорта. Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2017. 344 с.

104. Кривцун-Левшина Л.Н., Котляров І.В. Соціологія ФКІС. Вітебськ: УО «ВДУ ім П.М.Машерова», 2009. 297 с.

105. Куделко В.Є. Організація і технологія управління фізичною культурою і спортом в системі районного територіально-адміністративного утворення. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.02. Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. ХДАФК, Харків, 2005. 22 с.

106. Кузьменко О.О. Реалізація державної програми у сфері ФКІС. *Науковий вісник молодих вчених*. 2010. Вип. 1 (1). С.225-229.

107. Кузьменко О.О. Сучасний стан державного управління фізичною культурою та спортом в Україні та Європі. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/Dtr_du/2011_3/files/DU311_07.pdf. (дата звернення 23.04.2018).

108. Лапин Н.И. Проблема социального анализа организационных систем. *Вопросы философии*. 1974. № 7. С. 38-49.

109. Ларіна Р.Р., Владзимирський А.В., Балусева О.В. Державний механізм забезпечення інформатизації системи охорони здоров'я: Монографія; під заг. ред. В.В. Дорофійенко. Донецьк: ТОВ «Цифрова типографія», 2008. 252 с.

110. Латенин Д.А. Культурология: учебное пособие. Воронеж: ВГПУ, 2008. 264 с.

111. Лебедева Н.Н. Субъектно-объектная характеристика институционального механизма. *Вестник ВолГУ*. Серия 3: экономика, экология. 1999. Вып. 4. С. 18-22.

112. Ленк Х. Отчуждение и манипуляция личностью спортсмена. Спорт и образ жизни : сб. ст. / сост. В. И. Столяров, З. Кравчик. М. : Физкультура и спорт, 1979. С. 112-125.

113. Леонтьук А.М. Спорт. Социокультурные характеристики спорта в современном обществе. М., 2000. 234 с.

114. Ліщук С.В. Зарубіжний досвід регіонального управління фізичною культурою та спортом. *Науковий вісник Академії муніципального управління*: Серія «Управління» Вип. 4/2014. Державне управління та місцеве самоврядування / За заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка. К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління. 2014. С. 359-365.

115. Ліщук С.В. Підвищення ролі громадських об'єднань в сфері державного регулювання ФКІС в Україні. *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі*: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет – конф. Переяслав – Хмельницький, 24-25 листопада 2015. С. 124-126.

116. Ліщук С.В. Система державного регулювання у сфері ФКІС та спорту в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. №12. URL:: www.dy.nauka.com.ua (дата звернення 06.07.2018).

117. Лубышева Л.И. Концепции формирования физической культуры человека. М.: ГЦОЛИФК, 1992. 123 с.

118. Лубышева Л.И., Бальсевич В.К. Ценности физической культуры в здоровом стиле жизни. *Современные исследования в области спортивной науки*; материалы Международной конференции. СПб.: НИИФК, 1994. С. 57-59.

119. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Менеджмент соціальної роботи. К. : Каравела, 2007. 296 с.

120. Лукашевич М.П., Туленков М.В., Яковенко Ю.І. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій : підручник. К. : Каравела, 2008. 544 с.

121. Лукашук В.І. Державна політика в галузі ФКІС: українські реалії. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2014. №1101. С. 126-131.

122. Лукашук В.І. Еволюція соціологічних підходів до вивчення спорту. *Український соціум*. Соціологія. 2012. № 1(40). С. 39-52.
123. Лукашук В.І. Тенденції розвитку спорту в умовах ринкових перетворень : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Х., 2006. 21 с.
124. Лукьянов А.В., Мазов Н.Ю. Спорт как социально-ценностная система. *Философия и общество*. 2008. №2. С. 168-184.
125. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории Санкт-Петербург:«НАУКА», 2007. 643 с.
126. Луман Н. Формы помощи в процессе изменения общественных условий. *Социологический журнал*. 2000. № 1–2. С. 16–35.
127. Люшен Г. Спорт и культура. *Спорт, духовные ценности, культура*. М. : СпАрт, 1997. Вып. 2. С. 135–140.
128. Малиновський В.Я. Державне управління. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 558 с.
129. Мальона С. Право – специфічний засіб управління фізичною культурою і спортом. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2006. № 4. С. 108-110.
130. Масионис Дж. Социология. СПб. : Питер, 2004. 752 с.
131. Матвеев Л.П. Вопросы формирования общей теории физической культуры. *Общественные науки*. 1980. № 3. С. 31-42.
132. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. М.: РГАФК, 2002. 176 с.
133. Матросова Л., Галюза І. Проблеми менеджменту в галузі ФКІС та спорту. *Вісник економічної науки України*. 2012. №2. С. 94-97.
134. Мелиховский В.М. Социальный маркетинг. Ярославль: Яросл. гос. ун-т им. П. Г. Демидова, 1996. 47 с.
135. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура. М.: АСТ, 2006. 873 с.

136. Мид Дж. Г. Интернализированные другие и самость. Американская социологическая мысль: Тексты / под ред. В.И. Добренькова. М.: Изд-во МГУ, 1994. С. 224-227.

137. Михеев В.А. Основы социального партнерства: теория и политика [Учеб. для вузов]. М.: Экзамен, 2001. 158 с.

138. Мічуда Ю.П. Сфера ФКІС в умовах ринку: закономірності функціонування та розвитку. К.: Олімпійська література, 2007. 216 с.

139. Мічуда Ю.П. Функціонування та розвиток сфери ФКІС та спорту в умовах ринку : автореф. дис. ... д-ра наук з фізичного вих. та спорту : 24.00.02; Нац. ун-т фізичного виховання та спорту України. К., 2008. 39 с.

140. Мудрик В.И. Методология исследования отрасли «Физическая культура и спорт в системе управления. *Педагогіка та психологія та медико-психологічні проблеми фізичного виховання та спорту*. 2003. № 12. С. 81-88.

141. Наказ Міністерства молоді та спорту України Про затвердження Державного соціального стандарту у сфері ФКІС 28.03.2013 №1 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0559-13> (дата звернення: 22.12.2017).

142. Наказ про затвердження Плану організаційно-практичних заходів Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту на 2009 рік щодо реалізації заходів Державної програми розвитку ФКІС та спорту на 2007-2011 роки: за станом на 24.12.2008р. / Мінсім'ямолодьспорт України . К., № 5017. 2008. 36 с.

143. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів / О.О.Яременко, О.Р.Артюх, О.М.Балакірева та ін. К.: ДЦССМ, 2002. 132 с.

144. Національна доктрина розвитку ФКІС : затверджена Указом Президента України від 28.09. 2004 р. № 1148/2004 . К., 2004. 16 с.

145. Нижник Н., Машков О. Системний підхід в організації державного управління : навч. посібник. К.: УАДУ, 1998. 160 с.

146. Нижник Н., Дубенко С., Пашко Л. Соціальне партнерство як виклик сьогодення. *Політичний менеджмент*. 2005. № 2 (11). С. 46-54.

147. Николаев Ю.М. Общая теория и методология физической культуры как отражение потребности в модернизации физкультурного образования. *Теория и практика физической культуры*. 2004. № 7. С. 2-10.

148. Нифонтова Л.Н. Исследование эффективности производственной физкультуры. М.: ВНИИФК, 1988. 35 с.

149. Нікітенко С.В. Особливості фінансування ФКІС та спорту в Україні. *Державне управління*. 2016. №1(53). С. 103-106.

150. Новейший философский словарь / [сост. А.А. Грицанов]. М.: Изд. В.М. Скакун, 1998. 896 с.

151. Нормативна база Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. URL.: <http://www.kmu.gov.ua/sport> (дата звернення: 09.05.2018).

152. Олейник Н.А., Мудрик В.И., Приходько И.И. Организационные и управленческие аспекты развития физической культуры и спорта в Украине. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. Х. : ХДАФК, 2004. С. 300–310.

153. Олійник М.О. Теоретичні і методичні основи управління фізичною культурою і спортом в Україні. К. : Вид-во Нац. ун-ту ФКІС, 2000. 131 с.

154. Организация и управление физической культурой и спортом в зарубежных странах. М.: ВНИИФК, 1991. 66 с.

155. Орешкин М.М. Основные положения концепции социокультурных функций международного спорта. *Вестник спортивной науки*. 2009. №6. С. 1-6.

156. Ортега-и-Гассет Х. О спортивно-праздничном чувстве жизни. *Философские науки*. 1991. № 2. С.137-152

157. Осипов Г., Шапошников А. Этимологический словарь современного русского языка. М.: Флинта; Наука, 2010. Т. 1-2.

158. Основы социальной работы: Учебник / [отв.ред. П.Д. Павленок]. М.: ИНФРА-М.2001. 334 с.

159. Парсонс Т. Структура социального действия. М.: Академический Проект, 2000. 880 с.

160. Перевезин И.И., Суслов Ф.П. О структуре современного спорта высших достижений и социально-правовом статусе

спортсменов-профессионалов. *Теория и практика физической культуры*. Научно-теоретический журнал №5. 2002. URL: <http://lib.sportedu.ru/press/tpfk/2002N5/p57-61.htm> (дата обращения 21.11.2017).

161. Персикова Т.Н. Межкультурная коммуникация и корпоративная культура: уч. пособие. М.: Логос, 2007. 224 с.

162. Петришин Д.Ю. Аналіз системи державного управління у сфері ФКІС та спорту в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.2. С. 267-271.

163. Петрова І.О. Дозвілля в зарубіжних країнах : підруч. К. : Кондор, 2005. 408 с.

164. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. – 3-є видання, перероблене і доповнене. Львів: «Магнолія плюс»; видавець СПД ФО В.М. Піча, 2005. 506 с.

165. Пикулькин А.В. Система государственного управления: [учебн. для вузов; 22е изд., перераб. и доп]. М.: Юнити-Дана, 2000. 399 с.

166. Піроженко Н.В. Механізми становлення та розвитку соціального партнерства органів публічної влади і неурядових некомерційних організацій : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Одеса, 2007. 20 с.

167. Полторак В.А. Соціальний маркетинг: сучасні проблеми розвитку та застосування в освітній, медичній, культурній, територіальній, доброчинній, ідеологічній сферах українського суспільства. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2015. Вип. 65-66. С. 12-24.

168. Пономарев Н.А.. Проблема системообразующего фактора физической культуры. *Теория и практика физической культуры*. 1979 № 5. С. 5-7.

169. Пригожин А.И. Методы развития организации. М. : МЦФЭР, 2003. 526 с.

170. Приходченко Л. Сутність понять механізмів держави, державного управління та державного регулювання. *Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. Одеського регіонального інституту державного управління*. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2008. Вип. 3 (35). С. 269-274.

171. Приходько І.І., Мудрік В.І., Горбенко О.В., Путятіна Г.М. Стратегічний менеджмент розвитку сфери ФКІС та спорту в Україні. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. Харків : ХДАФК, 2010. № 3. С. 134-138.
172. Про ФКІС: Закон України від 08.06.2007 р. № 3808-12. URL.: www.zakon.rada.gov.ua \ (дата звернення: 03.03.2017).
173. Рапопорт В.С., Дулькин М.З. Организация систем управления. – М.: АНХ при Совете Министров СССР, 1986. 86 с.
174. Ритцер Дж. Современные социологические теории. СПб.: Питер, 2002. 688 с
175. Российская социологическая энциклопедия / под общ. ред. Г.В. Осипова. М. : НОРМА–ИНФРА·М, 1999. 672 с.
176. Сараф М.Я. Спорт в культуре XX века (становление и тенденции развития). *Теория и практика физической культуры и спорта*. 1997. №7. С. 5-12.
177. Сергеев А.Ю. Управління сферою ФКІС адміністративно-територіальної одиниці на основі цільового програмування (на прикладі Дніпропетровської області): дис. на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту 24.00.01 – олімпійський і професійний спорт. Дніпро, 2017. 282 с.
178. Сериков Г.Н., Сериков С.Г. Управление физкультурно-спортивной деятельностью: теоретический аспект. Челябинск: УралГУФК, 2011. 151с.
179. Система современных обществ / Пер, с англ. Л.А. Седова и А.Д. Ковалева. Под ред. М.С. Ковалевой. М.: Аспект Пресс, 1998. 270 с.
180. Системный подход в современной науке / [отв. ред. В.И. Садовский]. М.: Прогресс-Традиция, 2004. 561 с.
181. Славко А.Л. Физкультурно-спортивная деятельность студенческой молодежи: теоретико-методологический анализ. *Аналитика культурологии*. 2011. № 21. С. 15-19.
182. Словарь-справочник менеджера / [под ред. М.Г. Лапусты]. М.: ИНФРА-М, 1996. 608 с.

183. Словники і енциклопедії на Академіку. URL: <http://dic.academic.ru/> (дата звернення 11.11.2017).
184. Соболева И. Социальная ответственность бизнеса: глобальный контекст и российские реалии. *Вопросы экономики*. 2005. №10. С. 90-102.
185. Современная социальная теория: Бурдье, Гидденс, Хабермас. Перевод и вступит. статья А.В. Леденевой. Новосибирск: Изд-во Новосибирского университета, 1995. 119 с.
186. Соколов А.С. Роль и участие местных органов власти Германии и Франции в развитии физического воспитания и спорта. *Теория и практика физической культуры*. 2010. № 2. С. 79-90.
187. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. М.: Логос, 1992. 652 с.
188. Социальный менеджмент / [под ред. Д.В. Валового]. М.: Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. 392 с.
189. Социологический словарь / [Сост.: А.Н.Елсуков, К.В.Шульга; Науч.ред. Г.Н.Соколова, И.Я.Писаренко; Редкол.: Г.П.Давидюк (отв.ред.) и др.]. 2-е изд., перераб. и доп. Минск: Университетское, 1991. 528 с.
190. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском чешских языках / [редактор-координатор Г.В. Осипов]. М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1998. 488 с.
191. Соціальні послуги в Україні: Сьогодення та перспективи / [Семигіна Т.Н., Міщенко К.С., Кіча Т.Г. та ін.]. К.: ВК «Зірка», 2007. 52 с.
192. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В.І. Волович, В.І. Тарасенко, М.В. Захарченко та ін. / Під заг.ред.В.І. Воловича. 1998. 736 с.
193. Соціологія: підручник / За заг. ред. В.Г. Городяненка. К.: ВЦ «Академія», 2008. 544 с.
194. Стивенсон К.Л. Спорт как современный социальный феномен: функцио-нальный подход. *Спорт и образ жизни* : сб. статей / сост. В.И. Столяров, З. Кравчик. М. : ФиС, 1979. С. 58-65.

195. Столяров В.И. Спорт и современная культура: методологический аспект. *ТиПФК*. 1997. №7. С. 2-5.

196. Сулейманов И. И. Основные понятия теории физической культуры: их сущность и соотношение. *Теория и практика физической культуры*. 2001. № 3. С. 12-16.

197. Сутула В. Системоутворюючий фактор діяльності у формуванні ФКІС особистості. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2013. № 3. С. 82-86.

198. Тарпищев Ш.А. Некоторые проблемы управления спортом и пути их решения. URL: <http://www.tarpischev.com/index.php?menu=9&sub=0&art=17/> (дата обращения 13.07.2017)..

199. Тарпищев Ш.А. Спортивная катастрофа. URL: <http://www.tarpischev.com/index.php?menu=9&sub=0&art=18> (дата обращения 13.07.2017).

200. Теория систем и системный анализ в управлений организациями: ТЗЗ справочник : учеб. пособие / под ред. В. Н. Волковой и А. А. Емельянова. М. : Финанси и статистика. 2006. 848 с.

201. Токовенко В. Основні підходи до визначення поняття «державне управління». *Вісник УАДУ*. 2002. №4. С. 39-47.

202. Томас У. Определение ситуации. Человек и общество. Хрестоматия / [под ред. С. А. Манкеева]. К. : Ин-т социологии НАН Украины, 1999. С. 24-28.

203. Тощенко Ж.Т. Возможна ли парадигма социологического знания? *Социологические исследования*. 1991. № 7. С. 17-25.

204. Туленков М.В. Концептуальні засади організації сучасного менеджменту : моногр. К. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2006. 312 с.

205. Туленков М.В. Організаційна впорядкованість систем соціального управління (модель соціологічного аналізу). К.: ІПК ДСЗУ, 2006. 102 с.

206. Туленков М.В. Оцінювання ефективності організаційної взаємодії в соціальному управлінні. К. : ІПК ДСЗУ, 2008. 118 с.
207. Туленков М.В. Соціальна політика в Україні: шляхи формування та реалізації: Навч.-метод. розробка. К.: ІПК ДСЗУ, 2007. 34 с.
208. Туленков М.В., Лукашевич М.П. Соціологія управління. Соціологія. Базовий курс: Підручник. К. : Каравела, 2005. С. 483-501.
209. Туленков М.В. Теоретико-методологічні основи організаційної взаємодії в соціальному управлінні: монографія. К: Каравела, 2018. 512 с.
210. Туленков М.В. Теорія організаційної взаємодії: Підручник. К.: ІПК ДСЗУ, 2011. 456 с.
211. Туленков М.В. Організаційна взаємодія в соціальному управлінні : дис. ... д-ра соціолог. наук : 24.00.04 / Туленков Микола Васильович ; Класич. приват. ун-т. - Запоріжжя, 2010. 467 с.
212. Тульчинский Г.Л., Щекова Г.Л. Менеджмент в сфере культуры. СПб.: Лань, 2007. 528 с.
213. Управление общественными отношениями / [под общ. ред. В. С. Комаровского]. М.: Изд-во РАГС, 2005. 400 с.
214. Управление организацией : энциклопед. слов. М. : ИНФРА, 2001. 822 с.
215. Философский словарь / [под ред. И.Т. Фролова]. 4-е изд. М.: Политиздат, 1987. – 445 с.
216. Философский энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
217. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : Зб. наук. пр. Волин. нац. Ун -ту ім. Лесі Українки : У 3 т. / Уклад. А. В. Цьось, С.П. Козіброцький. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. Нац . ун - ту ім. Лесі Українки, 2008. Т.1. 272 с.
218. Фомин Ю.А. О структуре теории физической культуры и взаимоотношении ее частей. *Теория и практика физической культуры*. 1973. № 4. С. 58-53.

219. Фрейд З. Будущее одной иллюзии. Сумерки богов. М.: Издательство политической литературы, 1990. 400 с.
220. Фролов С.С. Соціологія. М.: «Логос», 1996. 360 с.
221. Фурманов А.Г. Методика массовой физкультурно-оздоровительной работы. Минск: Госкомспорт БССР, 1986. 86 с.
222. Фурманов А.Г., Юспа М.Б. Оздоровительная физическая культура: Учеб. для студентов вузов. Минск., Тесей, 2003. 528 с.
223. Хейзинга Й. Homo Ludens; Статьи по истории культуры. / Пер., сост. и вступ. ст. Д.В. Сильвестрова; Коммент. Д. Э. Харитоновича / Й. Хейзинга. М.: Прогресс-Традиция, 1997. 416 с.
224. Хміль Ф.І. Становлення сучасного менеджменту в Україні: проблеми теорії та практики. Львів : Львівська комерц. акад., 1996. 206 с.
225. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта. М.: Издательский центр «Академия», 2000. 480 с.
226. Хоманс Дж. Соціальна поведінка: її елементарні форми. *Соціальні і гуманітарні науки*. Серія 11. «Соціологія». 2001. № 2. С. 47-69.
227. Чермит К.Д., Цеева Н.А. Формирование базовой физической культуры как ресурса сохранения здоровья участников образовательного процесса. *Здоровьесберегающее образование. Научно-практический журнал*. 2010. №1. С. 72-77.
228. Чернавский Д.С. О механизмах возникновения распределения Парето в сложных системах. М. : ФИАН, 2007. 17 с.
229. Швець Д.Є. Моделі управління освітою в структурно-функційній парадигмі менеджменту та соціології управління. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2014. №56. С. 23–31.
230. Шевчук І.В. Методологічні аспекти державного управління фізичною культурою і спортом на регіональному рівні. *Науковий вісник Академії муніципального управління*: Серія «Управління». 2014. Вип.3. С. 243-251.
231. Широков Ф.И. Социология: теория и методы: Учебник. М.: Экзамен, 2007. 653 с.

232. Штомпка П. Соціологія соціальних змін / [пер. з англ.; під ред. В. А. Ядова]. М.: Аспект-Пресс, 1996. 223 с.

233. Шубарин И.В. Организационно-экономический механизм развития услуг в сфере физической культуры и спорта: автореф.канд.дис. Екатеринбург, 2004. 23 с.

234. Шумна Л.П. Принципи соціального обслуговування. Електронна бібліотека юридичної літератури URL: <http://www.pravoznaves.com.ua/period/article/33308/%СВ> (дата звернення 14.04.2018).

235. Шюц А. Избранное: Мир, светящийся смыслом; пер. с нем. и англ. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. 1056 с.

236. Щеголев В.А., Яценко Л.Г. Спорт. Индивидуальный выбор видов спорта или систем физических упражнений. URL: <http://www.unibassein.ru/trener/kurs/t8.htm> (дата обращения: 11.10.2018).

237. Щепаньский Я. Элементарные понятия социологии / Пер. с польск. В.Ф.Чесноковой; Ред. и вступ. ст. Р.В.Рывкиной. Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1967. 247 с.

238. Щокін Г.В. Закони соціального розвитку і управління. К. : МАУП, 2006 192 с.

239. Элиас Н. Генезис спорта как социологическая проблема. *Логос*. 2006. № 3 (54). С. 41-62.

240. Якимец В.Н. Межсекторное социальное партнерство: основы, теория, принципы, механизмы. М: Эудиторил УРСС, 2004. 384 с.

241. Ясперс К. Смысл и назначение истории : пер. с нем. М. : Политиздат, 1991. 527 с.

242. Guldenpfennig S. Internationale Sportbeziehungen zwischen Entspannung und Konfrontation: Der Testfall 1980. Koln : Pahl-Rugenstein Verlag, 1981. 92 S.

243. Klooster D.J. Crafting a Pedagogy for Change: Reading on Critical Thinking For Teachers; Edited by D.J. Klooster, & A. Preece. International Reading Association, 2002. 267 p.

244. Kroeber A.L., Kluckhohn C. Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions. *Papers of the Peabody Museum of American Archeology and Ethnology*. Harvard University, 1952. Vol. 47.

245. Luschen G., Sage G. Hadbook of Social Science of Sport. Champaign : Human Kinetics Publishers, 1981. 298 p.

246. Maguire J. Global Sport: Identities, Sosieties, Civilizations. Cambridge : Polity Press, 1999. 239 p.

247. Parsons T. On the consept of political power. *Proceedings of the American Philosophical Society*. 1963. Vol. 107. No. 3. P. 232-262.

248. Parsons T. The structure of social action. Glencoe, 1949. 744 p.

249. Parsons T., Shils E. Towards a general theory of action. Cambridge: Harvard University Press, 1951. 530 p.

250. Sekot Aleš. Sociology of Sport: Conceptual and Topical Issues. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*. 2010. P. 11-19.

251. Stacey M. The Myth of Community Studies. *British Journal of Sociology*. 1989. Vol. XX. № 2. P. 140-146.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Власова Н. Ф. Сфера фізичної культури та спорту як соціальна система. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. пр.* Київ; Одеса: Гельветика, 2016. № 3/4 (31/32). С. 49–57.

2. Власова Н. Ф. Інституціональні ознаки фізичної культури та спорту. *Соціальні виміри суспільства: зб. наук. пр.* Київ: ТОВ «Календарі», 2017. Вип. 9(20). С. 414–426.

3. Власова Н. Ф. Функції фізичної культури та спорту як соціального інституту. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики: зб. наук. пр.* Запоріжжя: КПУ, 2017. Вип. 75. С. 53–60.

4. Власова Н. Ф. Просторові соціальні взаємодії в полі соціального управління фізичною культурою і спортом. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики: зб. наук. пр.* Запоріжжя: КПУ, 2018. Вип. 80. С. 125–134.

5. Власова Н. Ф. Системно-діяльнісна модель партисипативного управління фізичною культурою та спортом у регіональному соціумі. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики: зб. наук. пр.* Запоріжжя: КПУ, 2019. Вип. 81. С. 61–71.

6. Власова Н. Ф. Чинники підвищення ефективності системи управління сферою фізичної культури та спорту на регіональному рівні: соціологічний аналіз. *Грані: наук.-теоретич. альманах / редкол.: С. А. Квітка (гол. ред.) та ін.; ДНУ ім. Олесья Гончара.* Дніпро: Грані, 2018. Т. 21. № 2. С. 75–83.

Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз: DOAJ, Index Copernicus, National Library of Ukraine Vernadsky, Google Scholar, CrossRef, eLibrary, BASE, SIS Scientific Group.

Стаття в зарубіжному виданні

7. Власова Н. Ф. Концептуальні засади дослідження фізичної культури і спорту у міждисциплінарному вимірі. *Молодий вчений*. 2015. № 3 (18). Ч. 2. С. 188–193.

Стаття в іншому виданні

8. Власова Н. Ф. Аналіз сучасної практики формування громадської позиції молоді в зарубіжній і українській освіті. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки: зб. наук. пр.* Бердянськ: ФО-П Ткачук О. В., 2016. Вип. 1. С. 28–36.

Матеріали конференцій

9. Власова Н. Ф. Концептуальні ідеї виховання в системі освіти. *Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. з питань патріотичного виховання молоді* (2–3 грудня 2010 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя: Акцент, 2010. С. 8–12.

10. Власова Н. Ф. Стратегія та специфіка патріотичного виховання в умовах трансформації Запорізької області в прикордонний регіон. *Патріотичне виховання курсантсько-студентської молоді в Україні: стан, проблеми та перспективи на майбутнє: матеріали наук.-практ. семінару* (12 грудня 2014 р., м. Дніпропетровськ). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 119–123.

11. Власова Н. Ф. Підготовка педагогів до реформування громадської позиції молоді в умовах позашкільного закладу освіти. *Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні: зб. тез наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф.* (22–23 квітня 2016 р., м. Львів). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. С. 100–103.

12. Власова Н. Ф. Спорт у вимірі соціологічного дискурсу. *Функціонування та розвиток соціокультурного середовища регіону у контексті національної безпеки: міждисциплінарний вимір: тези XI Міжнар. наук.-практ. конф.* (8–11 червня 2017 р., м. Миколаїв). Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. С. 72–73.

13. Власова Н. Ф. Інституціоналізація фізичної культури та спорту. *Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання: тези доповідей та виступів учасників III Конгресу Соціол. асоціації України (12–13 жовтня 2017 р., м. Харків) / редкол.: В. С. Бакіров та ін. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. С. 96–98.*

14. Власова Н. Ф. Сфера фізичної культури та спорту у вимірі соціальної взаємодії. *Могилянські читання – 2017. Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти: тези доповідей XX Всеукр. наук.-метод. конф. (13–17 листопада 2017 р., м. Миколаїв). Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. С. 108–110.*

Додаток Б

Анкета для експертів

1. Як би Ви оцінили діяльність органів управління сферою ФКІС в Запорізькій області?

(Для оцінки скористайтеся нижченаведеною шкалою, оберіть на ній цифру, яка відповідає Вашій оцінці: 1 – мінімальний бал, 7 – максимальний бал)

Незадовільна			Важко сказати			Задовільна
1	2	3	4	5	6	7

2. Як Ви вважаєте, як оцінює діяльність органів управління сферою ФКІС населення Запорізької області?

(Для оцінки скористайтеся нижченаведеною шкалою, оберіть на ній цифру, яка відповідає Вашій оцінці: 1 – мінімальний бал, 7 – максимальний бал)

Незадовільна			Важко сказати			Задовільна
1	2	3	4	5	6	7

Оцініть, будь ласка, діяльність державних органів управління сферою ФКІС.

		Незадовільна	Скоріш незадовільна	Важко сказати	Скоріш задовільна	Задовільна
3.	Міністерство молоді та спорту України					
4.	Департамент молоді та спорту Запорізької ОДА					
5.	Департамент молоді та спорту Запорізької міської ради					
6.	Керівництво Вашого закладу (установи)					

Що, на Ваш погляд, буде сприяти підвищенню ефективності діяльності органів управління сферою ФКІС в Запорізькій області?**Які, на Ваш погляд, основні причини низької ефективності діяльності органів управління сферою ФКІС в Запорізькій області? (Можна вибрати декілька варіантів.)**

- 7.** Недосконалість нормативно-правової бази щодо розвитку сфери ФКІС.
- 8.** Недостачу повноважень керівництва закладів ФКІС.
- 9.** Слабка скоординованість дій між різними органами управління ФКІС (обласними, міськими, районними).
- 10.** Недостача матеріально-технічного забезпечення.
- 11.** Погане кадрове забезпечення сфери ФКІС.
- 12.** Недостача бюджетного фінансування.
- 13.** Відсутність маркетингової стратегії розвитку сфери ФКІС в Запорізькій області.
- 14.** Професійна некомпетентність працівників сфери ФКІС.
- 15.** Неefективність сучасної системи управління сферою ФКІС.
- 16.** Відсутність ефективної взаємодії закладів ФКІС, громадських організацій і бізнес-структур.
- 17.** Слабка розробленість регіональних програм розвитку сфери ФКІС.
- 18.** Низький рівень мотивації і зацікавленості населення Запорізької області в розвитку сфери ФКІС.
- 19.** Ваш варіант (вказіть) _____

20. Як би Ви оцінили рівень зацікавленості населення Запорізької області в розвитку сфери ФКІС?

Дуже високий	Високий	Скоріш високий	Важко сказати	Скоріш низький	Низький	Дуже низький
1	2	3	4	5	6	7

Які заходи, на Вашу думку, найбільше сприятимуть розвитку сфери ФКІС та спорту в Запорізькій області?

		Сприятимуть	Скоріш сприятимуть	Важко сказати	Скоріш не сприятимуть	Не сприятимуть
21.	Поширення соціальної реклами					
22.	Проведення спортивних заходів різного рівня					
23.	Залучення матеріальних і фінансових ресурсів промислових підприємств					
24.	Будівництво спортивних майданчиків, стадіонів					

Як Ви вважаєте, в чому полягає сутність соціального партнерства в сфері ФКІС та спорту? _____

Які форми взаємодії органів управління сферою ФКІС та спорту і громадських організацій, на Ваш погляд, найбільше сприятимуть підвищенню ефективності діяльності закладів ФКІС в Запорізькій області?

(Для оцінки скористайтеся нижченаведеною шкалою, оберіть на ній цифру, яка відповідає Вашій оцінці: 1 – мінімальний бал, 5 – максимальний бал)

25.	Соціальне замовлення на надання послуг з ФКІС та спорту	1 2 3 4 5
26.	Соціальний проект (конкурс проектів, програм, розроблених громадськими об'єднаннями, на реалізацію яких надається фінансова підтримка)	1 2 3 4 5
27.	Соціальний діалог (інформаційно-комунікативна взаємодія, громадські слухання)	1 2 3 4 5
28.	Громадський контроль (громадська рада, наглядова рада, громадська експертиза)	1 2 3 4 5
29.	Соціальний моніторинг (виявлення актуальних потреб населення в послугах з ФКІС та спорту)	1 2 3 4 5

Чому, на Ваш погляд, буде сприяти взаємодія органів місцевої влади, закладів ФКІС та спорту і громадських організацій в управлінні сферою ФКІС та спорту в Запорізькій області (можна вибрати не більш як 3 значимих варіанти)?

30. Залучення додаткових фінансових і матеріальних ресурсів.

31. Максимізація економічного ефекту при мінімізації витрат.

32. Забезпечення відкритості всіх процедур розробки і реалізації програм розвитку сфери ФКІС та спорту.

33. Забезпечення реалізації принципу доступності закладів ФКІС та спорту.

34. Розширення можливостей громадського контролю за діяльністю органів управління сферою ФКІС та спорту.

35. Підвищення ефективності системи управління сферою ФКІС та спорту взагалі.

36. Інше (вказіть) _____

37. Ваш професійний статус?

1. Керівник (співробітник) органів управління фізичною культурою та спортом.
2. Керівник (співробітник) державного закладу ФКІС та спорту.
3. Керівник (співробітник) приватного закладу ФКІС та спорту.
4. Керівник (співробітник) громадської організації в сфері ФКІС та спорту (спілки, федерації, об'єднання).

Додаток В

Анкета для споживачів фізкультурно-спортивних послуг

1. Як би Ви оцінили діяльність органів управління сферою ФКІС в Запорізькій області?

(Для оцінки скористайтеся нижченаведеною шкалою, оберіть на ній цифру, яка відповідає Вашій оцінці: 1 – мінімальний бал, 7 – максимальний бал)

Незадовільна			Важко сказати			Задовільна
1	2	3	4	5	6	7

Оцініть, будь ласка, діяльність державних органів управління сферою ФКІС?

		Незадовільна	Скоріш незадовільна	Важко сказати	Скоріш задовільна	Задовільна
2.	Міністерство молоді та спорту України					
3.	Департамент молоді та спорту Запорізької ОДА					
4.	Департамент молоді та спорту Запорізької міської ради					
5.	Керівництво Вашого спортивного закладу (установи)					

Що, на Ваш погляд, буде сприяти підвищенню ефективності діяльності органів управління сферою ФКІС в Запорізькій області?**Які, на Ваш погляд, основні причини низької ефективності діяльності органів управління сферою ФКІС в Запорізькій області? (Можна вибрати декілька варіантів).**

- 6.** Недосконалість нормативно-правової бази щодо розвитку сфери ФКІС.
- 7.** Недостачу повноважень керівництва закладів ФКІС.
- 8.** Слабка координованість дій між різними органами управління ФКІС (обласними, міськими, районними).
- 9.** Недостача матеріально-технічного забезпечення.
- 10.** Погане кадрове забезпечення сфери ФКІС.
- 11.** Недостача бюджетного фінансування.
- 12.** Відсутність маркетингової стратегії розвитку сфери ФКІС в Запорізькій області.
- 13.** Професійна некомпетентність працівників сфери ФКІС.
- 14.** Неефективність сучасної системи управління сферою ФКІС.
- 15.** Відсутність ефективної взаємодії закладів ФКІС, громадських організацій і бізнес-структур.
- 16.** Слабка розробленість регіональних програм розвитку сфери ФКІС.
- 17.** Низький рівень мотивації і зацікавленості населення Запорізької області в розвитку сфери ФКІС.
- 18.** Ваш варіант (вказіть) _____

19. Як би Ви оцінили рівень зацікавленості населення Запорізької області в розвитку сфери ФКІС?

Дуже високий	Високий	Скоріш високий	Важко сказати	Скоріш низький	Низький	Дуже низький
1	2	3	4	5	6	7

Які заходи, на Вашу думку, найбільше сприятимуть розвитку сфери ФКІС та спорту в Запорізькій області?

		Сприятимуть	Скоріш сприятимуть	Важко сказати	Скоріш не сприятимуть	Не сприятимуть
20.	Поширення соціальної реклами					
21.	Проведення спортивних заходів різного рівня					
22.	Залучення матеріальних і фінансових ресурсів промислових підприємств					
23.	Будівництво спортивних майданчиків, стадіонів					

Як Ви вважаєте, в чому полягає сутність соціального партнерства в сфері ФКІС та спорту? _____

Які форми взаємодії органів управління сферою ФКІС та спорту і громадських організацій, на Ваш погляд, найбільше сприятимуть підвищенню ефективності діяльності закладів ФКІС в Запорізькій області?

(Для оцінки скористайтеся нижченаведеною шкалою, оберіть на ній цифру, яка відповідає Вашій оцінці: 1 – мінімальний бал, 5 – максимальний бал)

24.	Соціальне замовлення на надання послуг з ФКІС та спорту	1 2 3 4 5
25.	Соціальний проект (конкурс проектів, програм, розроблених громадськими об'єднаннями, на реалізацію яких надається фінансова підтримка)	1 2 3 4 5
26.	Соціальний діалог (інформаційно-комунікативна взаємодія, громадські слухання)	1 2 3 4 5
27.	Громадський контроль (громадська рада, наглядова рада, громадська експертиза)	1 2 3 4 5
28.	Соціальний моніторинг (виявлення актуальних потреб населення в послугах з ФКІС та спорту)	1 2 3 4 5

Чому, на Ваш погляд, буде сприяти взаємодія органів місцевої влади, закладів ФКІС та спорту і громадських організацій в управлінні сферою ФКІС та спорту в Запорізькій області (можна вибрати не більш як 3 значимих варіанти)?

29. Залучення додаткових фінансових і матеріальних ресурсів.
30. Максимізація економічного ефекту при мінімізації витрат.
31. Забезпечення відкритості всіх процедур розробки і реалізації програм розвитку сфери ФКІС та спорту.
32. Забезпечення реалізації принципу доступності закладів ФКІС та спорту.
33. Розширення можливостей громадського контролю за діяльністю органів управління сферою ФКІС та спорту.
34. Підвищення ефективності системи управління сферою ФКІС та спорту взагалі.
35. Інше (вказіть) _____

36. Ваш статус в сфері спорту і ФКІС?

1. Клієнт і відвідувач фітнес-центрів.
2. Відвідувач спортивних секцій.
3. Професійні спортсмени.

37. Як довго Ви займаєтесь спортом або відвідуєте спортивні заклади?

1. 1 рік.
2. Від 2 до 5 років.
3. Від 6 до 10 років.
4. Понад 10 років.

Додаток Г

Довідки про впровадження

КЛАСИЧНИЙ
ПРИВАТНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Україна, 69002 тел. (061) 764-57-15
м. Запоріжжя, (0612) 63-99-73
Жуковського, 70 "Б" факс (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

CLASSIC
PRIVATE
UNIVERSITY

70 "B", Zhukovskogo st., tel. (061) 764-57-15
69002 Zaporizhja, (0612) 63-99-73
UKRAINE fax (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

№ 628

“ 07 ” 06 2018 р.

ДОВІДКА

Видана аспіранту кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету Стадник Альоні Георгіївні в тому, що вона є співвиконавцем науково-дослідної теми «Активізація громадянського суспільства в сучасній Україні» (номер державної реєстрації 0116U002646), яку виконує кафедра «Соціології та соціальної роботи» Класичного приватного університету з 02.2016 по 02.2021 рр.

В межах виконання науково-дослідної теми «Активізація громадянського суспільства в сучасній Україні» (номер державної реєстрації 0116U002646) аспіранткою розроблено підрозділ «Інформаційна війна як механізм впливу на масову свідомість та громадську думку», на підставі досліджень щодо теоретико-методологічних засад організації інформаційних та пропагандистських війн в сучасному суспільстві, методів та технологій протидії таким війнам в умовах сучасного українського суспільства.

Перший проректор з науково-педагогічної та наукової роботи
Класичного приватного університету

О.В. Покатаєва

Керівник науково-дослідної теми
кафедри соціології та соціальної роботи
Класичного приватного університету

С.Л. Катаєв

Класичний
Приватний
Університет

Україна, 69002 тел. (061) 764-57-15
м. Запоріжжя, (0612) 63-99-73
Жуковського, 70 "Б" факс (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

CLASSIC
PRIVATE
UNIVERSITY

70 "B", Zhukovskogo st., tel. (061) 764-57-15
69002 Zaporizhzhya, (0612) 63-99-73
UKRAINE fax (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

№ 242/1

" 9 " 03 2013 р.

ДОВІДКА

видана аспіранту Класичного приватного університету
Власовій Наталії Федорівні про результати впровадження наукових
досліджень за темою: «**Регіональна специфіка соціального управління
фізичною культурою і спортом (на прикладі Запорізької області)**» в навчальний
процес

Результати дисертаційного дослідження Власової Наталії Федорівни на тему:
«Регіональна специфіка соціального управління фізичною культурою і спортом (на
прикладі Запорізької області)» були впроваджені протягом 2016-2017 років у
навчальний процес Класичного приватного університету та використовувалися при
викладанні таких дисциплін: «Актуальні проблеми соціальної роботи», «Соціологія
та психологія управління», «Соціологія освіти».

Перший проректор з науково-
педагогічної та наукової роботи
Класичного приватного університету

О.В. Покатаєва

Заст. завідувача кафедри соціології
та соціальної роботи
Класичного приватного університету

А.Ю. Ігрушко

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ

пр. Соборний, 164, м. Запоріжжя, 69107, тел. (061) 239-02-60; факс (061) 239-01-69
e-mail: osvita@zoda.gov.ua, код ЄДРПОУ 02143429

03.04.2019 № 03.1-14/1437

На № _____ від _____

ДОВІДКА

Видана Власовій Наталії Федорівні в тому, що вона протягом 2017 року проводила соціологічні дослідження серед керівників й відповідальних працівників органів державного управління фізичною культурою та спортом, державних і приватних закладів фізичної культури та спорту, громадських організацій фізкультурно-спортивного спрямування Запорізької області та представників різних категорій споживачів фізкультурно-спортивних послуг, зокрема, клієнтів фітнес-центрів, членів спортивних секцій та оздоровчих груп і професійних спортсменів регіону для дослідження стану і можливостей в управлінні фізичною культурою і спортом.

Результати соціологічних досліджень було оприлюднено на нарадах департаменту освіти і науки Запорізької обласної державної адміністрації та у засобах масової інформації (2017-2018 роки).

За підсумками цієї співпраці визначено низку координуючих заходів в організації роботи системи освіти регіону, що буде посилювати мотивацію здобуття знань та усвідомленого вибору професії й як наслідок набуття відповідних професійних якостей, які будуть відповідати вимогам інформаційного суспільства.

Результати соціологічних досліджень, що проведені Н.Ф. Власовою у Запорізькій області, дають змогу усвідомити доцільність використання окремих фрагментів її дисертаційного дослідження "Регіональна специфіка соціального управління фізичною культурою і спортом (на прикладі Запорізької області)" у викладанні предметів соціологічного спрямування, що стосуються управління фізичної культури і спорту.

Доречним та цілком виправданим є пропозиція щодо поширення практики викладання для студентів дисципліни "Соціології управління фізичною культурою і спортом", до змісту якої варто включити розділ щодо оптимізації системи управління фізичною культурою і спортом у регіоні. Впровадження цього курсу як нормативної дисципліни буде частиною пізнавально-виховного проекту формування загальної культури управління.

Директор Департаменту освіти і науки Запорізької обласної державної адміністрації

Т. ОЗЕРОВА